

**ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ІМЕНІ В. М. КОРЕЦЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова праця
у вигляді наукової доповіді
(захист наукових досягнень,
опублікованих у вигляді
монографії)

АНТОНЮК НАТАЛІЯ ОЛЕГІВНА

УДК 343.222.4/.7-048.56(477)(02)

**НАУКОВА ДОПОВІДЬ
ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У
КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ**

12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право»
(Юридичні науки)

Подається на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук

Подані до захисту наукові положення докторської дисертації у вигляді наукової доповіді (захист наукових досягнень, опублікованих у вигляді монографії) є моїм власним напрацюванням і всі використані ідеї, наукові результати, цитати супроводжуються належними посиланнями на їх авторів та джерела опублікування

Н.О. Антонюк

Київ 2024

АНОТАЦІЯ

Антонюк Н.О. Диференціація кримінальної відповідальності у кримінальному праві України. – Кваліфікаційна наукова праця у вигляді наукової доповіді (захист наукових досягнень, опублікованих у вигляді монографії – Антонюк Н.О. Диференціація кримінальної відповідальності у кримінальному праві України: монографія. Київ: Алерта, 2023. 554 с.).

Дисертація у вигляді наукової доповіді (захист наукових досягнень, опублікованих у вигляді монографії – Антонюк Н.О. Диференціація кримінальної відповідальності у кримінальному праві України: монографія. Київ: Алерта, 2023. 554 с.) на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» (Юридичні науки). – Інститут держави і права імені В. М. Корецького Національної академії наук України, Київ, 2024.

У дисертаційному дослідженні уперше сформульовано концептуальний підхід до розуміння диференціації кримінальної відповідальності як складової принципу справедливості, який є засадничою ідеєю переважної більшості інститутів галузі кримінального права та відображає уявлення держави про пропорційність кримінально-правової репресії як реакції держави на вчинене кримінально каране діяння, змодельовану у КК України з використанням засобів диференціації кримінальної відповідальності. Основою доктринального концептуального бачення диференціації кримінальної відповідальності визнано вчення про кримінальну відповідальність.

Виокремлено такі елементи диференціації кримінальної відповідальності, як її ознаки, класифікація, види, критерії, показники та засоби, що становлять цілісну взаємообумовлену та взаємоузгоджену систему.

Запропоновано авторські дефініції таких базових понять у концепції диференціації кримінальної відповідальності як «диференціація кримінальної відповідальності», «критерії (підстави) диференціації кримінальної відповідальності», «засоби диференціації кримінальної відповідальності».

Обґрунтовано розуміння теорії диференціації кримінальної відповідальності як вчення про те, як держава через законодавця, який є єдиним суб'єктом диференціації, закріплює у кримінальному законі базові моделі суспільно небезпечної поведінки, визначає показники, що її підвищують або навпаки знижують, враховує характеристики особи, яка її вчинила та в кінцевому варіанті закріплює межі потенційного впливу, що є реакцією держави на вчинене кримінально каране діяння.

Також у роботі уперше доведено, що предметом диференціації кримінальної відповідальності є відносно поширені кримінальні правопорушення. Встановлено зв'язок між надмірною диференціацією кримінальної відповідальності, необґрунтованим виокремленням спеціальних норм, появою казуїстичних складів кримінальних правопорушень, що тягне за собою безпідставну конкуренцію та інші нетипові правозастосовні ситуації. Аргументовано тезу про те, що врахування законодавцем максимального рівня ушкодження об'єкта кримінально-правової охорони або досягнення максимального покарання вказують на те, що подальша диференціація не доцільна.

Здійснено поділ диференціації кримінальної відповідальності на види та виокремлено критерії (підстави) диференціації кримінальної відповідальності, якими запропоновано визнавати зміну суспільної небезпечності (характеру та ступеня тяжкості кримінального правопорушення порівняно із суспільною небезпечністю базового кримінального правопорушення) та характеристики особи, яка вчинила кримінально каране діяння.

Виокремлено засоби диференціації кримінальної відповідальності, які впливають на склад кримінального правопорушення або на форму кримінальної відповідальності особи.

Правову природу диференціації кримінальної відповідальності досліджено також у контексті її співвідношення із суміжними правовими поняттями, передусім індивідуалізацією кримінальної відповідальності, яка також є невід'ємною складовою принципу справедливості. Наголошено, що диференціація кримінальної відповідальності здійснюється законодавцем і полягає в побудові моделі кримінально караного діяння та визначенні меж потенційного впливу кримінально-правовими засобами на особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, а індивідуалізація кримінальної відповідальності здійснюється судом, виходячи із вчиненого суспільно небезпечного діяння, особи, яка його вчинила, та полягає у виборі конкретного заходу впливу на таку особу в межах потенційного впливу, який визначений законодавцем.

Обґрунтовано доцільність проведення наскрізної диференціації кримінальної відповідальності з урахуванням форми співучасті (групи осіб, організованої групи) та множинності (повторності та спеціального рецидиву). Реалізація такого підходу дозволить уникнути надмірної казуїстики, а також системно, цілісно диференціює кримінальну відповідальність з урахуванням однойменної диференціюючої ознаки.

Проаналізовано здійснену законодавцем диференціацію кримінальної відповідальності, яка проведена у Загальній частині кримінального закону і стосується усіх кримінально караних діянь. Зокрема: диференціацію кримінальної відповідальності при незакінченому кримінальному правопорушенні; диференціацію кримінальної відповідальності при співучасті; диференціацію кримінальної відповідальності при множинності кримінальних правопорушень; диференціацію кримінальної відповідальності в інституті звільнення від кримінальної відповідальності; диференціацію

кримінальної відповідальності в правових інститутах покарання та судимості; диференціацію кримінальної відповідальності за віковою ознакою суб'єкта кримінального правопорушення.

Дослідження диференціації кримінальної відповідальності при незакінченому кримінальному правопорушенні дозволило зробити висновок про відсутність підстав для диференціації у разі вчинення замаху на кримінально каране діяння (незалежно від його виду) та закінченого діяння. Як наслідок, запропоновано відмовитися від зменшення верхньої межі найбільш суворого покарання у разі вчинення замаху.

Наголошено на необхідності визначення тих складів кримінальних правопорушень, відповідальність за які настає, починаючи зі стадії готування, в окремій статті Загальної частини Кримінального кодексу України. При цьому критеріями для виокремлення таких складів кримінальних правопорушень запропоновано визнавати об'єкт посягання та характер суспільно небезпечного діяння.

Також наведено аргументи про відсутність підстав для зниження меж покарання за кримінальні правопорушення, вчинені під впливом фактичної помилки та обґрунтовано, що їх караність повинна обмежуватися верхньою межею покарання за реально вчинене кримінальне правопорушення.

У результаті аналізу диференціації кримінальної відповідальності при співучасті встановлено, що зміна суспільної небезпечності з урахуванням форми співучасті базується на ознаці згуртованості співучасників, яка якісно характеризує інститут співучасті загалом. Доведено відсутність підстав для диференціювання кримінальної відповідальності у разі вчинення кримінально караного діяння групою осіб без попередньої змови та групою осіб за попередньою змовою.

Також наведено аргументи про необхідність повернення до широкого розуміння співучасті не лише як спільної участі декількох суб'єктів у вчиненні умисного кримінального правопорушення, а як спільної участі

декількох осіб, які не мають всіх необхідних ознак суб'єкта кримінального правопорушення (неосудних осіб, осіб, які не досягли віку, з якого настає кримінальна відповідальність).

Окремо зроблено висновки про відсутність підстав для диференціації кримінальної відповідальності з урахуванням виду співучасника, оскільки зміна ступеню суспільної небезпечності діянь виконавця, організатора, підбурювача або пособника можна оцінювати лише у конкретно вчиненому посяганні, тобто на етапі індивідуалізації кримінальної відповідальності.

Аналізуючи диференціацію кримінальної відповідальності з урахуванням ознаки множинності, запропоновано провести наскрізну диференціацію за ознаками повторності та спеціального рецидиву.

Також наведено аргументи про те, що існують підстави для посилення кримінальної відповідальності за повторне порушення спеціальних правил з необережності особою, яка повинна їх дотримуватися.

Звернуто увагу на диференціююче значення інституту звільнення від кримінальної відповідальності, оскільки він має безпосереднє відношення до потенційної кримінальної відповідальності.

Щодо диференціації кримінальної відповідальності в правових інститутах покарання та судимості зауважено, що її здійснення шляхом визначення кола покарань, які не можуть застосовуватися до певних груп суб'єктів здебільшого пов'язана із врахуванням характеристик такої особи (неповнолітній вік, інвалідність, пенсійний вік, вагітність тощо). Однак законодавець, керуючись гуманними цілями, часто навпаки погіршує становище засудженої особи. Як наслідок, обґрунтовано доцільність призначення покарань, пов'язаних із працею для неповнолітніх, осіб пенсійного віку та осіб з інвалідністю.

Окремо у роботі наведено пропозиції щодо імперативного визначення у кримінальному законі тих підстав, які безумовно вказують на необхідність

застосування інституту призначення більш м'якого покарання, ніж визначено законом.

Зазначено, що для диференціації кримінальної відповідальності, яка проведена в Особливій частині кримінального закону, характерне використання власних засобів. Лише в Особливій частині кримінального закону використано такі засоби диференціації, як конструювання статей, які містять спеціальні норми, складені склади кримінальних правопорушень та норми, що містять суміжні склади кримінальних правопорушень. Також в Особливій частині Кримінального кодексу України реалізовано такий засіб диференціації як конструювання альтернативних, відносно-визначених, кумулятивних санкцій.

Узагальнюючи результати дослідження запропоновано орієнтири, які мають бути основою для окреслення правил для законодавця, які повинні враховуватися у ході процесу диференціювання кримінальної відповідальності, з метою забезпечення справедливого балансу між оцінкою вчиненого діяння і потенційними засобами кримінальної репресії, у межах якої суд індивідуалізує кримінальну відповідальність.

Орієнтирами для диференціації кримінальної відповідальності в кримінальному законі України необхідно вважати такі постулати: 1) критеріями диференціації кримінальної відповідальності є явна зміна суспільної небезпечності вчиненого посягання, а також врахування характеристик особи, яка його вчинила; 2) об'єкт посягання є первинним критерієм оцінки зміни суспільної небезпечності вчиненого посягання; 3) неможливість вичерпного окреслення кола тих ознак (показників), які явно впливають на зміну суспільної небезпечності всіх посягань, оскільки така оцінка зміни пов'язана з оцінкою передусім об'єкта посягання; 4) виокремлення наскрізних критеріїв диференціації кримінальної відповідальності, які завжди змінюють суспільну небезпечність вчиненого діяння та які повинні бути закріплені в Загальній частині КК України з

визначенням диференціюючого впливу на кримінальні правопорушення; 5) недоцільність диференціації кримінальної відповідальності у разі досягнення максимального ступеня ушкодження об'єкта посягання або досягнення максимального покарання; 6) доцільність відмови від казуїстичного описання у кримінальному законі України диференціюючих критеріїв та перехід до застосування наскрізних підходів.

Ключові слова: кримінальне право, кримінальна відповідальність, диференціація, принципи кримінального права, кримінально-правова політика, критерії, види, засоби диференціації, заходи примусу.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія

(за результатами її опублікування здійснюється захист наукових досягнень і підготовлено цю наукову доповідь):

1. Антонюк Н.О. Диференціація кримінальної відповідальності у кримінальному праві України: монографія. Київ: Алерта, 2023. 554 с.

Статті у наукових виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України:

1. Антонюк Н.О. Вдосконалення законодавчої конструкції складу «Умисного вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини» (ст. 117 КК України). *Вісник Львів. ун-ту. Серія юридична*. 2009. № 49. С. 198–206.

2. Антонюк Н.О. Імплементация міжнародно-правових норм про катування. *Вісник Луганського держ. ун-ту внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка*. 2010. № 3. С. 64–72.

3. Антонюк Н.О. Негативні ознаки складу злочину: поняття і значення. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: зб. наук. статей*. 2010. Вип. XXII. С. 175–186.

4. Антонюк Н.О. Зміст поняття «житло» під час диференціації відповідальності за викрадення. *Вісник Львів. ун-ту. Серія юридична*. 2011. Вип. 52. С. 254–261.

5. Антонюк Н.О. Критерії визначення вартості майна, яким заволоділа особа. *Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. праць*. Одеса: «Юридична література», 2011. Вип. 57. С. 516–522.
6. Антонюк Н.О. Усічений склад злочину: необхідна юридична конструкція чи міф? *Наук. вісник міжнар. гуманітарн. ун-ту*. 2014. Вип. 11. Т. 2. С. 87–90.
7. Антонюк Н.О. Види диференціації кримінальної відповідальності. *Держава і право. Юрид. і політ. науки*. 2019. Вип. 86. С. 165–176.
8. Антонюк Н.О. Виділення критеріїв диференціації кримінальної відповідальності. *Наук. вісник Ужгород. нац. ун-ту: серія: Право*. 2019. Т. 2, Вип. 59. С. 78–82.
9. Антонюк Н.О. Методологічні засади дослідження диференціації кримінальної відповідальності. *Питання боротьби зі злочинністю: зб. наук. праць*. Харків: Право. 2019. Вип. 38. С. 9–22.
10. Антонюк Н.О. Місце диференціації кримінальної відповідальності серед принципів кримінального права та кримінально-правової політики. *Наук. вісник Ужгород. нац. ун-ту: серія: Право*. 2019. Т. 2. Вип. 58. С. 66–71.
11. Антонюк Н.О. Концепції розуміння кримінальної відповідальності. *Часопис Київ. ун-ту права*. 2019. № 2. С. 170–175.
12. Антонюк Н. Поняття диференціації кримінальної відповідальності. *Право України*. 2019. № 9. С. 196–214.
13. Антонюк Н. Засоби диференціації кримінальної відповідальності. *Право України*. 2020. № 2. С. 228–243.
14. Антонюк Н.О. Диференціація кримінальної відповідальності неповнолітніх. *Слово Нац. школи суддів України*. 2020. № 4 (33). С. 76–87.
15. Антонюк Н.О. Диференціація кримінальної відповідальності під час призначення покарання за незакінчений злочин. *Наук. записки Ін-ту законодавства Верховної Ради України*. 2020. № 2. С. 55–61.
16. Антонюк Н.О. Диференціація кримінальної відповідальності у правових інститутах звільнення від покарання чи його відбування. *Підприємництво, господарство і право*. 2020 (290). № 4. С. 272–277.
17. Антонюк Н.О. Диференціація кримінальної відповідальності у правовому інституті звільнення від кримінальної відповідальності. *Вчені записки Таврійського нац. ун-ту ім. В.І. Вернадського Серія: Юридичні науки*. 2020. Т. 31 (70). № 2. Ч. 3. С. 16–21.
18. Антонюк Н.О. Загальні засади диференціації кримінальної відповідальності за суспільно небезпечні діяння вчинені декількома особами. *Право і суспільство*. 2020. № 2. Ч. 3. С. 9–16.

19. Антонюк Н.О. Зарубіжний досвід диференціації кримінальної відповідальності в аспекті призначення покарання за множинність злочинів. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 1. С. 422–425. URL: http://www.pap.in.ua/1_2020/106.pdf

20. Антонюк Н.О. Категоризація злочинів як основа диференціації кримінальної відповідальності. *Прикарпатський юрид. вісник*. 2020. Вип. 2 (31). С. 147–152.

21. Антонюк Н.О. Множинність злочинів: до питання про вдосконалення диференціації кримінальної відповідальності. *Наук. записки Ін-ту законодавства Верховної Ради України*. 2020. № 3. С. 6–13.

22. Антонюк Н.О. Роль інституту проступків для диференціації кримінальної відповідальності. *Право України*. 2020. № 11. С. 158–172.

23. Антонюк Н.О. Фактична помилка та поставлення в небезпеку в ході диференціації кримінальної відповідальності за незакінчений злочин. *Часопис Київ. ун-ту права*. 2020. № 1. С. 286–290.

24. Антонюк Н. Роль приміток до статей Кримінального кодексу України для диференціації кримінальної відповідальності. *Слово Нац. школи суддів України*. 2020. № 1 (30). С. 63–73.

25. Антонюк Н. Державна зрада і колабораційна діяльність: питання кримінально-правової кваліфікації. *Слово Нац. школи суддів України*. 2021. № 4 (37). С. 56–68.

26. Антонюк Н.О. Зміни до злочинів проти основ національної безпеки: криміналізація чи диференціація кримінальної відповідальності. *Право України*. 2022. № 11. С. 37–48.

27. Антонюк Н. Диференціація кримінальної відповідальності у незакінчених кримінальних правопорушеннях. *Слово Нац. школи суддів України*. 2022. № 3–4 (40–41). С. 57–67.

28. Антонюк Н.О. Диференціація кримінальної відповідальності з позицій *de lege lata* & *de lege ferenda*. *Право України*. 2023. № 1. С. 122–133.

29. Антонюк Н.О. Контекстуальний елемент воєнних злочинів: зміст і необхідність встановлення. *Право України*. 2023. № 5. С. 30–38.

***Статті у наукових періодичних виданнях інших держав із напрямку,
з якого підготовлено дисертацію:***

1. Antonyuk N. Naduzycie uprawnień w swietle ukraickiego prawa karnego. *E-Czasopisma Prawa Karnego i Nauk Penalnych*. 2014. № 10. URL: <https://www.czpk.pl/artykuly/naduzycie-uprawnien-w-swietle-ukraickiego-prawa-karnego>

2. Антонюк Н.О. Диференціація кримінальної відповідальності і принцип справедливості. *Recht der Osteuropäischen Staaten*. 2019. № 2. С. 5–8.

Статті з наукового напрямку, за яким підготовлено дисертацію, опубліковані у періодичних виданнях, включених до категорії «А» Переліку наукових фахових видань України та у закордонних виданнях, проіндексованих у базах даних Web of Science Core Collection та/або Scopus

1. Antoniuk N. Differentiation of criminal liability of medical professionals. *Wiadomosci Lekarskie*. 2020. Vol. LXXIII, ISSUE 12 PART 2, December. P. 2728–2732. (видання проіндексовано у базі даних Scopus)

2. Antoniuk N.O. Forms of criminal liability in case of death of the patient. *Wiadomosci Lekarskie*. 2021. Vol. LXXIV, Iss. 11 Part 2, November. P. 2891–2896. (видання проіндексовано у базі даних Scopus)

3. Antonyuk N. A Criminal and legal assessment of collaborationism: a change of views in connection with Russia's military aggression against Ukraine. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2022. № 3 (15). P. 137-145. URL: https://ajee-journal.com/upload/attaches/att_1655357504.pdf. (видання включено до категорії «А» Переліку наукових фахових видань України)

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Антонюк Н.О. Доцільність виділення усічених складів злочинів. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні*: мат-ли XXI звітної наук.-практ. конф. (м. Львів, 12–13 лют. 2015 р.). У 2 ч. Львів: Юрид. фак-т Львів. нац. ун-ту ім. Івана Франка, 2015, ч. 2. С. 110–112.

2. Антонюк Н. Юридична техніка під час диференціації кримінальної відповідальності. *Юридична техніка і технологія: теорія та практика застосування*: тези доп. та повідомл. учасн. II Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Львів, 24–25 листоп. 2016 р.) / за заг. ред І.Д. Шутака. Харків: Право, 2016. С. 207–210.

3. Антонюк Н.О. Диференціація кримінальної відповідальності за ст. 286 Кримінального кодексу України залежно від стану алкогольного сп'яніння винного. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності*: тези Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 03 берез. 2017 р.). Хмельницький: НАДПСУ, 2017. С. 64–66.

4. Антонюк Н. Концепція реформування КК України щодо визначення кваліфікуючих та привілеюючих ознак кримінальних правопорушень. *Кримінальна юстиція: quo vadis?* V Львів. форум

кримінальної юстиції: зб. мат-лів наук.-практ. конф. (м. Львів, 19–20 вер. 2019 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2019. С. 7–10.

5. Антонюк Н.О. Наступність у питаннях диференціації кримінальної відповідальності у світлі реформування Кримінального кодексу України. *Концептуальні засади нової редакції Кримінального кодексу України*: мат-ли міжнар. наук. конф. (м. Харків, 17–19 жовт. 2019 р.) / редкол.: В.Я. Тацій (голов. ред.), А.П. Гетьман, Ю.В. Баулін та ін. Харків: Право, 2019. С. 165–169.

6. Антонюк Н.О. Висновки щодо норм кримінального права у рішеннях Великої Палати Верховного Суду. *Забезпечення єдності судової практики: правові позиції Великої Палати Верховного Суду та стандарти Ради Європи*: матеріали онлайн-конференції (м. Київ, 2020 р.). *Слово Нац. школи суддів України. Спеціальний випуск*. 2020. С. 226–229.

SUMMARY

Antoniuk N. O. Differentiation of criminal responsibility in the criminal law of Ukraine. – Qualifying research paper in the form of a scientific report (defence of scientific achievements published in the form of a monograph – Antoniuk N.O. Differentiation of criminal responsibility in the criminal law of Ukraine: monograph. Kyiv: Alerta, 2023. 554 p.).

Dissertation in the form of a scientific report (defence of scientific achievements published in the form of a monograph – Antoniuk N.O. Differentiation of criminal responsibility in the criminal law of Ukraine: monograph. Kyiv: Alerta, 2023. 554 p.) for a scientific degree – Doctor of Legal Sciences, specialty 12.00.08 «Criminal law and criminology; criminal executive law» (Legal sciences). – V. M. Koretsky Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, 2024.

In the dissertation research it is formulated a conceptual approach to understanding a differentiation of criminal responsibility as a component part of the principle of justice. This principle is the basic idea of the vast majority of institutions in this field of law and reflects the state's perception of a

proportionality of criminal law repression as the state's reaction to committed criminally punishable act. Such repression is modelled in the Criminal Code of Ukraine using means of differentiation of criminal liability. Doctrine of criminal responsibility is recognized as the basis of doctrinal conceptual vision of the differentiation of criminal responsibility.

There are singled out such elements of the differentiation of criminal liability as its features, classification, types, criteria, indicators and means. They constitute an integral mutually determined and mutually agreed upon system.

There are proposed definitions of such basic notions in the concept of differentiation of criminal responsibility as «differentiation of criminal responsibility», «criteria (grounds) of differentiation of criminal responsibility», «means of differentiation of criminal responsibility».

It is substantiated an understanding of the theory of differentiation of criminal responsibility as a doctrine of how the state, through the legislator, who is the only subject of differentiation, enshrines in the criminal law the basic models of socially dangerous behavior, determines the indicators that increase or, on the contrary, decrease it, takes into account the characteristics of a person who has committed it and, in the final version, establishes the boundaries of potential influence, which is the state's reaction to the committed criminally punishable act.

The work also proves that the subject of differentiation of criminal responsibility is relatively widespread criminal offenses. A connection has been established between excessive differentiation of criminal responsibility, unjustified separation of special norms, an appearance of casuistic components of criminal offenses, which entails groundless competition and other atypical law enforcement situations. It is argued a thesis that consideration by the legislator of the maximum level of damage to object of criminal law protection or achievement of the maximum punishment indicates that further differentiation is not appropriate.

It is carried out a division of the differentiation of criminal responsibility into types and there are singled out the criteria (grounds) of the differentiation of

criminal responsibility. These criteria (grounds) are proposed to be used while recognizing a change in social danger (nature and degree of severity of a criminal offense compared to social danger of a basic criminal offense) and the characteristics of a person who has committed a criminally punishable act.

There are singled out means of differentiation of criminal liability which influence on the components of a criminal offense or on the form of criminal responsibility of a person.

It is also researched a legal framework for the differentiation of criminal liability in the context of its relationship with related legal concepts, primarily the individualization of criminal liability, which is also an integral component of the principle of justice. It is emphasized that the differentiation of criminal responsibility is carried out by the legislator and consists in building a model of criminally punishable act and determining the limits of potential influence of criminal and legal instruments on a person who has committed a criminal offense. Individualization of criminal liability is carried out by the court, based on the committed socially dangerous act, a person who has committed it, and consists in choosing a specific measure of influence on such a person within the potential influence determined by the legislator.

It is justified an expediency of carrying out end-to-end differentiation of criminal liability taking into account the form of complicity (group of persons, organized group) and multiplicity (repetition and special recidivism). The implementation of such an approach will allow to avoid excessive casuistry, as well as systematically and integrally to differentiate criminal responsibility taking into account the differentiating feature of the same name.

It is analysed the differentiation of criminal responsibility carried out by the legislator which is performed in the General Part of the criminal law and it applies to all criminally punishable acts. In particular: differentiation of criminal liability in a case of unfinished criminal offense; differentiation of criminal liability in a case of complicity; differentiation of criminal responsibility in a case of multiple

criminal offenses; differentiation of criminal responsibility in the institution of exemption from criminal responsibility; differentiation of criminal responsibility in the legal institutions of punishment and conviction; differentiation of criminal responsibility based on the age of the subject of the criminal offense.

Study of the differentiation of criminal responsibility in a case of unfinished criminal offense made it possible to conclude that there are no grounds for differentiation in the case of an attempt to commit a criminal act (regardless of its type) and a completed act. As a result, it is proposed to abandon the reduction of the upper limit of the most severe punishment in the case of an attempt.

It is emphasized a necessity to define those elements of criminal offenses for which responsibility arises, starting from the stage of preparation, in a separate article of the General Part of the Criminal Code of Ukraine. At the same time, it is proposed to recognize the object of the encroachment and the nature of the socially dangerous act as criteria for distinguishing such components of criminal offenses.

There are also presented the arguments about the lack of grounds to reduce the limits of punishment for criminal offenses committed under the influence of a factual error, and it is justified that their punishment should be limited to the upper limit of punishment for actually committed criminal offense.

As a result of the analysis of the differentiation of criminal responsibility in the case of complicity, it was established that change in social danger, taking into account the form of complicity, is based on a feature of the cohesion of accomplices which qualitatively characterizes the institution of complicity in general. It has been proven that there are no grounds for differentiating criminal responsibility when criminal act being committed by a group of persons without prior conspiracy and by a group of persons with prior conspiracy.

There are also highlighted arguments about a necessity to return to a broad understanding of complicity not only as a joint participation of several subjects in the commission of an intentional criminal offense but as a joint participation of several persons who do not have all the necessary features of the subject of a

criminal offense (insane persons, persons who have not reached the age from which criminal responsibility arises).

Separate conclusions were made about the lack of grounds for differentiating criminal responsibility based on the type of accomplice, since the change in the degree of social danger of the actions of the perpetrator, organizer, abettor or accessory can be evaluated only in the specifically committed encroachment, i.e. at the stage of individualization of criminal responsibility.

Analysing the differentiation of criminal liability taking into account the feature of multiplicity, it is proposed to carry out end-to-end differentiation based on the features of repetition and special recidivism.

There are also stated arguments that there are grounds for increasing criminal liability for repeated violations of special rules due to carelessness by a person who must comply with them.

Attention is drawn to the differentiating value of the institution of exemption from criminal liability, as it is directly linked to potential criminal liability.

Regarding the differentiation of criminal responsibility in the legal institutions of punishment and conviction it is noted that its implementation, by determining the range of punishments that cannot be applied to certain groups of subjects, is mostly connected with taking into account the characteristics of such a person (minor age, disability, retirement age, pregnancy, etc.). However, the legislator, guided by humane goals, often worsens the situation of the convicted person. As a result, it has been substantiated the expediency to impose related to work punishments on minors, persons of retirement age and persons with disabilities.

Separately, the thesis presents proposals for the mandatory definition in the criminal law of those grounds that definitely indicate the need to apply the institution of imposing a milder punishment than it is defined by the law.

It is marked that the differentiation of criminal liability, which is carried out in the Special Part of the criminal law, is characterized by the use of one's own means. Only in the Special Part of the criminal law there are used such means of

differentiation as the construction of articles that contain special norms, complex criminal offenses and norms containing related criminal offenses. Besides, the Special Part of the Criminal Code of Ukraine implements such instrument of differentiation as the construction of alternative, relatively defined, cumulative sanctions.

There are proposed guidelines which should be the basis for outlining the rules for the legislator and must be taken into account while differentiating criminal responsibility. It is made in order to ensure a fair balance between evaluation of the committed act and potential means of criminal repression within which the court individualizes criminal responsibility.

Such benchmarks for the differentiation of criminal responsibility in the criminal law of Ukraine should be considered: 1) the criteria for the differentiation of criminal responsibility are a clear change in social danger of an encroachment committed, as well as taking into account the characteristics of a person who has committed it; 2) the object of encroachment, which is the primary criterion for evaluation of a change in social danger of the committed encroachment; 3) the impossibility of comprehensively delineating a circle of those features (indicators) that clearly influence on a change in social danger of all encroachments, since such an evaluation of the change is related to the evaluation of the object of the encroachment first of all; 4) singling out the cross-cutting criteria for the differentiation of criminal responsibility which always change social danger of committed act and which should be enshrined in the General Part of the Criminal Code of Ukraine with the determination of the differentiating effect on criminal offenses; 5) the inappropriateness of differentiating a criminal responsibility in case of reaching the maximum degree of damage to the object or reaching the maximum punishment; 6) the expediency of abandoning a casuistic description of differentiating criteria in the criminal law of Ukraine and transition to the use of end-to-end approaches.

Key words: criminal law, criminal responsibility, differentiation, principles of criminal law, criminal law policy, criteria, types, means of differentiation, coercive measures.

LIST OF PUBLISHED WORKS ON THE THEME OF THE DISSERTATION

Monograph

(according to which the protection of scientific achievements is carried out):

1. Antoniuk N.O. Differentiation of criminal responsibility in the criminal law of Ukraine: monograph. Kyiv: Alerta, 2023. 554 p.

Articles in scientific publications, included to the List of Scientific and Professional Publications of Ukraine:

1. Antoniuk N.O. Improvement of the legislative construction of the composition "Intentional murder by the mother of her newborn child" (Article 117 of the Criminal Code of Ukraine). *Visnyk of the Lviv University. Series Law*. 2009. No. 49. P. 198–206.

2. Antoniuk N.O. Implementation of international legal norms on torture. *Bulletin of Luhansk Scientific-Educational Institute named after E.O. Didorenko*. 2010. No. 3. P. 64–72.

3. Antoniuk N.O. Negative features of the composition of the crime: concepts and meanings. *Actual problems of improving of current legislation of Ukraine: coll. of science articles*. 2010. Issue XXII. P. 175–186.

4. Antoniuk N.O. The content of the concept of "dwelling" during the differentiation of responsibility for kidnapping. *Visnyk of the Lviv University. Series Law*. 2011. Issue 52. P. 254–261.

5. Antoniuk N.O. Criteria for determining the value of property acquired by a person. *Current Problems of State and Law: coll. of science works*. Odesa: "Legal Literature", 2011. Vol. 57. P. 516–522.

6. Antoniuk N.O. The truncated composition of the crime: a necessary legal construction or a myth? *Scientific Bulletin of the International Humanities University*. 2014. Issue 11. Vol. 2. P. 87–90.

7. Antoniuk N.O. Types of differentiation of criminal liability. *State and law. Legal and political sciences*. 2019. Issue 86. P. 165–176.

8. Antoniuk N.O. Identification of criteria for differentiation of criminal responsibility. *Uzhhorod National University Herald. Series: Law*. 2019. Vol. 2, Issue 59. P. 78–82.

9. Antoniuk N.O. Methodological principles of research on the differentiation of criminal responsibility. *Issues of crime prevention: coll. of science works*. Kharkiv: Pravo. 2019. Issue 38. P. 9–22.

10. Antoniuk N.O. The place of differentiation of criminal liability among the principles of criminal law and criminal law politics. *Uzhhorod National University Herald. Series: Law*. 2019. Vol. 2. Issue 58. P. 66–71.

11. Antoniuk N.O. Concepts of understanding criminal responsibility. *Law Review of Kyiv University of Law*. 2019. No. 2. P. 170–175.

12. Antoniuk N. The concept of differentiation of criminal liability. *Law of Ukraine*. 2019. No. 9. P. 196–214.

13. Antoniuk N. Means of differentiation of criminal liability. *Law of Ukraine*. 2020. No. 2. P. 228–243.

14. Antoniuk N.O. Differentiation of criminal liability of minors. *Slovo of the National School of Judges of Ukraine*. 2020. No. 4 (33). P. 76–87.

15. Antoniuk N.O. Differentiation of criminal liability when imposing punishment for an unfinished crime. *The Scientific Papers of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2020. No. 2. P. 55–61.

16. Antoniuk N.O. Differentiation of criminal responsibility in the legal institutions of exemption from punishment or serving it. *Entrepreneurship, economy and law*. 2020 (290). No. 4. P. 272–277.

17. Antoniuk N.O. Differentiation of criminal responsibility in the legal institution of exemption from criminal responsibility. *The Scientific Papers of V.I. Vernadsky Taurida National University. Series: Legal Sciences*. 2020. Vol. 31 (70). No. 2. Part 3. P. 16–21.

18. Antoniuk N.O. General principles of differentiation of criminal responsibility for socially dangerous acts committed by several persons. *Law and society*. 2020. No. 2. Part 3. P. 9–16.

19. Antoniuk N.O. Foreign experience of differentiation of criminal liability in the aspect of punishment for multiple crimes. *Comparative and analytical law*. 2020. No. 1. P. 422–425. URL: http://www.pap.in.ua/1_2020/106.pdf

20. Antoniuk N.O. Categorization of crimes as a basis for differentiation of criminal liability. *Subcarpathian Law Herald*. 2020. Issue 2 (31). P. 147–152.

21. Antoniuk N.O. Multiplicity of crimes: to the issue of improving the differentiation of criminal responsibility. *The Scientific Papers of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2020. No. 3. P. 6–13.

22. Antoniuk N.O. The role of the institution of misdemeanors for the differentiation of criminal liability. *Law of Ukraine*. 2020. No. 11. P. 158–172.

23. Antoniuk N.O. Factual error and endangerment in the differentiation of criminal responsibility for an unfinished crime. *Law Review of Kyiv University of Law*. 2020. No. 1. P. 286–290.

24. Antoniuk N. The role of notes to articles of the Criminal Code of Ukraine for the differentiation of criminal liability. *Slovo of the National School of Judges of Ukraine*. 2020. No. 1 (30). P. 63–73.

25. Antoniuk N. State treason and collaborative activity: issues of criminal-legal qualification. *Slovo of the National School of Judges of Ukraine*. 2021. No. 4 (37). P. 56–68.

26. Antoniuk N.O. Changes to crimes against the foundations of national security: criminalization or differentiation of criminal responsibility. *Law of Ukraine*. 2022. No. 11. P. 37–48.

27. Antoniuk N. Differentiation of criminal liability in pending criminal offenses. *Slovo of the National School of Judges of Ukraine*. 2022. No. 3–4 (40–41). P. 57–67.

28. Antoniuk N.O. Differentiation of criminal responsibility from the positions of de lege lata & de lege ferenda. *Law of Ukraine*. 2023. No. 1. P. 122–133.

29. Antoniuk N.O. Contextual element of war crimes: content and necessity of establishment. *Law of Ukraine*. 2023. No. 5. P. 30–38.

Articles in scientific periodicals of other countries from the direction from which the dissertation was prepared:

1. Antonyuk N. Naduzycie uprawnień w swietle ukraickiego prawa karnego. *E-Czasopisma Prawa Karnego i Nauk Penalnych*. 2014. № 10. URL: <https://www.czpk.pl/artykuly/naduzycie-uprawnien-w-swietle-ukraickiego-prawa-karnego>

2. Antoniuk N.O. Differentiation of criminal responsibility and the principle of justice. *Recht der Osteuropäischen Staaten*. 2019. No 2. P. 5–8.

Articles from the scientific direction on which the dissertation was prepared were published in periodicals included in the "A" category of the List of scientific specialized publications of Ukraine and in foreign publications indexed in the Web of Science Core Collection databases and/or Scopus

1. Antoniuk N. Differentiation of criminal liability of medical professionals. *Wiadomosci Lekarskie*. 2020. Vol. LXXIII, ISSUE 12 PART 2, December. P. 2728–2732. (*publication indexed in the database Scopus*)

2. Antoniuk N.O. Forms of criminal liability in case of death of the patient. *Wiadomosci Lekarskie*. 2021. Vol. LXXIV, Iss. 11 Part 2, November. P. 2891–2896. (*publication indexed in the database Scopus*)

3. Antonyuk N. A Criminal and legal assessment of collaborationism: a change of views in connection with Russia's military aggression against Ukraine. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2022. № 3 (15). P. 137-145. URL: https://ajee-journal.com/upload/attaches/att_1655357504.pdf. (*the publication is included in the "A" category of the List of Scientific and Professional Publications of Ukraine*)

Works certifying the approval of the dissertation materials:

1. Antoniuk N.O. Expediency of selection of truncated compositions of crimes. *Problems of state formation and protection of human rights in Ukraine: materials of the XXI scientific-practical report. conf.* (Lviv, February 12–13, 2015). In 2 h. Lviv: Law. faculty of Lviv. national University named after Ivan Franko, 2015, part 2. P. 110–112.

2. Antoniuk N. Legal technique during the differentiation of criminal responsibility. *Legal technique and technology: theory and practice of application: theses add. and reported participation II Vseukr. science and practice conf.* (Lviv, November 24-25, 2016) / for general ed. I.D. Shutak. Kharkiv: Pravo, 2016. P. 207–210.

3. Antoniuk N.O. Differentiation of criminal liability under Art. 286 of the Criminal Code of Ukraine, depending on the state of alcoholic intoxication of the offender. *Actual problems of criminal law, process, criminology and operative investigative activity: theses of Vseukr. science and practice conf.* (Khmelnyskyi, March 3, 2017). Khmelnyskyi: NADPSU, 2017. P. 64–66.

4. Antoniuk N. The concept of reforming the Criminal Code of Ukraine regarding the definition of qualifying and privileging features of criminal offenses. *Criminal justice: quo vadis? V Lviv. criminal justice forum: coll. scientific and practical materials. conf.* (Lviv, September 19–20, 2019). Lviv: LvDUVS, 2019. P. 7–10.

5. Antoniuk N.O. Continuity in issues of differentiation of criminal responsibility in the light of the reform of the Criminal Code of Ukraine. *Conceptual principles of the new edition of the Criminal Code of Ukraine: international materials of science conf.* (Kharkov, October 17–19, 2019) / editor:

V.Ya. Tatsii (chief editor), A.P. Hetman, Yu.V. Baulin et al. Kharkiv: Pravo, 2019. P. 165–169.

6. Antoniuk N.O. Conclusions regarding norms of criminal law in decisions of the Grand Chamber of the Supreme Court. *Ensuring the unity of judicial practice: legal positions of the Grand Chamber of the Supreme Court and standards of the Council of Europe: materials of the online conference* (Kyiv, 2020). *Slovo of the National School of Judges of Ukraine. Special issue*. 2020. P. 226–229.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	25
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ	42
1.1. Стан дослідження диференціації кримінальної відповідальності у науковій літературі.....	42
1.2. Історичний досвід диференціації кримінальної відповідальності в законодавстві України	44
1.3. Зарубіжний досвід диференціації кримінальної відповідальності	48
1.4. Методологічні засади дослідження диференціації кримінальної відповідальності	52
1.5. Диференціація кримінальної відповідальності в системі принципів кримінального права України	57
РОЗДІЛ 2. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ТЕОРІЇ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ЮРИДИЧНІЙ НАУЦІ.....	62
2.1. Поняття диференціації кримінальної відповідальності	62
2.2. Види диференціації кримінальної відповідальності	67
2.3. Критерії диференціації кримінальної відповідальності.....	71
2.4. Засоби диференціації кримінальної відповідальності.....	77
РОЗДІЛ 3. ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ЗАГАЛЬНІЙ ЧАСТИНІ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ УКРАЇНИ ...	81
3.1. Диференціація кримінальної відповідальності при незакінченому кримінальному правопорушенні	81
3.2. Диференціація кримінальної відповідальності при співучасті	85
3.3. Диференціація кримінальної відповідальності при множинності кримінальних правопорушень	90
3.4. Диференціація кримінальної відповідальності в інституті звільнення від кримінальної відповідальності	93

3.5. Диференціація кримінальної відповідальності в інститутах покарання та судимості.....	96
3.6. Диференціація кримінальної відповідальності за віковою ознакою суб'єкта кримінального правопорушення	100
РОЗДІЛ 4. ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В ОСОБЛИВІЙ ЧАСТИНІ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ УКРАЇНИ.	105
4.1. Диференціація кримінальної відповідальності у суміжних складах кримінальних правопорушень	105
4.2. Диференціація кримінальної відповідальності у спеціальних нормах...	108
4.3. Диференціація кримінальної відповідальності у санкціях статей Особливої частини кримінального закону	110
РОЗДІЛ 5. ПЕРСПЕКТИВНІ ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ	113
ВИСНОВКИ	118
ДОДАТКИ.....	133

ВСТУП

Цю наукову доповідь підготовлено особисто, без співавторів, у зв'язку із захистом наукових досягнень, опублікованих у 2023 році у вигляді монографії «Диференціація кримінальної відповідальності у кримінальному праві України» обсягом 554 с. на виконання ст. 28-1 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 26.11.2015 № 848-VIII, абзацу 1 пункту 1 розділу I Положення про спеціалізовану вчену раду з присудження наукового ступеня доктора наук, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України 13.12.2021 № 1359, пункту 2 Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17.11.2021 № 1197 та пунктів 9, 49 Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23.03.2016 р. № 261 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 19.05.2023 р. № 502). Я самостійно підготувала докторську дисертацію у вигляді наукової доповіді (захист наукових досягнень, опублікованих у вигляді монографії), тому науковий консультант мені не призначався. Я працювала над даним дисертаційним дослідженням понад десять років. Наукова доповідь містить узагальнені результати наукових досліджень автора, представлених у вказаній монографії та наукових публікаціях, які розкривають її основний зміст.

Слід зазначити, що кримінальне право України як одна із галузей права має ґрунтовну основу у вигляді фундаментальних праць вітчизняних вчених, в яких сформульовано важливі висновки та доктринальні підходи щодо розуміння ключових проблем переважної більшості інститутів цієї галузі права. Базовою категорією кримінального права, яка є основою досліджень у царині цієї галузі, є категорія кримінальної відповідальності, оскільки саме вона є суттю існування галузі кримінального права загалом. Вітчизняною доктриною кримінального права розроблено теорію

кримінально-правової кваліфікації, загальне вчення про покарання, відбулося наукове пізнання інших ключових інститутів кримінального права. Однак таке важливе для кримінального права явище, існування якого беззаперечно визнається вченими, як диференціація кримінальної відповідальності, залишилося поза належною увагою дослідників.

Серед українських учених, які у своїх працях розглядали окремі аспекти диференціації кримінальної відповідальності, необхідно назвати Д. С. Азарова, П. П. Андрушка, Д. О. Балобанову, Ю. В. Бауліна, А. С. Беніцького, Л. П. Брич, В. М. Бурдіна, В. К. Грищука, Н. О. Гуторову, С.Ф. Денисова, О. О. Дудорова, З. А. Загиней-Заболотенко, О. М. Костенка, О. О. Квашу, В. М. Куца, О. К. Маріна, А. А. Музику, В. О. Навроцького, Н. А. Орловську, Р. С. Орловського, Л. В. Павлик, Є. О. Письменського, Ю. А. Пономаренка, В. Ф. Примаченка, П. П. Сердюка, П. Л. Фріса, М. І. Хавронюка та інших.

Серед зарубіжних дослідників, праці яких стосуються диференціації кримінальної відповідальності, варто виокремити В. Врубеля, П. Кардаса, М. Джексона, Дж. де Кейсера, Ф. Кімберлі Кеслера, Дж. Кройтцера, О.Лавгроува, А. Лоуренса, Дж. Ріберга, Дж. Робертса, Д. Робінсона, Дж. Стюарта, А. Цоля, З. Цвякальські.

Диференціація кримінальної відповідальності покликана, насамперед, продемонструвати підхід законодавця до врахування різних ознак, що впливають на суспільну небезпечність відмінних кримінально-протиправних проявів. Потрібно визначити чинники, які призводять до необхідності диференціації кримінальної відповідальності, піднести їх на максимальний рівень абстракції, аби сформулювати орієнтири для подальшої диференціації. Диференціація кримінальної відповідальності не може відбуватися хаотично, вона потребує ґрунтовної основи та повинна здійснюватися відповідно до чітко окреслених критеріїв. Фактично йдеться про необхідність розробки теорії диференціації кримінальної відповідальності, яка б стала основою для

реалізації процесу диференціювання відповідальності за базові кримінальні правопорушення. Метою існування такого явища як диференціація кримінальної відповідальності є досягнення справедливості, розуміння кожним членом суспільства причини більш жорсткої або навпаки більш поблажливої реакції держави на вчинене суспільно небезпечне діяння інструментами кримінального права.

Вчення про диференціацію кримінальної відповідальності полягає у з'ясуванні її правової природи, визначенні її місця серед базових категорій кримінального права, в тому числі й серед принципів цієї галузі. Тісний зв'язок диференціації із кримінальною відповідальністю, яка фактично є фундаментом галузі кримінального права, зумовлює наскрізний вплив диференціації кримінальної відповідальності на більшість інститутів цієї галузі. Також важливим є визначення поняття, змісту, видів, критеріїв, засобів та інших характеристик, які утворюватимуть теорію диференціації кримінальної відповідальності.

Тож мету дослідження цього правового феномену можна конкретизувати у таких завданнях:

- розробити концептуальне бачення диференціації кримінальної відповідальності, запропонувати термінопоняття, які виступатимуть її поняттєвою основою;
- узагальнити й вдосконалити теоретичні підходи до розуміння диференціації кримінальної відповідальності у кримінальному праві України через авторське розкриття суті цього правового явища та його ознак;
- окреслити методологію дослідження диференціації кримінальної відповідальності у кримінальному праві України з урахуванням того, що остання ґрунтується на базовій категорії кримінального права – кримінальній відповідальності;
- з'ясувати правову природу диференціації кримінальної відповідальності та її співвідношення з принципами кримінального права,

визначити роль диференціації кримінальної відповідальності у реалізації принципу справедливості;

- систематизувати етапи історичного розвитку поняття та процесу диференціації кримінальної відповідальності у кримінальному праві України та виокремити риси кожного з них;

- вивчити і виокремити ключові характеристики диференціації кримінальної відповідальності у кримінальному праві зарубіжних держав залежно від їхньої належності до певної правової сім'ї;

- виявити та дослідити співвідношення диференціації кримінальної відповідальності з криміналізацією, декриміналізацією та індивідуалізацією кримінальної відповідальності;

- визначити роль законодавця, судів, міжнародних інституцій у процесі диференціації кримінальної відповідальності;

- виокремити види диференціації кримінальної відповідальності в межах Загальної та Особливої частин КК України, а також засоби її здійснення та їх види;

- виявити критерії диференціації кримінальної відповідальності та визначити їх вплив на її оптимізацію;

- встановити показники, які змінюють характер та ступінь суспільної небезпечності вчиненого або є такими, що характеризують особу, яка вчинила кримінальне правопорушення;

- визначити особливості диференціації залежно від стадії вчинення кримінального правопорушення, з урахуванням виду співучасника та форми співучасті, множинності, у суміжних, конкуруючих складах кримінальних правопорушень, у санкціях статей Особливої частини КК України тощо;

- запропонувати напрямки вдосконалення кримінального законодавства України під час диференціації кримінальної відповідальності.

Основна концептуальна ідея, яка відстоюється у роботі, полягає у розумінні диференціації кримінальної відповідальності як конститутивної

складової принципу справедливості, на досягнення якої й спрямована вся діяльність законодавця як суб'єкта, який здійснює диференціацію. Тож наскрізною ідеєю у роботі проходить розуміння мети, доцільності й основ існування теорії диференціації кримінальної відповідальності саме через призму принципу справедливості. Слід зауважити, що розуміння справедливості може відрізнятися, враховуючи суб'єкта, який здійснює таку оцінку. Оскільки диференціація кримінальної відповідальності здійснюється лише законодавцем, тож вона фактично залежить від сприйняття справедливості саме ним. Разом з тим необхідно розробити механізми, межі для законодавця, аби усвідомлена ним справедливість, яку він втілює у тексті кримінального закону, відображала розуміння справедливості суспільством. Лише за умови дотримання цього балансу може йтися про справедливий закон.

Послідовно обстоюється теза про те, що диференціація кримінальної відповідальності може і повинна здійснюватися лише за наявності критеріїв (підстав) для цього, якими є ті об'єктивно існуючі та суб'єктивно усвідомлені фактори, що обумовлюють встановлення різних видів та мір відповідальності за однорідні кримінальні правопорушення. Йдеться про зміну суспільної небезпечності (характеру та ступеня тяжкості кримінального правопорушення порівняно з суспільною небезпечністю базового кримінального правопорушення) та характеристики особи, яка вчинила кримінально каране діяння. Звертається увага також на те, що диференціація кримінальної відповідальності тісно пов'язана зі всіма іншими інститутами кримінального права, а тому має з ними взаємодіяти і не створювати колізію. Наголошено на доцільності використання наскрізних підходів під час здійснення диференціації кримінальної відповідальності. Окрему увагу в роботі приділено вивченню видів, критеріїв та засобів диференціації кримінальної відповідальності. Саме враховуючи їх, окреслено теоретичну модель диференціації, вивчено її системні зв'язки з категорією кримінальної

відповідальності загалом, та досліджено взаємозалежність і вплив, для прикладу, видів диференціації кримінальної відповідальності на її засоби.

З огляду на те, що Кримінальний кодекс України (далі – КК України) структурно складається з Загальної та Особливої частин, визначено суттєву відмінність між тим, як здійснюється диференціація кримінальної відповідальності законодавцем у кожній з них. Через вивчення конкретних засобів диференціації кримінальної відповідальності, які використано у чинному кримінальному законі України, зроблено висновок про необхідність використання наскрізних засобів такої диференціації. Надмірна казуїстика є негативною для кримінального закону. Адже рівень абстрагування і використання загальноновизнаних теоретичних моделей свідчить про досконалість кримінального закону в цілому. Тож спроба використання наскрізної диференціації у тих випадках, коли це можливо (форми співучасті, повторність, спеціальний рецидив), може збалансувати підходи законодавця до співвідношення між оцінкою вчиненого кримінально караного діяння з одного боку та кримінальною репресією – з іншого.

У результаті дослідження сформульовано пропозиції щодо вдосконалення законодавчого механізму у частині диференціювання кримінальної відповідальності. Адже аналіз того, що існує, і того, що варто втілити, допоможе окреслити перспективний шлях для розвитку диференціації кримінальної відповідальності загалом.

Оскільки диференціація кримінальної відповідальності фактично пронизує всі інститути кримінального права України, то це зумовило забезпечення комплексності такого дослідження та водночас уникнення детального аналізу проблематик інститутів, на основі яких було проведено вивчення диференціації кримінальної відповідальності як правового феномену. Диференціація кримінальної відповідальності як феномен, який тісно пов'язаний із кримінальною відповідальністю як правовою категорією фокусує та виявляє багато наскрізних чи часткових проблем, які вже стали

або стануть предметами окремих наукових досліджень. Тож автор свідомо того, що інститути, які аналізуються в межах монографії, є самостійними проблематиками для вивчення (як-от інститут стадій вчинення кримінального правопорушення, співучасті тощо).

Метою дисертаційного дослідження є вироблення цілісного концептуального підходу до пізнання диференціації кримінальної відповідальності у кримінальному праві України та розробка на цій основі теорії диференціації кримінальної відповідальності.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері диференціації кримінальної відповідальності, а *предметом дослідження* – теоретико-прикладні проблеми диференціації кримінальної відповідальності у кримінальному праві України.

Зазначені обставини й зумовили актуальність та вибір теми докторської дисертації, визначили об'єкт і предмет дослідження, вибір структури дослідження, яке розпочинається загальнотеоретичним вивченням основних понять та формулюванням дефініції, виокремленням видів диференціації кримінальної відповідальності, її критеріїв, систематизацією засобів диференціації. В подальшому проводиться вивчення цих засобів з урахуванням поділу кримінального закону України на дві частини (Загальну та Особливу). У підсумку дослідження зроблено акцент на співвідношенні й порівнянні тих моделей диференціювання кримінальної відповідальності, які містяться в чинному кримінальному законі; тими, що запропоновані у результаті цього дослідження та тими, які ініціюються у проєкті нового Кримінального кодексу України.

Методологічну основу дослідження складає сукупність наукових підходів, принципів та методів наукового пізнання. Дослідження проведено з застосуванням як загальнонаукових, так і спеціальних методів, обраних з врахуванням поставленої мети, визначених завдань, об'єкта та предмета дослідження. За вихідну методологічну основу взято кримінальну

відповідальність як базову категорію кримінального права та принцип справедливості, для досягнення якого й існує явище диференціації кримінальної відповідальності. Оскільки досягнення принципу справедливості неможливе без системного проведення диференціації кримінальної відповідальності за чітким алгоритмом, в основі якого лежать критерії для здійснення останньої, це й зумовило використання відповідних методів дослідження. Так, за допомогою *історичного методу*, в дисертації детально досліджено генезу диференціації кримінальної відповідальності (підрозділи 1.1, 1.2), завдяки чому вдалося підкреслити, що її розвиток продовжується протягом всього розвитку кримінального права в Україні, виокремити позитивні й негативні риси диференціації кримінальної відповідальності на конкретних історичних етапах розвитку нашої держави. *Порівняльно-правовий метод* став у нагоді під час визначення характерних ознак диференціації кримінальної відповідальності у зарубіжних державах (підрозділ 1.3). *Системно-структурний метод* допоміг визначити види, критерії, показники та засоби для диференціації кримінальної відповідальності, простежити їхню взаємоузгодженість і взаємозв'язок (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3, 2.4), місце диференціації кримінальної відповідальності серед принципів кримінального права та її співвідношення із суміжними поняттями (підрозділ 1.5). З цією метою, як, зрештою, у кожному іншому підрозділі дисертації, тут застосовувався і метод аналізу. За допомогою *діалектичного методу* досліджено диференціацію в Загальній та Особливій частинах КК України (розділ 3 і 4). *Метафізичний метод* було використано у ході встановлення співвідношення між реально проведеною диференціацією кримінальної відповідальності та її ідеалом (підрозділ 1.5, 2.1, розділ 5). *Антропологічний метод* наскрізно проходить через усе дослідження, оскільки людиноорієнтованість повинна бути в основі дотримання справедливого балансу між суворістю покарання і суспільною небезпечністю вчиненого. *Соціометричний метод* є «юридичним засобом

вимірювання» реакції держави на вчинене кримінально каране діяння і його було використано у ході вивчення критеріїв для диференціації кримінальної відповідальності (підрозділ 2.3). У роботі було використано емпіричні методи (*спостереження, опитування*). *Індукція і дедукція, аналіз і синтез* використовувалися під час формулювання загальних висновків, на основі вивчення множини досліджуваних об'єктів, або навпаки, під час сходження від загального до конкретного. Поєднанням *аналітичного та прогностичного методів* зроблено спробу виокремити ті аспекти диференціації кримінальної відповідальності, які потребують зміни або вдосконалення (розділ 5).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в дисертації вперше сформульовано концептуальний підхід до розуміння диференціації кримінальної відповідальності, на підставі чого запропоновано засадничі положення стосовно порядку її здійснення під час формування нової парадигми законодавства України про кримінальну відповідальність та/або його поточного вдосконалення. У роботі аргументовано низку нових концептуальних положень, висновків і рекомендацій, зокрема:

уперше:

1) розроблено концептуальне бачення диференціації кримінальної відповідальності, яка здійснюється з метою забезпечення принципу справедливості та відображає уявлення держави про пропорційність її реакції кримінально-правовими засобами на вчинене кримінальне правопорушення. Визначено авторський поняттєвий апарат базових термінопонять теорії диференціації кримінальної відповідальності та доведено взаємообумовлюючий вплив всіх складових, які утворюють цілісну концепцію досліджуваного феномена (видів диференціації кримінальної відповідальності, її критеріїв, показників, засобів здійснення). Доведено, що диференціація кримінальної відповідальності повинна узгоджуватися із

моральними засадами суспільства, оскільки лише з урахуванням цього чинника може йтися про її справедливість та доцільність;

2) запропоновано розуміння диференціації кримінальної відповідальності як здійснюваної законодавцем з метою реалізації його уявлень про принцип справедливості варіативної оцінки кримінальних правопорушень, які є видами одного і того ж базового (загального) посягання, залежно від характеру та типового ступеню суспільної небезпечності вчиненого, характеристик особи винного, результатом якої є закріплення у Загальній та Особливій частинах КК України диференціюючих положень, що визначають різні форми потенційного обмежувального впливу на особу;

3) доведено, що диференціація кримінальної відповідальності повинна здійснюватися лише за наявності підстав, якими виступають об'єктивно існуючі та суб'єктивно усвідомлені фактори, що обумовлюють встановлення різних мір відповідальності за однорідні кримінальні правопорушення. Обґрунтовано, що такими підставами є критерії, обумовлені диференціацією: зміною суспільної небезпечності (ступеня тяжкості кримінального правопорушення порівняно з суспільною небезпечністю базового кримінального правопорушення) та характеристики особи, яка вчинила кримінальне правопорушення;

4) обґрунтовано, що предметом диференціації кримінальної відповідальності є відносно поширені кримінальні правопорушення. Виокремлено такі допоміжні чинники необхідності диференціації кримінальної відповідальності як надто широка суддівська дискреція та очевидна необхідність виокремлення спеціальних складів кримінальних правопорушень. Встановлено зв'язок між надмірною диференціацією кримінальної відповідальності, необґрунтованим виокремленням спеціальних норм, появою казуїстичних складів кримінальних правопорушень, що тягне за собою безпідставну конкуренцію та інші нетипові правозастосовні

ситуації. Врахування законодавцем максимального рівня ушкодження об'єкта кримінально-правової охорони або досягнення максимального покарання також вказують на те, що подальша диференціація не потрібна;

5) виокремлено засоби диференціації кримінальної відповідальності, які впливають або на склад кримінального правопорушення, або на форми кримінальної відповідальності;

6) зроблено висновок про те, що у чинному КК України законодавець використовує достатньо широкий арсенал засобів диференціації кримінальної відповідальності, однак у багатьох випадках він використовує такі засоби для вирішення нагальних соціально-політичних проблем, особливо у тих випадках, коли намагається реагувати на новітні виклики встановленням кримінальної відповідальності, посиленням караності, скороченням можливості застосування кримінально-правових засобів;

7) обґрунтовано доцільність проведення наскрізної диференціації кримінальної відповідальності з урахуванням форми співучасті (групи осіб, організованої групи) та множинності (повторності та спеціального рецидиву). Наведено аргументи про відсутність підстав для диференціації кримінальної відповідальності у разі вчинення замаху на кримінально каране діяння (незалежно від його виду) та закінченого діяння. Запропоновано відмовитися від зменшення верхньої межі найбільш суворого покарання у разі вчинення замаху. Встановлено, що зміна суспільної небезпечності з урахуванням форми співучасті базується на ознаці згуртованості співучасників, яка якісно характеризує інститут співучасті загалом. Доведено відсутність підстав для диференціювання кримінальної відповідальності у разі вчинення кримінально караного діяння групою осіб без попередньої змови та групою осіб за попередньою змовою;

удосконалено:

8) співвідношення між диференціацією кримінальної відповідальності, яка поряд із криміналізацією, декриміналізацією та

індивідуалізацією кримінальної відповідальності є невід'ємною складовою принципу справедливості. Зокрема, встановлено, що диференціація кримінальної відповідальності здійснюється законодавцем і полягає в побудові моделі кримінально караного діяння та визначенні меж потенційного впливу кримінально-правовими засобами на особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, а індивідуалізація кримінальної відповідальності здійснюється судом, виходячи із вчиненого суспільно небезпечного діяння, особи, яка його вчинила, та полягає у виборі конкретного заходу впливу на таку особу в межах потенційного впливу, який визначений законодавцем;

9) класифікацію диференціації кримінальної відповідальності за формою її реалізації, підставами, ознаками винного, місцем у кримінальному законі, та іншими ознаками для поділу досліджуваного об'єкта на види, як-от за рівнем узагальнення (диференціація-абстракція, диференціація-конкретизація); за об'єктивацією у межах складу або поза межами складу кримінального правопорушення; за характером імперативності/дискреційності подальших дій суду; залежно від виду кримінального правопорушення (кримінальні проступки або злочини);

10) підходи щодо диференціюючого впливу у разі вчинення незакінченого кримінального правопорушення, правопорушення, вчиненого у співучасті, а також множинності кримінальних правопорушень у кримінальному законі України. Вдосконалено шляхи використання диференціюючих коефіцієнтів, які впливають на розмір потенційного покарання, можливість та доцільність їх чіткого визначення у тексті кримінального закону України, обґрунтування необхідності зміни обох або однієї з меж найбільш суворого покарання, зміни розмірів альтернативних покарань;

11) аргументацію того, що прагнення до взірцевої диференціації кримінальної відповідальності є утопічним, ураховуючи суб'єктивне

сприйняття справедливості законодавцем, який втілює свої уявлення про неї в тексті кримінального закону України. Вдосконалено підхід у частині впливу теорії диференціації кримінальної відповідальності з окресленими для законодавця критеріями, показниками, які повинні слугувати орієнтиром для її подальшого диференціювання, на досягнення того рівня диференціації кримінальної відповідальності, який відповідатиме принципам кримінального права України;

12) положення про доцільність призначення покарань, пов'язаних із працею для неповнолітніх, осіб пенсійного віку та осіб з інвалідністю, виходячи із диференціюючого значення покарання, яке фактично відображає реакцію держави на вчинене кримінальне правопорушення засобами кримінально-правового впливу. Доведено необхідність відмови від заборони застосування арешту та обмеження волі щодо низки категорій осіб;

набули подальшого розвитку:

13) положення про необхідність визначення тих складів кримінальних правопорушень, відповідальність за які настає, починаючи зі стадії готування, в окремій статті Загальної частини КК України. При цьому критеріями для виокремлення таких складів кримінальних правопорушень пропонується визнавати об'єкт посягання та характер суспільно небезпечного діяння;

14) пропозиції про відсутність підстав для зниження меж покарання за кримінальні правопорушення, вчинені під впливом фактичної помилки. Доведено, що караність таких діянь повинна обмежуватися верхньою межею покарання за реально вчинене кримінальне правопорушення;

15) аргументи про необхідність повернення до широкого розуміння співучасті не лише як спільної участі декількох суб'єктів у вчиненні умисного кримінального правопорушення, а як спільної участі декількох осіб, які не мають всіх необхідних ознак суб'єкта кримінального

правопорушення (неосудних осіб, осіб, які не досягли віку, з якого настає кримінальна відповідальність);

16) міркування про відсутність підстав для диференціації кримінальної відповідальності з урахуванням виду співучасника. Констатовано, що зміну ступеню суспільної небезпечності діянь виконавця, організатора, підбурювача або пособника можна оцінювати лише у конкретно вчиненому посяганні, тобто на етапі індивідуалізації кримінальної відповідальності;

17) положення про те, що існують підстави для посилення кримінальної відповідальності за повторне порушення спеціальних правил з необережності особою, яка повинна їх дотримуватися;

18) підходи про диференціююче значення інституту звільнення від кримінальної відповідальності, оскільки він безпосередньо пов'язаний із потенційною кримінальною відповідальністю;

19) пропозиції щодо імперативного визначення у кримінальному законі тих підстав, які безумовно вказують на необхідність застосування інституту призначення більш м'якого покарання, ніж визначено законом.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що обґрунтовані в дисертації положення впроваджені й можуть бути використані:

- у науковій сфері та навчальному процесі – для проведення подальших наукових розвідок щодо диференціації кримінальної відповідальності та інших суміжних проблем кримінального права України, під час викладання та вивчення курсу «Кримінальне право України», інших спеціальних курсів з кримінально-правової проблематики, а також при написанні монографій, посібників, підручників, науково-практичних коментарів тощо (акт впровадження результатів дисертації в освітню та науково-дослідну діяльність факультету правничих наук Національного університету «Києво-Могилянська академія» від 14 листопада 2023 року; акт впровадження

результатів дисертації в освітній процес Львівського державного університету внутрішніх справ від 21 листопада 2023 року № 91/1);

- у *правотворчій діяльності* – для надання пропозицій щодо змін і доповнень до законодавства України про кримінальну відповідальність, зокрема вдосконалення КК України у частині диференціації кримінальної відповідальності (результати дослідження містять аналіз положень проєкту Кримінального кодексу України, який розробляє робоча група на підставі Концепції реформування кримінального законодавства, створеної на виконання Указу Президента України від 7 серпня 2019 року № 584/2019);

- у *правозастосовній діяльності* – викладені в дослідженні висновки та пропозиції, що стосуються диференціації кримінальної відповідальності загалом та диференціації у Загальній та Особливій частині КК України можуть бути враховані під час здійснення своїх повноважень щодо правозастосування правоохоронними органами та судами, зокрема й Касаційним кримінальним судом у складі Верховного Суду, а також у процесі аналітичної діяльності, яка здійснюється департаментом аналітичної та правової роботи Верховного Суду (акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у Касаційному кримінальному суді у складі Верховного Суду № 726/1/158-23 від 13.11.2023).

Апробація матеріалів дисертації. Результати дослідження оприлюднено на 6 міжнародних, всеукраїнських науково-практичних конференціях, зокрема: «Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні» (м. Львів, 12–13 лют. 2015 р.); «Юридична техніка і технологія: теорія та практика застосування» (м. Львів, 24–25 листоп. 2016 р.); «Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності» (м. Хмельницький, 03 берез. 2017 р.); «Кримінальна юстиція: quo vadis? V Львів. форум кримінальної юстиції» (м. Львів, 19–20 вер. 2019 р.); «Концептуальні засади нової редакції Кримінального кодексу України» (м. Харків, 17–19 жовт. 2019 р.);

«Забезпечення єдності судової практики: правові позиції Великої Палати Верховного Суду та стандарти Ради Європи» (м. Київ, 2020 р.).

Публікації. Основні положення, висновки та пропозиції, що сформульовано в докторській дисертації, відображено у 41 науковій публікації, серед яких 1 одноосібна монографія (за результатами її опублікування здійснюється захист наукових досягнень і підготовлено цю наукову доповідь), 29 статей, опублікованих у наукових виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України, 2 статті, опубліковані у наукових періодичних виданнях інших держав із напрямку, з якого підготовлено дисертацію, 3 статті з наукового напрямку, за яким підготовлено дисертацію, опубліковані у періодичних виданнях, включених до категорії «А» Переліку наукових фахових видань України та у закордонних виданнях, *проіндексованих у базах даних Web of Science Core Collection та/або Scopus*, 6 праць апробаційного характеру.

Структура докторської дисертації (наукової доповіді та монографії). Наукова доповідь загальним обсягом 144 сторінки, з яких основний текст 110 сторінок, анотація та додатки – 34 сторінки. Наукова доповідь узагальнює результати наукових досліджень автора, відображає зміст, наукову новизну отриманих результатів та основні авторські висновки, які викладені у монографії, за результатами якої вона підготовлена. Наукова доповідь складається з анотації, списку опублікованих праць за темою дисертації, змісту, вступу, в якому подано загальну характеристику дисертації, у тому числі наукову новизну докторської дисертації, узагальненого змісту основних авторських ідей та результатів п'яти розділів і 18 підрозділів монографії, висновків та додатків. Монографія складається з переліку умовних позначень, вступу, п'яти розділів, що містять 18 підрозділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг монографії становить 554 сторінки, з яких основний текст монографії –

499 сторінок, список використаних джерел розташований на 41 сторінці (містить 438 найменування), додатки – на 12 сторінках.

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

1.1. Стан дослідження диференціації кримінальної відповідальності у науковій літературі

Незважаючи на те, що диференціація кримінальної відповідальності – явище не нове, а таке, яке з'явилося водночас із появою права загалом, вважати цю проблематику науково вичерпаною не можна. У доктрині вітчизняного кримінального права не здійснювалося детальних розробок й вивчення феномену диференціації кримінальної відповідальності. Вчені оперують означеним поняттям у своїх наукових дослідженнях, однак комплексного вивчення цієї проблематики немає.

Серед українських учених, які у своїх працях зупинилися на проблемі диференціації кримінальної відповідальності (далі - ДКВ), необхідно назвати Д. С. Азарова, П. П. Андрушка, Ю. В. Бауліна, А. С. Беніцького, Л. П. Брич, В. М. Бурдіна, В. К. Грищука, Н. О. Гуторову, С.Ф. Денисова, О. О. Дудорова, З. А. Загинеї-Заболотенко, О. О. Квашу, О. М. Костенка, О. К. Маріна, А. А. Музику, В. О. Навроцького, Н. А. Орловську, Р. С. Орловського, Л. В. Павлик, Є. О. Письменського, Ю. А. Пономаренка, В. Ф. Примаченка, П. П. Сердюка, П. Л. Фріса, М. І. Хавронюка та ін.

Проте здійснено кілька дисертаційних досліджень, в яких автори пропонують власні підходи до розуміння феномену ДКВ та її засобів (Л. В. Павлик, Р. А. Бориславський, І. З. Сень).

Серед представників зарубіжної кримінально-правової науки досліджували питання, пов'язані із диференціацією кримінальної відповідальності, В. Врубель (Wł. Wróbel), П. Кардас (P. Kardas), А. Цоль (A. Zoll), З. Цвякальські (Z. Świąkalski), О.Лавгроув (A. Lovegrove), Дж. Ріберг, Дж. Робертс, Дж. де Кейсер (J. Ryberg, J. Roberts, J. de Keijser),

Александр Лоуренс і Ферзан Кімберлі Кеслер (Alexander Lawrence and Ferzan Kimberly Kessler) та ін.

Більшість питань, що стосуються ДКВ не характеризуються єдністю наукового розуміння або ж взагалі не дослідженні. Водночас ключовим питанням, яке однозначно вирішено у кримінально-правовій доктрині є визнання доцільності диференціювання кримінальної відповідальності. Єдність щодо вирішення цього питання є надважливою, оскільки демонструє роль ДКВ як фундаментального феномену кримінального права загалом.

Водночас у наукових дослідженнях звернуто увагу на надмірність диференціації шляхом виділення надто великої кількості спеціальних норм. Більшість учених погоджуються із тим, що ДКВ проводить законодавець, хоча інколи суб'єктом диференціації називають суд. Результатом ДКВ називають кваліфікуючі, привілеюючі, спеціальні норми. Більшість дослідників визнають, що ДКВ проведена в обох частинах КК України.

До питань, які знаходять різне вирішення у вітчизняних наукових працях, варто віднести розуміння місця ДКВ серед базових кримінально-правових категорій.

Потребують системного вивчення поняття та критерії ДКВ, визначення кола її засобів. Законодавець повинен мати чіткі науково-розроблені орієнтири для того, щоб розуміти, у яких випадках необхідно здійснювати ДКВ. Варто також дослідити можливості системної диференціації кримінальної відповідальності шляхом передбачення відповідних наскрізних положень у Загальній частині КК України. Такі положення, розміщені саме у Загальній частині КК України, дають змогу забезпечити однакові підходи до диференціації відповідальності за всі обрані групи складів кримінальних правопорушень (наприклад, умисні кримінальні правопорушення, необережні злочини, що полягають у порушенні спеціальних правил тощо).

Критерії ДКВ необхідно виділити як на етапі криміналізації певного діяння, так і дослідити їх на етапі внесення змін у КК України вже після того,

як певна кримінально-правова норма діяла й існує практика щодо її застосування. Необхідно також дослідити законодавчу техніку, оскільки саме з її допомогою об'єктивується ДКВ у статтях кримінального закону.

1.2. Історичний досвід диференціації кримінальної відповідальності в законодавстві України

Тенденції до диференціації кримінальної відповідальності мали місце протягом усього періоду розвитку кримінального законодавства української держави. Водночас підходи законодавця до проведення такої диференціації різнилися. У найдавніших пам'ятках законодавства простежується відсутність абстрактних підходів до здійснення ДКВ. Тодішній законодавець досить примітивно диференціює відповідальність у межах конкретного злочину. Згодом рівень законодавчої техніки суттєво покращується і законодавець вже переходить до використання наскрізних, загальних засобів, що диференціюють кримінальну відповідальність загалом, а не фрагментарно. Видно як наукова доктрина напрацьовує матеріал щодо незакінченого злочину, співучасті, повторності, вікових ознак суб'єкта злочину. Законодавець переходить до використання абстрактних категорій, узагальнень.

Історико-правовий аналіз джерел кримінального права, які діяли на території сучасної України у різні історичні періоди дає змогу виділити щонайменше **чотири етапи** розвитку кримінального законодавства у частині диференціації кримінальної відповідальності:

перший етап (IX–XII століття) – починаючи із Руської Правди та закінчуючи Литовськими статутами. Цей період характеризується проведенням точкової диференціації за такими ознаками, як предмет посягання, потерпілий, спосіб, місце, суб'єкт. Основні характерні риси цього періоду – низька абстрактність норм і високий рівень казуїстичності;

другий етап (XII–XIX століття) починається після прийняття Соборного уложення 1649 року. Він характеризується більш системним проведенням ДКВ, оскільки з'являються наскрізні диференціюючі ознаки (стадії вчинення посягання, співучасть, множинність). Водночас ці наскрізні ознаки диференціюють відповідальність знову ж таки точково. Лише в Уложенні про покарання кримінальні та виправні 1845 року законодавець зробив спробу узагальнити наскрізні диференціюючі ознаки, та впровадив алгоритм призначення покарання з метою максимальної диференціації й одночасного звуження індивідуалізації кримінальної відповідальності. Окрім цього, на другому етапі в джерелах права, що діяли як на території української держави, що входила до складу Австро-Угорщини, так і на території, яка була у складі Російської імперії, з'явився поділ кримінально караних діянь на злочини та проступки;

третій етап (початок XX століття – до 1991 року) – радянський період, який характеризується подальшим напрямком перенесення базових, загальних понять до Загальної частини КК України. Водночас на цьому етапі чітко видно відмову законодавця від поділу кримінально караних діянь на злочини і проступки. ДКВ проведена як у Загальній, так і в Особливій частинах КК України. Тобто яскраво простежується підхід законодавця до виділення положень, які застосовні до усіх злочинів та тих, які характерні лише конкретним злочинам;

четвертий період (після 1991 року дотепер) – з моменту проголошення незалежності України. Цей етап починається у 1991 році, а не у 2001 році, коли був прийнятий КК України. Причиною такої позиції є те, що вже з моменту проголошення незалежності до тексту КК УРСР було внесено чимало змін та доповнень, які показували відмову України від ідеологічних підходів радянського періоду (зокрема, відмова від політичних переслідувань, зміни, пов'язані із розвитком підприємництва тощо). Цей період триває й сьогодні.

Однак існують тенденції до переходу України до **п'ятого етапу**, оскільки законодавець намагається врахувати ті позитивні здобутки, які вже застосовувалися на теренах України раніше. Йдеться про поділ у КК України кримінальних правопорушень на злочини та кримінальні проступки. Такий поділ нині характерний для багатьох європейських держав, а також діяв на теренах українських земель у минулому.

Історико-правове дослідження дає підстави виділити **негативні ознаки, які мали місце у ході диференціації кримінальної відповідальності**. Їх варто окремо окреслити, щоб більше не повторювати у майбутньому. Передусім йдеться про диференціацію відповідальності за ознакою соціального статусу потерпілого, яка фігурувала під час дії всіх джерел права аж до Прав, за якими судиться малоросійський народ 1743 року. Пануючий клас перебував під більшою охороною, тож і посягання на цей клас каралося більш жорстко, ніж посягання на простолюдинів. Не варто забувати про існування в радянський період підходу, за яким кримінальні кодекси віддзеркалювали державницьку політику того часу й інтереси держави грубо превалювали над інтересами конкретної людини. Адже часто ДКВ обумовлювалася інтересами держави та певними ідеологічними підходами. Надмірна казуїстичність із прив'язкою до конкретних складів злочинів та ДКВ саме за їх вчинення теж є негативом, оскільки демонструє точкове, фрагментарне вирішення питань такої диференціації.

Водночас була й **позитивна практика**, про яку тривалий час взагалі не згадували і досягнення зарубіжних держав подавали як новизну. Йдеться про поділ кримінальних правопорушень на дві групи: злочини та проступки. Також прогресивним є досвід передбачення наскрізних диференціюючих ознак у загальній частині нормативно-правового акту, який встановлює кримінальну відповідальність. У чистому вигляді такої практики не існувало. Однак передумови для її появи чітко простежуються на виокремленому другому етапі розвитку вітчизняного кримінального законодавства в частині

ДКВ. Варто відзначити високий рівень викладу законодавчого матеріалу, використання напрацювань кримінально-правової доктрини тогочасних періодів під час формулювання уложень та кодексів, що діяли на територіях Австрійської (згодом Австро-Угорської) та Російської імперій. Законодавець відображав відмінності між диференціюючими ознаками, характерними конкретним посяганням та загальними диференціюючими ознаками (повторність, стадія вчинення злочину, співучасть).

На цьому історичному етапі правотворець дійшов правильного висновку про необхідність диференціювати кримінальну відповідальність за допомогою типових наскрізних положень закону у Загальній частині. Особливо у цьому контексті відзначається Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 року. Адже у ньому були враховані як диференціюючі такі ознаки, як стадії, множинність та співучасть, а також широко використовувалися кваліфікуючі ознаки у конструкціях спеціальних норм.

У радянський період наступність у такому напрямку була втрачена і вже новий за часів незалежності України КК України 2001 року теж не містив достатньої кількості диференціюючих положень у Загальній частині. Зміни, які були внесені у 2008 році в частині призначення покарання за незакінчений злочин, є лише епізодичними і несистемними в цьому контексті.

Комплексне дослідження історико-правових джерел, які діяли на території України у різні історичні періоди розвитку державності **дають змогу підсумувати** те, що законодавець завжди вважав проведення ДКВ необхідною складовою механізму кримінально-правового регулювання загалом. Спершу спроби провести диференціацію були фрагментарними, позбавленими системності. Згодом чітко простежується зростання рівня законодавчої техніки і перехід законодавця до спроби проведення більш системної ДКВ.

Законодавчі підходи до здійснення ДКВ змінювалися не лише в аспекті розвитку від казуїстичності до абстрактності, а й у частині зміни підходів до застосування юридичної техніки під час диференціації відповідальності. Йдеться про застосування засобів диференціації кримінальної відповідальності у Загальній або ж Особливій частинах кримінального закону. Так, імперське кримінальне законодавство демонструвало обрання напряму на проведення диференціації через положення Загальної частини кримінального закону. Радянське кримінальне законодавство надало перевагу ґрунтовнішій ДКВ саме в Особливих частинах кримінальних кодексів.

КК України 2001 року демонструє бажання законодавця зберегти напрям на ДКВ. Водночас така велика кількість ідентичних кваліфікуючих ознак у різних складах кримінальних правопорушень, масив спеціальних норм змушують задуматися над узагальненням нормативного матеріалу, в тому числі й шляхом використання інших механізмів для об'єктивації ДКВ у тексті КК України.

1.3. Зарубіжний досвід диференціації кримінальної відповідальності

У світі налічується близько 200 різних кримінальних законів держав. Очевидно, що всі ці нормативні акти проаналізувати неможливо, та й навряд чи доцільно. Водночас зупинитися на аналізі кримінальних законів тих держав, які є яскравими представниками правових сімей, законодавство яких чітко ілюструє підхід до тієї чи іншої проблеми, доцільно.

Загальновідомо, що **основними сучасними правовими сім'ями** є романо-германська правова сім'я, англо-американська правова сім'я, релігійна правова сім'я, традиційна правова сім'я, змішаний тип правової системи.

Короткий аналіз диференціації кримінальної відповідальності у деяких кримінальних кодексах держав, які належать до **англосаксонської правової сім'ї** дає підстави констатувати, що виклад нормативного матеріалу у них суттєво відрізняється від підходів, які використані у кодексах держав, що належать до романо-германської правової сім'ї. Кодекси складніші для сприйняття і розуміння, оскільки законодавець фактично використовує казуїстичний підхід, чітко не видно наскрізних законодавчих положень.

Очевидно, що розуміння зростання суспільної небезпечності у випадку вчинення злочину повторно, чи групою осіб має місце у англо-саксонській та романо-германській правових сім'ях. Однак положення, які демонструють таке законодавче розуміння, «розкидані» як по тексту Загальної частини (цей термін використовую досить умовно, оскільки така частина не завжди виділена), так і по тексту тієї частини кодексу, яка визначає конкретні склади злочинів.

Найсистемнішими варто назвати підходи до категоризації кримінально караних посягань із наступною їх прив'язкою до видів та розмірів покарань. Конкретне покарання призначатиме суд, врахувавши усі обставини справи, а роль законодавця на цьому етапі зводиться до того, щоб закласти справедливі межі санкцій за подібні суспільно небезпечні діяння у комбінації з ознаками, що обтяжують чи пом'якшують відповідальність винного.

Аналіз кримінальних законів держав, які є представниками **романо-германської системи права** дає змогу констатувати таке. У більшості із них для диференціації кримінальної відповідальності використовують кваліфікуючі ознаки в межах Особливої частини. Також на диференціацію кримінальної відповідальності зазвичай впливає стадія вчинення кримінального правопорушення, вид співучасті та неповнолітній вік суб'єкта, щоправда лише в аспекті обмеження кола покарань, які можуть бути застосовані до неповнолітніх. Варто окремо зауважити, що для КК європейських держав, які належать до романо-германської правової сім'ї,

характерний поділ кримінально караних діянь на злочини і проступки. Такий поділ є у КК ФРН – на злочини (Verbrechen) та проступки (Vergehen) у § 12 кодексу; у КК Польщі на злочин (zbrodnia) та проступок (występek) у ст. 7 кодексу; у КК Франції – на злочин (crime) та проступок (délit) у ст. 111-1 кодексу, у КК Іспанії – на злочини і проступки у ст. 10 кодексу.

Аналіз кримінальних кодексів **пострадянських держав** продемонстрував низку позитивних підходів, які вже реалізовані у деяких із них (Республіка Казахстан, Киргизька Республіка). До позитивів варто віднести існування термінологічного розділу у Загальній частині КК, чітку категоризацію покарань у Загальній частині із наступним використанням у санкціях статей Особливої частини КК лише вказівки на категорію покарання, структурування кваліфікуючих ознак у Особливій частині шляхом нумерації кожної кваліфікуючої ознаки в окремому пункті частини статті.

Проведений аналіз свідчить про те, що вітчизняному законодавцю варто визначитися, чи роз'яснювати зміст понять шкода у значному/великому/особливо великому розмірі в окремій термінологічній статті Загальної частини, або ж у примітці до конкретного складу кримінального правопорушення. Однак застосування відсилочних приписів без вказівки, у примітці до якої саме статті треба шукати роз'яснення того чи іншого поняття, в тому числі й розміру шкоди, не є прийнятним.

Необхідно обдумати доцільність зниження основного максимального покарання за вчинення замаху на злочин до 2/3, а не до 3/4, як це зроблено в інших державах. Також варто розглянути підходи до застосування строків давності притягнення до кримінальної відповідальності. Йдеться передусім про розширення кола злочинів, до яких давність не застосовується.

Окрім аналізу зарубіжного досвіду, у частині ДКВ, важливим є дослідження такої диференціації у **міжнародних актах**. Адже у цих документах держави-учасниці, які «готували» відповідний акт, намагалися

закласти не лише підвалини для міжнародної співпраці в певній сфері, а й демонстрували власні підходи до необхідності ДКВ за ті чи інші кримінально карані діяння.

Для прикладу, **Римський статут Міжнародного кримінального суду** визначає, що останній має юрисдикцію щодо таких злочинів, як геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини і злочини агресії (ст. 5 Статуту). Фактично Римський статут Міжнародного кримінального суду більше зорієнтований на індивідуалізацію кримінальної відповідальності. Адже юрисдикція суду зумовлює проведення судових розглядів та винесення відповідних рішень лише у виключних випадках щодо окремих осіб. Самі справи, які є предметом розгляду цього суду, настільки індивідуальні, особливі, що покладають на суд обов'язок прийняття рішення саме в конкретній справі, що стала предметом розгляду Міжнародного кримінального суду. Водночас базові положення, що стосуються ДКВ у Статуті все ж є (щодо віку, статусу обвинуваченого, давності, видів та розмірів покарання).

Враховуючи факт війни Російської Федерації проти України необхідно наголосити, що про воєнні злочини як за Женевськими конвенціями, Римським статутом, так і за статтями вітчизняного КК України про воєнні злочини може йтися лише у разі наявності контекстуального елемента. Саме контекстуальний елемент дає змогу відрізнити воєнні злочини від так званих загальнокримінальних злочинів.

Фактично контекстуальний елемент як наскрізна ознака воєнних злочинів диференціює кримінальну відповідальність, оскільки змінює кримінально-правову оцінку вчиненого з урахуванням контексту збройного конфлікту, суб'єкта, який вчинює злочинне посягання, його усвідомлення факту конфлікту. Варто одразу зауважити, що ДКВ за воєнні злочини у частині оцінки засобів кримінально-правової репресії щодо злочинця відобразилася не стільки на покаранні, оскільки воно різко не зростає.

Натомість вона відобразилася у тому, що давність притягнення до кримінальної відповідальності за воєнні злочини не застосовується.

Характеризуючи **Кримінальну конвенцію про боротьбу з корупцією**, варто констатувати, що вона закладає погоджені державами підвалини для ДКВ залежно від суб'єкта корупційного діяння. Більш детальна ДКВ, вочевидь, мала б бути здійснена у межах національного законодавства. Зокрема, національний законодавець не лише визначив склади корупційних правопорушень в Особливій частині КК України. На рівні Загальної частини КК України прийнято низку положень, які мають безпосереднє диференціююче значення.

Підсумовуючи диференціацію кримінальної відповідальності у міжнародних актах, можна констатувати таке:

- міжнародні акти не містять чіткої ДКВ за певні діяння, однак задають напрям у цій частині для національного законодавця;
- більшість змін, внесених у КК України за результатами імплементації ратифікованих Україною міжнародних правових актів, не є криміналізацією, оскільки відповідальність за такі діяння вже існувала;
- зазвичай такі зміни призвели до ДКВ за ознаками спеціального суб'єкта (корупційні злочини), визнання певної стадії вчинення посягання закінченим злочином (одержання, пропозиція неправомірної вигоди), ДКВ дій осіб, які є співучасниками.

1.4. Методологічні засади дослідження диференціації кримінальної відповідальності

Методологія дослідження ДКВ як кримінально-правового феномену повинна ґрунтуватися на розумінні того, що це явище є складовою більш широкої кримінально-правової категорії – кримінальної відповідальності. Те, що ДКВ є властивістю кримінальної відповідальності, зумовлює висновок,

що ДКВ, як і кримінальна відповідальність, пронизує більшість кримінально-правових явищ, інститутів.

Для отримання знань про суть ДКВ, її ознаки, види, засоби необхідно застосовувати максимально широкий масив методів, які допомагають вивчити досліджуваний об'єкт різними прийомами. Надзвичайно важливим є використання **філософських методів**, як таких, що дають змогу найбільше наблизитися до розуміння ідеалу ДКВ. Водночас варто розуміти, що реальна ДКВ здійснюється законодавцем, який мав би прагнути досягти ідеалу ДКВ. Саме для законодавця за допомогою комплексу методів дослідження необхідно визначити критерії ДКВ, які б сприймалися суспільством як справедливі, тобто такі, які є «дзеркальним відображенням» скоєного діяння у реакції держави на його вчинення кримінально-правовими засобами.

Сходження від конкретного до абстрактного та від абстрактного до конкретного допоможе перевірити взаємодію між суміжними кримінально-правовими явищами і ДКВ. Також варто пам'ятати, що вчення про ДКВ є одним із кримінально-правових учень, які утворюють взаємоузгоджену і взаємодоповнюючу систему. Це вчення повинно співіснувати, взаємодоповнюватися з іншими ученнями, щоб не порушити загальну систему кримінально-правових учень загалом. Водночас вчення про ДКВ має бути і внутрішньо структурованим та внутрішньо узгодженим.

Вчення про ДКВ безпосередньо характеризує одну з рис базової категорії кримінального права – кримінальної відповідальності. Теорія кримінальної відповідальності, яка є основою кримінально-правової доктрини, повинна бути основою для вчення про ДКВ.

ДКВ є продуктом діяльності законодавця, тож можна простежити тенденції щодо зміни кримінально-правової політики держави саме у частині ДКВ. Кримінальну відповідальність необхідно досліджувати як явище об'єктивного світу, зокрема вивчати засади, які зумовлюють диференціацію такої відповідальності.

Діалектичний метод передбачає вивчення явищ у взаємозв'язку та взаємозалежності. Тому саме цей метод застосовано на етапі вивчення тенденцій, які слугують орієнтирами для проведення ДКВ.

Використання **діалектичного методу** допомогло вивчити взаємозв'язок між вчиненим діянням і диференційованою кримінальною відповідальністю, продемонструвало взаємозалежність між суспільною небезпечністю вчиненого діяння і суворістю кримінально-правових заходів, які може застосувати держава.

Метафізичний метод допоміг досягнути ідеальну модель ДКВ, до якої варто прагнути законодавцю. Вочевидь ДКВ у кожній державі проведена законодавцем, керуючись власним розумінням принципів справедливості, пропорційності, доцільності. Однак все-таки втілена нормативно ДКВ не є тим ідеалом, який існує на мегарівні, тобто тим ідеалом ДКВ, до якого потрібно прагнути.

Діалектичний метод допоміг простежити шлях законодавця до досягнення ідеалу ДКВ, а от вже пізнання суті цього ідеалу, який є абстрактним, недосяжним, надчуттєвим, є частиною метафізичного сприйняття цього явища.

Метод інтеграції допоміг включити вчення про ДКВ у комплексне, цілісне вчення про гранично абстрактну категорію в кримінальному праві – теорію кримінальної відповідальності.

Сучасні тенденції у методології права свідчать про особливу актуальність **антропологічного методу**. Антропологія забезпечила людиноорієнтованість наукового знання, дала змогу поглянути на багатоманіття форм кримінально протиправної поведінки та їх відображення у законі крізь призму так званої «юридичної людини».

Дослідження диференціації кримінальної відповідальності на антропологічних засадах допомогло зіставити так звані деструктивні форми поведінки людини з правовою реальністю, створюваною людиною. Агресія,

вбивство людей, заподіяння їм шкоди, свідоме порушення суспільних правил поведінки, заподіяння шкоди довкіллю тощо як деструктивні форми поведінки людини повинні знайти реакцію з боку суспільства і держави. До того ж ця реакція має бути співмірною з вчиненим, справедливою з погляду як суспільства, так і критично мислячої особи, яка допустила таку поведінку. Оцінка деструктивної поведінки індивіда повинна максимально враховувати особливі ознаки конкретного вчинку (вчинення повторно, умисно, випадково, для самореалізації тощо), оскільки лише тоді, коли така оцінка з боку держави і суспільства буде комплексною, вона зможе досягти максимального рівня справедливості. Адже відомі непоодинокі випадки, коли засуджені судом злочинці погоджувалися із винесеним вироком і тими обмеженнями, які вони повинні зазнати у зв'язку із вчиненням ними злочину. Звісно, що в наведеному випадку йдеться про певний ідеал оцінки злочинцем реакції на його дії з боку суспільства і держави. Така реакція і критична оцінка вчиненого не завжди мають місце. Проте держава повинна прагнути до досягнення максимальної справедливості між реакцією на вчинене кримінальне правопорушення з її боку і вчиненим суспільно-небезпечним діянням. Лише комплексна оцінка суспільно-небезпечного діяння із диференційованими кримінально-правовими наслідками за його вчинення може бути виявом справедливості з боку держави і суспільства.

Водночас реакція держави і суспільства на вчинений злочин повинна відбуватися з метою досягнення конкретних цілей – виправлення і перевиховання злочинця, вплив на інших осіб, які схильні до вчинення кримінально караних діянь. Принцип таліону відійшов у минуле. Держава повинна дбати і намагатися допомогти змінитися навіть тим особам, які вчинили злочини. Тож, антропологічний підхід має бути в основі диференційованого впливу на злочинця кримінально-правовими заходами. І основна ціль застосування таких заходів – дотримання справедливого диференційованого балансу між суворістю покарання і суспільною

небезпечністю вчиненого діяння. Людино-орієнтований підхід допоможе відповісти на питання обґрунтованості тих чи інших критеріїв диференціації з погляду людського буття в рамках права.

Наступним рівнем методів, які виділяють у методології, є **загальнонаукові методи**. До методів, які характерні і для емпіричних, і для теоретичних досліджень, що були застосовані в ході вивчення феномену диференціації кримінальної відповідальності, належать: індукція і дедукція, аналіз і синтез, абстрагування, узагальнення, моделювання, аналогія та інші. Загальнонауковими методами теоретичних досліджень є метод сходження від абстрактного до конкретного, аксіоматичний, історичний, логічний, системний методи, метод формалізації та інші.

Останнім рівнем методології є **конкретно-науковий рівень, тобто рівень**, на якому застосовують методи, характерні для однієї науки або наук, близьких за предметом дослідження. Таким методом для юридичної науки є догматичний або формально-логічний метод. У дослідженнях юридичного спрямування дослідник постійно оперує чіткими, догматичними поняттями. Зрозумілість, точність і лаконічність особливо характерні поняттям, які належать до кримінального права. Такими ж точними і зрозумілими повинні бути пропозиції щодо суті тих чи інших понять, явищ, що є предметом дослідження вченого. Вочевидь і висновки та пропозиції щодо законодавчих змін мають мати такі ж ознаки. Зрозуміло, що інколи у правозастосуванні не можна обійтися без оціночних норм. Водночас їх кількість варто максимально скорочувати, а застосування в тексті КК України мінімізувати.

Правила ДКВ, правила законодавчої техніки в ході реалізації ДКВ мають бути системними, зрозумілими, не містити винятків (за можливості). Вони теж повинні бути своєрідною догмою, аксіомою для застосування. Однак перш ніж набути такої якості, ці правила мають бути максимально широко обговорені науковою спільнотою та стати частиною доктрини кримінального права.

1.5. Диференціація кримінальної відповідальності в системі принципів кримінального права України

Питання про визнання ДКВ самостійним принципом кримінального права, складовою іншого принципу, принципом кримінально-правової політики, методом або напрямом останньої є гостро дискусійним у науковій літературі. Така ситуація зумовлена не лише різними підходами до визначення місця ДКВ серед принципів кримінального права, а й тим, що самі положення доктрини кримінального права щодо кола принципів кримінального права, співвідношення їх із загальнофілософськими принципами, доцільності закріплення у тексті КК України та низку інших питань науковці сприймають по-різному.

Підходи до розуміння правової природи диференціації кримінальної відповідальності потрібно поділити на дві групи: 1) розуміння ДКВ як принципу кримінального права або ж складової принципу кримінального права; 2) розуміння ДКВ як принципу кримінально-правової політики або в її межах як методу, способу тощо.

Про загальні принципи права варто вести мову в межах кожної галузі права, у тому числі кримінального. Однак залежно від специфіки кожної галузі права ці принципи набуватимуть спеціально-галузевого змісту. У кожному із загальних принципів права відобразиться суть конкретної галузі права, зокрема й кримінального.

Викликає дискусію саме питання про первинність принципів кримінального права або ж принципів кримінально-правової політики. На моє переконання, що принципи кримінального права є первинними. Адже перш ніж вести будь-яку політику, внутрішньо у свідомості того, хто буде її вести, існують певні базові постулати, принципи.

Наукові погляди щодо місця ДКВ серед принципів кримінального права різні, адже її визнають або самостійним принципом кримінального

права, або відносять до принципів справедливості, рівності, гуманізму, доцільності, економії кари (репресії), індивідуалізації кримінальної відповідальності.

У монографії, на підставі якої підготовлену цю наукову доповідь, більш детально окреслено співвідношення ДКВ із кожним з названих принципів, та доведено, що ДКВ є складовою принципу справедливості.

Також наголошено, що диференціація та індивідуалізація кримінальної відповідальності є надзвичайно важливими феноменами для галузі кримінального права. Завдяки їм можна говорити про досягнення справедливості у ході реалізації положень матеріального кримінального закону. Цей зв'язок із справедливістю й диференціацією та індивідуалізацією кримінальної відповідальності є прямим, безпосереднім. Саме через нього справедливість об'єктивується у галузі кримінального права.

ДКВ як процес правотворчої діяльності, результатом якого є абстрактне положення закону, не може семантично позначатися терміном, що характеризує конкретне, а саме індивідуалізацією кримінальної відповідальності. Конкретизацію припису законодавця здійснює суд, а результатом цього процесу є акт індивідуального характеру.

Диференціація та індивідуалізація кримінальної відповідальності завжди йдуть паралельно. Адже законодавець формулює склад модельного кримінального правопорушення і потенційні реакції на його вчинення і цей процес є диференціацією кримінальної відповідальності. Далі правозастосувач, оцінюючи конкретно вчинене діяння, кваліфікує його і призначає конкретне покарання, яке повинно бути застосоване до особи, що його вчинила. І цей процес є індивідуалізацією кримінальної відповідальності.

Роль принципу справедливості у галузі кримінального права не можна переоцінити. Адже саме у галузі кримінального права законом обмежуються основні права і свободи людини та громадянина.

Тягар забезпечення такого справедливого балансу між вчиненим і реакцією держави кримінально-правовими заходами покладається не лише на суд, а й на законодавця. Адже суд індивідуалізує вже диференційовану законодавцем кримінальну відповідальність. Первинно саме законодавець шляхом встановлення різної відповідальності залежно від стадії вчинення злочину, наявності співучасті, кваліфікуючих чи привілеюючих ознак тощо закладає підвалини для забезпечення принципу справедливості.

Повна справедливість є недосяжним ідеалом, оскільки завжди можна оспорити сам критерій визначення справедливого і несправедливого. Розуміння справедливості залежить не лише від усвідомлення того, що є правильним, а що - ні. Можна усвідомлювати, що є справедливим, але не мати бажання досягнути цієї справедливості. Варто пам'ятати, що оцінка справедливості завжди проводиться людиною, яка має свої суб'єктивні погляди на низку супутніх речей із тим явищем, справедливість якого оцінюється. Однак справедливість не може бути відірваною від законів соціальної природи, саме вони повинні лежати в її основі.

Про справедливість може йтися лише після виваженої, раціональної, такої, що відповідає інтересам суспільства, криміналізації/декриміналізації, паралельного визначення градації, варіативної оцінки кримінальної відповідальності за вчинене (ДКВ) та наступної індивідуалізації такої відповідальності.

Справедливим є той закон, який ухвалено з урахуванням кримінологічних критеріїв для криміналізації, який буде сприйнятий суспільством як своєчасний і домірний. Однак якщо критерії криміналізації не враховано законодавцем, а суспільство має сумніви щодо справедливості закону, то навряд чи такий закон можна визнати справедливим.

Неможливо досягнути справедливості на етапі індивідуалізації кримінальної відповідальності, якщо на етапах криміналізації та ДКВ було порушено принцип справедливості. Якщо коло посягань та межі

застосування санкції не будуть відповідати засадам справедливості, то про можливість досягнення справедливості на етапі застосування такого закону судом говорити марно. Суд не зможе досягнути справедливості, якщо законодавець її порушить на етапі криміналізації/декриміналізації та ДКВ. Фактично досягнення справедливості можливе лише у разі успішного тандему законодавця та суду, де саме законодавець відіграє ключову роль.

Якщо помилку допустив законодавець, то вона набуває величезних масштабів. Адже всі правозастосувачі, в тому числі й суд, будуть обмежені тим, що написав законодавець. Якщо ж законодавець свою функцію у частині досягнення принципу справедливості виконав належно, то помилку суду, який з'являється на етапі індивідуалізації кримінальної відповідальності, легше виправити. Для цього є механізми апеляційного та касаційного переглядів.

Для прикладу, суспільством неоднозначно сприймається проведена законодавцем диференціація кримінальної відповідальності за крадіжку, вчинену в умовах воєнного стану (ч. 4 ст. 185 КК України). Звучать аргументи про те, що санкція цієї частини статті є надмірно високою. Навіть робилася спроба шляхом судового тлумачення звузити зміст вказаної кваліфікуючої ознаки (ухвала Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 28 березня 2023 року у справі № 722/594/22). Проте необхідно констатувати, що диференціація – це сфера компетенції законодавця. Якщо суд почне своїми рішеннями змінювати зміст кримінального закону, щоб той став більш пропорційним, то це призведе до перебирання судом на себе повноважень законодавця. Лише парламентарі повинні або конкретизувати зміст кваліфікуючої ознаки, або скоригувати межі санкції і тим самим забезпечити справедливість між скоєним діянням та кримінально правовою реакцією на вчинене.

«Трикутник інтересів» правопорушника, потерпілого та соціуму наочно демонструє взаємний вплив таких інтересів один на одного і пошук

балансу між ними шляхом відшукування справедливості. Інтереси суспільства полягають в забезпеченні адекватної реакції держави на вчинене кримінальне правопорушення з тим, щоб баланс між суспільною небезпечністю посягання і кримінальною відповідальністю за вчинене був пропорційним.

Пошук балансу між інтересами названих груп є завданням законодавця, який на абстрактному рівні без прив'язки до конкретно вчиненого кримінального правопорушення, особи винного та потерпілого визначить, яким має бути баланс між вчиненим і реакцією держави. Згодом суд застосує визначені законодавцем межі і конкретизує співвідношення між вчиненим і відповідальністю у конкретному випадку. Фактично шляхом ДКВ законодавець передбачає межі для суддівської дискреції, встановлює своєрідний фільтр, який відсікатиме явно несправедливі судові рішення.

Тож, принцип справедливості у кримінальному праві реалізується через криміналізацію/декриміналізацію, ДКВ та індивідуалізацію кримінальної відповідальності у їх сукупності. Тобто диференціація та індивідуалізація кримінальної відповідальності є проявами загального принципу права – принципу справедливості у галузі кримінального права. Саме через ці три складові можна досягнути принципу справедливості у цій галузі. Диференціація, тобто варіативність кримінально-правового впливу, закріплена у статтях кримінального закону, є не самоціллю, а спрямована на реалізацію завдань кримінального закону у частині справедливого врахування інтересів суб'єкта кримінального правопорушення, потерпілого та суспільства.

РОЗДІЛ 2. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ТЕОРІЇ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ЮРИДИЧНІЙ НАУЦІ

2.1. Поняття диференціації кримінальної відповідальності

Поняття ДКВ активно використовується у науці кримінального права, однак воно не має легального (нормативного) визначення, а є доктринальним (теоретичним) поняттям. ДКВ характеризує кримінальну відповідальність як базову категорію кримінального права.

Дослідники виокремлюють реально існуючу (ретроспективну) та потенційну (майбутню) кримінальну відповідальність. Варто говорити про диференціацію саме потенційної кримінальної відповідальності, а не реальної (ретроспективної).

У випадку вчинення кримінально караного діяння, кримінальна відповідальність переходить із потенційної у реальну і передбачені законодавцем положення застосовуються до конкретної особи. На цьому етапі вже після проведеної криміналізації та диференціації кримінальної відповідальності законодавцем, правозастосувач починає її індивідуалізувати для реальної ситуації, щодо конкретної особи.

Широке розуміння кримінальної відповідальності як потенційної, такої, що може бути застосована у майбутньому і є суттю цієї категорії кримінального права. Вузьке розуміння кримінальної відповідальності, яке прив'язане до ретроспективного аспекту, фактично є реалізацією потенційної кримінальної відповідальності.

Із цього висновку вбачається, що диференціювати законодавець може кримінальну відповідальність у широкому розумінні, тобто ту, яку він прогнозує, формулюючи положення кримінального закону. У кримінальному праві законодавець формулює моделі тієї поведінки, яка є порушенням. Саме

на етапі встановлення такої відповідальності у кримінальному законі законодавець моделює можливу реакцію держави на вчинене.

Склад кримінального правопорушення є його моделлю, яка сформована шляхом вказівки на найістотніші ознаки відповідного кримінально караного діяння. Так само закріплена у кримінально-правовій нормі реакція держави на вчинене фактично становить собою варіанти, які можуть бути реалізовані у разі скоєння кримінально караного діяння.

Властивість кримінальної відповідальності диференціюватися є необхідною, конститутивною її рисою. Адже якщо кримінальна відповідальність буде однаковою незалежно від певних ознак вчиненого діяння, якщо вона не варіюватиметься, відштовхуючись від цих ознак, то навряд чи вона буде справедливою.

Існує **два рівні ДКВ: ідеальна і та, яка проведена законодавцем.** Ідеальна ДКВ є недосяжним взірцем, до якого треба прагнути наблизитися. Вона є такою, якою мала б бути, враховуючи об'єктивні закономірності та потреби законодавчої регламентації. Проте ідеал є недосяжним, оскільки процес ДКВ завжди передбачає існування людини, яка, щонайменше, вносить у нього суб'єктивізм.

Властивість кримінальної відповідальності змінюватися і диференціюватися показує, що кримінальна відповідальність не є «мечем, який рубає однаково», вона може бути більш або менш суворою і ця її особливість закладається на етапі законотворення.

ДКВ є властивістю кримінальної відповідальності як категорії найближчого роду, а тому варто встановити ті ознаки, які відрізняють ДКВ від інших правових понять. **ДКВ здійснюється з метою реалізації принципу справедливості,** як одного з основоположних принципів кримінального права. Спроба законодавця диференціювати кримінальну відповідальність є його **варіативною оцінкою** суспільної небезпечності посягання та особи винного. Однак той факт, що варіативна оцінка ДКВ

відбувається через суб'єктивне людське сприйняття цього співвідношення дозволяє зазначити, що **законодавець, здійснюючи ДКВ, намагається досягнути власного уявлення про справедливість**, яке точно не збігається з ідеальною справедливістю і може, у деяких випадках, не збігатися навіть з уявленням громадян держави про справедливість.

Вплинути на суб'єктивне сприйняття та його уявлення про справедливість досить складно. Проте необхідно окреслити певні орієнтири, які допомагатимуть у ході визначення того, що є гіршим/кращим, більш/менш суспільно небезпечним.

Існування певних засадничих положень, які б були дорожньою картою для здійснення ДКВ, дало б змогу створити певний алгоритм діяльності законодавця в частині втілення у кримінальний закон положень, які диференціюють кримінальну відповідальність. Такий алгоритм базувався б на об'єктивних критеріях ДКВ, тобто тих обов'язкових маркерах, які чітко вказують на необхідність проведення ДКВ і яких законодавець мав би дотримуватися.

Висновки, які впливатимуть на застосування положень кримінального закону, у тому числі й положень, які диференціюють кримінальну відповідальність, можуть міститися у рішеннях Європейського суду з прав людини, Верховного Суду та Конституційного Суду України. Проте **суди права (ЄСПЛ, ВС, КСУ) своїми рішеннями не здійснюють ДКВ**, остання є прерогативою законодавця, і лише він шляхом творення кримінального закону або внесення до нього змін та доповнень здійснює ДКВ.

Судова практика не створює нових норм права, не додає у кримінально-правові норми нових диференціюючих ознак. Вона конкретизує, уточнює зміст сформульованих законодавцем кримінально-правових положень; однак не може встановлювати злочинність діяння та відповідальність за нього, оскільки це прерогатива національного закону.

Практика судів впливає на розуміння вже диференційованої законодавцем кримінальної відповідальності, а не творить таку диференціацію.

Диференціювати можна лише такі кримінальні правопорушення, які є видами одного і того ж базового (загального) посягання. Ці кримінальні правопорушення будуть мати спільні ознаки із базовим (загальним) посяганням. Побудова законодавцем кваліфікованих чи привілейованих складів кримінальних правопорушень, спеціальних норм, суміжних складів кримінальних правопорушень, складених складів завжди утворюватиме різновиди посягань, які є подібними, такими, що мають базову спільну частину.

ДКВ проводиться водночас із криміналізацією або ж після того, як кримінальна відповідальність за діяння вже передбачена. Проте у жодному випадку ДКВ не може передувати криміналізації. Терміном ДКВ позначається, за своєю суттю, результат, який настав унаслідок процесу розподілення, розшарування кримінальної відповідальності.

Характер суспільної небезпечності лежить в основі ДКВ, оскільки є якісною характеристикою кримінального правопорушення, яка повинна бути врахована законодавцем під час визначення механізму кримінально-правового впливу на особу, що вчинила кримінальне правопорушення. Вказівка на **типовий** ступінь суспільної небезпечності є необхідною, адже якщо йдеться про зміну кількісної величини, то базовий склад, ступінь суспільної небезпечності якого зростає, не змінюється. **ДКВ має проводитися за типовими ознаками, які обов'язково у всіх випадках змінюють суспільну небезпечність вчиненого.**

Результатом ДКВ є закріплення у КК України (у Загальній та Особливій частинах) диференціюючих положень, які формують різні форми потенційного обмежувального впливу на особу.

Ознаки диференціації кримінальної відповідальності	
суб'єкт здійснення ДКВ	законодавець
предмет ДКВ	базове (загальне) посягання
мета ДКВ	реалізація принципу справедливості
зміст ДКВ	варіативна оцінка суб'єктом ДКВ базового посягання
підстави ДКВ	характер суспільної небезпечності типовий ступінь суспільної небезпечності характеристика особи винного
результат ДКВ	закріплення у КК України диференціюючих положень, які визначають форми потенційного обмежувального впливу на особу

Диференціація кримінальної відповідальності – це здійснювана законодавцем з метою реалізації його уявлень про принцип справедливості варіативна оцінка кримінальних правопорушень, які є видами одного і того ж базового (загального) посягання, залежно від характеру та типового ступеня суспільної небезпечності вчиненого, характеристик особи винного, результатом якої є закріплення у Загальній та Особливій частинах КК України диференціюючих положень, що визначають різні форми потенційного обмежувального впливу на особу.

Диференціація кримінальної відповідальності є своєрідними терезами у руках законодавця. На одній стороні цих терезів міститься базове (загальне) посягання зі всіма його ознаками та суб'єктом, а з іншого – реакція держави на це, шляхом передбачення потенційного кола заходів, які зможе застосувати суд у разі визнання особи винною у вчиненні цього діяння.

Тож, **спрощено визначити диференціацію кримінальної відповідальності** можна як градацію потенційних для застосування

кримінально-правових заходів, яка здійснена з урахуванням суспільної небезпечності діяння і характеристик особи винного.

2.2. Види диференціації кримінальної відповідальності

Поділ правових явищ на види відіграє важливу роль для поглиблення розуміння їх суті. В контексті диференціації кримінальної відповідальності поділ останньої на види допомагає досягнути усі її прояви, побачити співвідношення цих видів між собою та з іншими суміжними правовими поняттями.

ДКВ класифікується за її істотними ознаками, тобто тими ознаками, які є визначальними, базовими під час визначення її правової природи. Поділ ДКВ на види здійснюється за видовими ознаками, в тому числі істотними.

Істотні ознаки ДКВ відображені у дефініції цього феномену. Тож, і класифікація ДКВ за істотними ознаками буде тісно пов'язана з її визначенням.

Класифікація ДКВ (за істотними ознаками) відбувається:

- **за формою реалізації кримінальної відповідальності:** ДКВ у формі осуду, ДКВ у формі покарання та ДКВ у формі судимості.

Факт засудження за конкретне кримінальне правопорушення у подальшому може ще більшою мірою впливати на диференціацію кримінальної відповідальності й осуду зокрема.

ДКВ у формі покарання має найбільше проявів у чинному КК України. Йдеться і про види покарань у Загальній частині, і про відносно визначені, альтернативні, кумулятивні санкції в Особливій частині КК України, про низку інститутів, пов'язаних із призначенням покарання (у разі сукупності злочинів, при незакінченому злочині), звільнення від відбування покарання тощо.

ДКВ у формі судимості теж чітко визначена законодавцем. Саме кримінальний закон містить вказівку на диференціацію строків погашення судимості залежно від ступеня тяжкості злочину, за який особа засуджена.

- **за підставами для ДКВ:** ДКВ за суспільною небезпечністю вчиненого (за характером суспільної небезпечності та за ступенем суспільної небезпечності), ДКВ залежно від ознак, які не стосуються суспільної небезпечності вчиненого;

Склад кримінального правопорушення є юридичною підставою кримінальної відповідальності. Проте сам собою він становить лише нормативну модель суспільно небезпечного діяння особи. ДКВ здійснюється як за ознаками, які впливають на кримінально-правову кваліфікацію вчиненого (наприклад, мета, спосіб, стадія вчинення посягання тощо), так і за ознаками, які не впливають на суспільну небезпечність вчиненого посягання (врахування ознаки вагітності під час визначення виду покарання жінці, що вчинила злочин).

- **за ознаками винного:** ДКВ за ознаками, що впливають на ступінь суспільної небезпечності вчиненого, ДКВ за ознаками, які характеризують особу, однак не впливають на ступінь суспільної небезпечності вчиненого;

Суспільна небезпечність особи має диференціюючий вплив у тих випадках, коли вона відображена в ознаках складу кримінального правопорушення або міститься серед перелічених законодавцем обставин, що пом'якшують чи посилюють кримінальне покарання. Вчинення злочину службовою особою є одним із найбільш поширених прикладів зростання ступеня суспільної небезпечності вчиненого діяння. Натомість, звільнення від покарання вагітних або жінок, які мають дитину визначеного законодавцем віку, не впливає на суспільну небезпечність скоєного і не пов'язане із нею.

- **за місцем у кримінальному законі відповідних диференціюючих кримінальну відповідальність законодавчих положень:** ДКВ в Загальній частині КК України, ДКВ в Особливій частині КК України.

Диференціюючі норми у Загальній частині мають вищий рівень узагальнення. Вони можуть бути застосовані для диференціації кримінальної відповідальності за усі кримінально протиправні посягання певного типу. Водночас для диференціації в Особливій частині КК України більш притаманним є забезпечення варіативності обмежувальних заходів щодо однієї і тієї ж моделі кримінально протиправної поведінки.

Поділ ДКВ за видовими ознаками (простий поділ) відбувається:

- **за рівнем узагальнення:** *диференціація-абстракція, диференціація-конкретизація.* Диференціація-абстракція міститься у Загальній частині КК України і має гранично широке застосування, вона не прив'язана до конкретного складу кримінального правопорушення, визначеного статтею чи частиною статті Особливої частини КК України. Диференціація-конкретизація характеризує статті Особливої частини КК України. Встановлення різної відповідальності залежно від способів вчинення кримінального правопорушення, наслідків, ознак спеціального суб'єкта – це все прояви диференціації-конкретизації.
- **залежно від об'єктивації ДКВ:** *у межах складу кримінального правопорушення або поза його межами.* Якщо йдеться про ДКВ за допомогою кваліфікуючих чи привілеюючих ознак, спеціальних чи суміжних складів кримінальних правопорушень, то має місце ДКВ у межах конкретних складів кримінальних правопорушень через об'єктивацію в ознаках їхніх складів. Однак ДКВ поза межами складу кримінального правопорушення відображена шляхом визначення покарань у санкціях статей Особливої частини КК України, шляхом передбачення диференціюючих ознак у Загальній частині КК України.

- **за характером імперативності/дискреційності подальших дій суду:** ДКВ, яка не допускає подальшої індивідуалізації кримінальної відповідальності, ДКВ, яка допускає подальшу індивідуалізацію кримінальної відповідальності. Проведена законодавцем ДКВ є обов'язковою для суду. Однак у результаті застосування визначених законодавцем диференціюючих положень, у суду існує або навпаки зникає можливість до варіативності дій.
- **залежно від виду кримінального правопорушення:** ДКВ у межах кримінальних проступків, ДКВ у межах злочинів.

Категоризація злочинів, яка полягає у поділі кримінально караних діянь на злочини та проступки, не є засобом ДКВ. Водночас варто вести мову про особливості диференціації кримінальної відповідальності в межах кола проступків та злочинів. Адже, окрім спрощених механізмів кримінального провадження щодо проступків за процесуальним законодавством, законодавець передбачив низку особливостей застосування заходів кримінально-правового впливу за вчинення проступку в межах кримінального закону.

Так, по-перше, за вчинення кримінальних проступків не передбачено можливості призначати покарання, пов'язані з позбавленням волі (ч. 2 ст. 12 КК України), тобто позбавлення волі на певний строк або довічне позбавлення волі. Тому ті диференціюючі положення КК України, які можуть стосуватися цих видів покарань не мають жодного стосунку до кримінальних проступків. По-друге, за вчинення готування до кримінального проступку кримінальна відповідальність не передбачена (ч. 2 ст. 14 КК України). Тож, положення про зменшення санкції у разі вчинення готування до проступків не застосовні (ч. 2 ст. 68 КК України). По-третє, вчинення проступку не перериває строків давності притягнення до кримінальної відповідальності (ч. 3 ст. 49 КК України). Це положення має безпосередній вплив на ДКВ шляхом звільнення від кримінальної відповідальності за давністю. По-четверте, такі види покарання, як позбавлення військового,

спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу (ст. 54 КК України) та конфіскація (ст. 59 КК України) застосовні лише у разі вчинення злочину. По-п'яте, за вчинення кримінального проступку судимість погашається одразу після відбуття покарання. Судимість є формою реалізації кримінальної відповідальності, тож безпосередньо стосується ДКВ.

Проте, щодо низки засобів диференціації кримінальної відповідальності кримінальні проступки та злочини зберігають подібність. Так, і щодо злочинів, і щодо проступків існує можливість звільнення від кримінальної відповідальності, склади кримінальних проступків, як і склади злочинів досі використовуються у конструкціях конкуренції та суміжності. У разі призначення покарання за сукупністю злочинів законодавець ніяк не обмежив можливість суду призначати покарання вище максимальної межі для покарання, зазначеного у статті Особливої частини КК України, але в межах, окреслених у статті Загальної частини, якщо у сукупності кримінальних правопорушень хоча б одне з них є умисним тяжким чи особливо тяжким злочином (тощо).

2.3. Критерії диференціації кримінальної відповідальності

Необхідно сформулювати максимально чіткі критерії, які б слугували орієнтиром для законодавця під час вирішення питання про доцільність диференціювання кримінальної відповідальності. Критерій для здійснення процесу ДКВ є своєрідним індикатором, що вказує на необхідність, або навпаки на недоцільність здійснення ДКВ. Несистемність диференціювання кримінальної відповідальності призводить до диспропорційності у реалізації принципу справедливості. Окрім цього, за належними критеріями завжди можна зрозуміти, коли потрібно проводити диференціацію і в якому обсязі.

Вочевидь, що не варто забувати, що ДКВ є складовою принципу справедливості, а досягнення максимального рівня справедливості

неможливе без проведення належної ДКВ. Фактично критерії диференціації слугують свого роду орієнтирами у необхідності закріплення варіативного обмежувального впливу на особу. Якщо цей показник ігнорує законодавець, то страждає справедливість кримінального закону та (або) невиправдано зростає роль суду у можливому забезпеченні принципу справедливості. Якщо судова дискреція є надто широкою, то досягнути однакового застосування закону судами по всій території держави складніше.

Критерій повинен виступати мірилом відображення об'єктивної реальності у частині співвідношення між вчиненим діянням та реакцією на нього з боку держави. Потрібно встановити, на підставі чого може констатуватися необхідність диференціювати кримінальну відповідальність за вчинене, тобто визначити, які ж ознаки модельного кримінально караного діяння мають враховуватися як такі, що змінюють реакцію держави на вчинений злочин. Критерії диференціації кримінальної відповідальності покликані за допомогою юридичних показників вказати законодавцю на необхідність здійснення ДКВ.

Критерій ДКВ є тим мірилом, на яке спирається законодавець, коли вирішує питання про зміст та обсяг диференціації кримінальної відповідальності і про те, чи здійснювати останню в кримінальному законі. **Такими критеріями ДКВ** вочевидь є ті чинники, залежно від яких проводиться ДКВ. Йдеться про **характер та типовий ступінь суспільної небезпечності вчиненого, характеристики особи винного.** Саме вони є підставами для здійснення ДКВ, а, отже, містять суттєві ознаки предмета. Підстави для ДКВ відображають основні закономірності функціонування цього явища загалом, адже вони є базовими для подальшого розвитку ДКВ, втілення її у тексті кримінального закону.

Фактично критерії ДКВ пов'язали між собою ознаки та види ДКВ. Адже критерії ДКВ якраз і є підставами, основою ДКВ. Вони є фундаментом для здійснення останньої. Вони визначають необхідність проведення ДКВ,

демонструють, що саме підхід до розрізнення кримінальної відповідальності у випадках, коли існують вказані критерії для ДКВ, забезпечить максимальне досягнення справедливості.

У юридичній літературі поряд із терміном «критерій» виділяють інший не менш важливий термін «юридичний показник». Юридичні показники вказують на зміну критерію та є своєрідними індикаторами, чинниками, вказівниками для проведення ДКВ. Не варто вважати показник і критерій взаємозамінними поняттями. Для порівняння, медичний критерій неосудності може мати різні медичні показники психічного стану особи. Однак це різні за правовою природою явища. Сам собою окремо взятий медичний показник ще не має кримінально-правового значення, однак з урахуванням впливу на стан особи може набувати змістовно іншої якості – стати медичним критерієм неосудності.

Аналогічно й юридичний показник ДКВ, наприклад, малолітній вік потерпілого, сам собою не має універсального впливу на юридичні наслідки у вигляді кримінальної відповідальності за кримінальне правопорушення, вчинене щодо такого потерпілого. Однак якщо оцінити його вплив на критерій у базовому посяганні, наприклад, умисному вбивстві, то стає очевидним, що суспільна небезпечність умисного вбивства малолітнього потерпілого суттєво відрізняється від суспільної небезпечності простого умисного вбивства. Таке твердження спонукає законодавця посилити реакцію з боку держави у разі вчинення цього посягання на життя малолітнього потерпілого.

Критерій диференціації кримінальної відповідальності за допомогою юридичних показників вказує на необхідність здійснення ДКВ, тобто варіативної регламентації впливу на особу, що вчинила кримінальне правопорушення.

Критеріями є характер та типовий ступінь суспільної небезпечності вчиненого, характеристики винного, які визначаються за показниками.

Такими показниками може бути вік потерпілого, вік винного, спосіб вчинення кримінального правопорушення тощо. Наприклад, за показником віку потерпілого ступінь суспільної небезпечності умисного вбивства, або ж низки статевих злочинів вочевидь зростає. Однак за цим же показником ступінь суспільної небезпечності порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, навряд чи зміниться. Проте у цьому діянні показником буде вже наслідок у вигляді певного ступеня тяжкості тілесних ушкоджень або ж смерті потерпілого.

Найбільша кількість юридичних показників змінюють характер або типовий ступінь суспільної небезпечності вчиненого діяння і безпосередньо впливають на визначення формули кваліфікації. Такі показники фактично диференціюють кримінальну відповідальність до моменту кваліфікації вчиненого.

Законодавець сам враховує ці юридичні показники, і зазвичай, конструює кваліфіковані, привілейовані, суміжні склади кримінальних правопорушень, враховує стадію реалізації злочинного умислу тощо. Завданням суду на цьому етапі є встановлення, чи підтверджується належними, достатніми та допустимими доказами існування певної ознаки складу кримінального правопорушення. Далі ж суд кваліфікує вчинене. Дискреції у питанні кримінально-правової кваліфікації у суду немає. Він повинен точно застосувати кримінальний закон. Отже, диференційована законодавцем кримінальна відповідальність за допомогою критерію врахування суспільної небезпечності об'єктивується у формулу кваліфікації вчиненого.

Коли законодавець на рівні кримінального закону прописує альтернативу або межі, залишаючи суду можливість обрати один із можливих варіантів для застосування – наявний плавний перехід диференціації в індивідуалізацію. Адже законодавець, хоч і визначає

диференціюючі рамки, які може застосувати правозастосувач, однак залишає повноваження останньому для прийняття самостійного рішення. Фактично законодавець передає естафету щодо визначення кримінально-правових заходів впливу суду.

Тому важливо наголосити, що диференціація кримінальної відповідальності має місце не лише у тих випадках, коли законодавець імперативно визначив підстави для звільнення від кримінальної відповідальності або ж покарання, а й тоді, коли такі підстави можуть бути застосовані на розсуд суду.

Остання група показників стосується визначеної законодавцем **ДКВ після кваліфікації вчиненого, а також стосується покарання та судимості**. Йдеться про визначений законодавцем «коридор» для суду в частині видів та розмірів покарання, можливості звільнення від покарання, заміни покарання більш м'яким, інституту умовно-дострокового звільнення, судимості.

До моменту кримінально-правової кваліфікації судової дискреції не було, оскільки законодавець чітко диференціював кримінальну відповідальність. І це абсолютно відповідає конституційному положенню про те, що злочинність діяння визначається лише кримінальним законом. Однак після кримінально-правової кваліфікації, ДКВ застосовується паралельно з індивідуалізацією кримінальної відповідальності. Адже суд має визначені законодавцем межі для впливу на особу кримінально-правовими засобами. ДКВ і індивідуалізацію кримінальної відповідальності на цьому етапі застосовують послідовно.

Якщо оцінити показники, які використовує сучасний вітчизняний законодавець, то варто їх систематизувати залежно від впливу на конкретний критерій ДКВ. Так, показниками характеру суспільної небезпечності **вчиненого є**: об'єкт кримінально-правової охорони; спеціальний потерпілий, форма вини. **Показниками типового ступеня суспільної небезпечності**

вчиненого є стадія вчинення кримінального правопорушення, співучасть, повторність та рецидив, перевищення меж необхідної або уявної оборони, виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, розмір спричиненої шкоди, наслідок у вигляді шкоди для життя або здоров'я, вік та стан потерпілого, спосіб, місце, час, обстановка, знаряддя або засоби вчинення кримінального правопорушення.

Показниками, які належать до характеристик особи винного, є: неповнолітній вік винного, інвалідність, непрацездатність, несення військової служби, вагітність, наявність дітей, віком до трьох років, до семи років, перебування жінкою у відпустці по догляду за дитиною, пенсійний вік.

Низка юридичних показників впливає на суспільну небезпечність у всіх випадках, а інші – у деяких кримінальних правопорушеннях. До тих, що безумовно змінюють такий критерій ДКВ як суспільну небезпечність належать:

форма вини;

співучасть;

стадія вчинення кримінального правопорушення;

множинність.

До типових показників, які змінюють характер суспільної небезпечності, потрібно віднести: об'єкт кримінального правопорушення; спеціального потерпілого (у разі одночасної зміни об'єкта посягання); форму вини (умисел і необережність); мету (у разі одночасної зміни об'єкта посягання); суб'єкта кримінального правопорушення (у разі одночасної зміни об'єкта посягання).

До типових показників, які змінюють ступінь суспільної небезпечності потрібно віднести: спеціального потерпілого; стадію вчинення кримінального правопорушення; співучасть; множинність; розмір спричиненої матеріальної та фізичної шкоди; спосіб, місце, час, обстановку,

знаряддя та засоби вчинення кримінального правопорушення; мотив, мету, емоційний стан; суб'єкта кримінального правопорушення; перевищення меж необхідної оборони, уявної оборони, виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації.

До типових показників характеристик особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, потрібно віднести: неповнолітній вік; пенсійний вік; інвалідність; вагітність; наявність малолітніх дітей; несення військової служби.

Поряд із основними критеріями ДКВ варто виділити **допоміжні критерії**, які можуть бути додатковими маркерами для оцінювання того, чи належно, вдало проведена законодавцем ДКВ. Допоміжні критерії ніколи не замінюють основних критеріїв і можуть враховуватися лише в комплексі з ними. Вони не мають самостійного значення.

Допоміжними критеріями диференціації кримінальної відповідальності запропоновано визнавати надто широку суддівську дискрецію та необхідність виокремлення спеціальних складів кримінальних правопорушень (позитивний критерій); надто вузьку суддівську дискрецію та надмірну кількість спеціальних складів кримінальних правопорушень (негативний критерій). Негативний критерій вказує на надлишковість диференціації кримінальної відповідальності.

Досягнення рівня, після якого ДКВ набуває кінцевої межі, пов'язане із такими чинниками: 1) досягненням максимального рівня ушкодження об'єкта кримінально-правової охорони та 2) досягненням максимального покарання, яке є доцільним і достатнім як реакція держави за таке посягання на об'єкт.

2.4. Засоби диференціації кримінальної відповідальності

Засобами ДКВ є ті способи, прийоми законодавчої техніки, за допомогою яких законодавець закріплює у кримінально-правових нормах різновиди диференційованого базового діяння та форми потенційного обмежувального впливу на особу у разі його вчинення.

Однойменні засоби ДКВ повинні забезпечувати подібний вплив на базову норму. Наприклад, кваліфікований склад завжди стосується посилення кримінальної відповідальності, а привілейований – навпаки.

Окрім цього, з погляду законодавчої техніки, **застосування певного засобу ДКВ має мати форму кліше, певного шаблону.** Наприклад, конструкція для побудови кваліфікованого складу злочину повинна бути наскрізною й універсальною. Так формулювання «те саме діяння» у частині другій статті кримінального закону має привести до висновку про те, що у ній законодавцем сформульовано саме кваліфікований склад злочину. Така універсальність на законотворчому рівні однозначно полегшить роботу правозастосувача.

Поділ засобів ДКВ на види необхідно проводити, керуючись їхнім впливом на склад кримінально караного діяння або ж лише на форми кримінальної відповідальності.

Ті засоби ДКВ, які впливають на склад кримінального правопорушення, фактично впливають на формулу кваліфікації вчиненого. Йдеться про врахування кількості вчинених кримінальних правопорушень (врахування інституту множинності в частині повторності та рецидиву); врахування співучасті; конструювання спеціальних норм та норм, що містять суміжні склади кримінальних правопорушень.

Інша ж група **засобів ДКВ впливає лише на форми кримінальної відповідальності** (здебільшого на покарання). У цю групу засобів варто віднести врахування кількості вчинених кримінальних правопорушень (врахування сукупності); врахування етапу, на якому кримінально протиправний намір був завершений чи припинений (врахування стадії

вчинення посягання); врахування вікової ознаки особи, яка вчинила кримінальне правопорушення; конструювання альтернативних, відносно визначених, кумулятивних санкцій; визначення особливостей застосування певних видів покарань; передбачення можливості звільнення від кримінальної відповідальності; можливість звільнення від покарання або його відбування, умовно-дострокове звільнення, заміна невідбутої частини покарання більш м'яким, встановлення строків зняття та погашення судимості; встановлення особливостей кримінальної відповідальності за певну групу кримінальних правопорушень.

Виокремлення категорій кримінальних правопорушень або ступенів тяжкості кримінальних правопорушень не є засобом ДКВ, а здійснюється законодавцем з метою структурування тексту кримінального закону, забезпечення його лаконічності та системності. Адже поділ на категорії чи за ступенем тяжкості є звичайною класифікацією кримінальних правопорушень з урахуванням вже реалізованої законодавцем ДКВ шляхом визначення санкцій статей Особливої частини КК України.

Правова природа засобів ДКВ є такою, що не виключає можливості створення, виокремлення інших способів її втілення у тексті кримінального закону. Тому дискутувати про вичерпність переліку засобів ДКВ не варто взагалі.

Однак необхідно вести мову про шляхи спрощення роботи правозастосувача у процесі застосування диференційованих положень кримінального закону. Науково-технічний прогрес впливає і на кримінальне право. Оцифровування інформації, спрощення процесів пошуку, групування інформації повинні знайти застосування й під час роботи з кримінальним законом.

Яке відношення має діджиталізація до ДКВ? ДКВ є градацією кримінальної відповідальності, тож, правозастосувачу потрібно знайти і визначити, як саме і чому диференціюється кримінальна відповідальність, встановити межі санкцій після проведеної диференціації, визначити

можливість застосування того чи іншого інституту кримінального права у певній ситуації.

Якщо йдеться про етап ДКВ до визначення формули кваліфікації, то до цього моменту штучний інтелект має меншу сферу застосування. Так, комп'ютерний алгоритм може допомогти швидко визначити, з якого віку настає відповідальність за певне діяння. Однак ключова роль на етапі кваліфікації вочевидь за людиною.

Однак після цього моменту допомога штучного інтелекту стала б у пригоді. Для прикладу, якщо у формулі кваліфікації відображено, що діяння досягнуло стадії замаху, то комп'ютеру легше визначити межі зміненої санкції, аніж людині.

На етапі індивідуалізації кримінальної відповідальності застосування допомоги штучного інтелекту неможливе. Адже саме на цьому етапі відбувається конкретизація, визначення характерних ознак саме цієї справи. А врахування індивідуальних якостей можливе лише через сприйняття людиною, тобто суддею (суддями).

Однак здійснена законодавцем ДКВ, що полягає у визначенні у кримінальному законі варіантів форм обмежувального впливу на особу, у низці випадків може бути проведена й комп'ютерним алгоритмом. Адже, законодавець у тексті КК України чітко прописує, як варіюється кримінально-правовий вплив на особу і у яких випадках та за яких умов має місце кратне зменшення покарання, можливе застосування інституту умовно-дострокового звільнення тощо.

РОЗДІЛ 3. ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ЗАГАЛЬНІЙ ЧАСТИНІ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ УКРАЇНИ

3.1. Диференціація кримінальної відповідальності при незакінченому кримінальному правопорушенні

Враховання стадії вчинення кримінально караного діяння є окремим засобом ДКВ, здійсненим на основі врахування зміни ступеня суспільної небезпечності вчиненого.

Якщо оцінити закінчене та незакінчене посягання крізь призму стадії реалізації злочинного умислу, то потрібно констатувати, що суспільна небезпечність змінюється. Однак чи можна з такою ж долею впевненості стверджувати про різку відмінність у суспільній небезпеці замаху та закінченого кримінального правопорушення?

Суспільна небезпечність вчиненого з урахуванням стадії посягання залежить від об'єктивних чинників, а не від діяльності злочинця чи суб'єктивної сторони вчиненого. Така суспільна небезпечність змінюється залежно від оцінки того, чи приступила особа до вчинення основного посягання, тобто виконання його об'єктивної сторони. Зміна суспільної небезпечності залежить не лише від настання/ненастання суспільно небезпечних наслідків, а й від того, що злочинець активно продовжував реалізовувати свій злочинний задум. Перехід від готування до реалізації задуманого (виконання об'єктивної сторони посягання) демонструє впевнене наближення особи до цілі, до реальної можливості заподіяти бажану шкоду об'єкту посягання. Так, на етапі готування об'єктивна сторона основного злочину ще не починає виконуватися, на відміну від стадії замаху. Тож, вочевидь вчинюючи замах, злочинець переходить на іншу сходинку, він наближається завдяки своїм спрямованим діям до цілі.

Тому варто констатувати об'єктивну необхідність у диференціації кримінальної відповідальності між готуванням з однієї сторони та замахом і

закінченим кримінальним правопорушенням з іншої. Готування є найбільш віддаленим етапом від наступних двох. Саме цей етап характеризується меншим ступенем суспільної небезпечності. На етапі готування ще не йдеться про початок виконання об'єктивної сторони кримінального правопорушення.

Однак якщо особа вже перейшла до виконання об'єктивної сторони посягання, тобто вчинює замах на нього, то відмінність між ступенем суспільної небезпечності замаху та закінченого посягання не завжди є настільки очевидною. Аргументами на підтвердження такої позиції є той факт, що коли особа досягнула стадії замаху, то як при незакінченому, так і при закінченому замаху недосягнення вчинюваним стадії закінченого посягання пов'язане із зовнішніми чинниками, тобто з причинами, що не залежали від волі особи.

Є підстави для диференціації кримінальної відповідальності у разі припинення посягання на стадії готування до кримінального правопорушення. Однак диференціювати кримінальну відповідальність за замах та закінчене посягання на законодавчому рівні все ж не слід, оскільки реально оцінити зміну суспільної небезпечності між цими етапами можна лише у процесі індивідуалізації кримінальної відповідальності. Ця теза зумовлює висновок про **відсутність підстав для імперативного зниження законодавцем верхньої межі покарання у разі вчинення замаху на кримінально каране діяння.**

Кримінальна відповідальність за готування повинна наставати лише за чітко визначене в окремій статті Загальної частини КК України коло кримінальних правопорушень, виокремлених з урахуванням об'єкта посягання та характеру суспільно небезпечного діяння. Ґрунтуватися лише на категоризації кримінальних правопорушень для визначення кола тих складів, готування до яких повинно тягнути кримінальну відповідальність, недостатньо.

Законодавець шляхом передбачення окремих складів кримінальних правопорушень, у яких встановлена кримінальна відповідальність як за закінчене посягання за ті діяння, що за своїм характером є готуванням, вже частково реалізував підхід щодо встановлення кримінальної відповідальності за готування лише до конкретних злочинів. Тому необхідно здійснити й інший крок: провести наскрізну таку конкретизацію шляхом виділення чіткого переліку складів кримінальних правопорушень, за готування до яких настає кримінальна відповідальність.

Окремим засобом ДКВ є визнання деяких підготовчих дій закінченими складами кримінальних правопорушень із встановленням за такі дії кримінальної відповідальності в окремих статтях Особливої частини КК України.

У кримінальному законі необхідно виділити ознаки видів замаху на вчинення кримінально караного діяння. Водночас законодавцю шляхом ДКВ не потрібно визначати причини, з яких злочин не було доведено до кінця і їхній вплив на суспільну небезпечність вчиненого. Таку оцінку повинен надати суд, індивідуалізуючи кримінальну відповідальність.

Керуючись обґрунтованим вище положенням про те, що підстав для ДКВ між замахом та закінченим посяганням немає, варто відмовитися від законодавчого підходу щодо зменшення верхньої межі найбільш суворого покарання у разі вчинення замаху. Водночас зменшення верхньої межі найбільш суворого покарання у разі вчинення готування до злочину є правильним.

ДКВ шляхом зниження меж покарання за незакінчене посягання повинна бути поступовою; нові межі покарання не мають кардинально відрізнятись від первинно визначених законодавцем; зниження має стосуватися обох меж покарання; зниження має стосуватися лише найсуворішого покарання, а не всіх альтернативних покарань, які можуть бути застосовані до винного.

ДКВ шляхом врахування стадії вчинення посягання доцільно здійснювати через відмову від застосування такого виду покарання, як довічне позбавлення волі у разі вчинення незакінченого злочину. Водночас за найнебезпечніші злочини, коло яких повинен визначити законодавець, можливість застосування такого покарання, як довічне позбавлення волі, доцільно залишити.

За кримінальні правопорушення, вчинені під впливом фактичної помилки правил про зниження меж найсуворішого покарання (ч. 3 ст. 68 КК України) поширювати не варто. Однак у кримінальному законі необхідно обумовити, що верхня межа покарання за кримінальне правопорушення, вчинене під впливом фактичної помилки, не може бути вищою, ніж верхня межа покарання за реально вчинене кримінальне правопорушення.

ДКВ залежно від стадії вчиненого посягання повинна здійснюватися як у статтях Загальної, так і в статтях Особливої частин КК України.

У Загальній частині КК України необхідно визначити:

- коло складів кримінально караних діянь, готування до вчинення яких є кримінально караним;
- закріпити вплив стадії вчиненого посягання на межі найбільш суворого покарання, зокрема, констатувати, що у разі припинення посягання на етапі готування, межа найбільш суворого покарання зменшується удвічі, однак межі покарання у разі вчинення замаху не змінюються і є такими ж, як у закінченому кримінальному правопорушенні;
- встановити неможливість застосування покарання у вигляді довічного позбавлення волі у разі вчинення незакінченого злочину. Водночас передбачити вичерпний перелік найбільш небезпечних злочинів, за які можливе призначення цього виду покарання навіть у разі вчинення незакінченого посягання.

В Особливій частині КК України ДКВ з урахуванням стадії вчинення посягання має бути проведена шляхом формулювання усічених складів

кримінально караних посягань та шляхом криміналізації (яка водночас є й ДКВ) поставлення в реальну небезпеку життя іншої людини.

3.2. Диференціація кримінальної відповідальності при співучасті

Диференціація кримінальної відповідальності з урахуванням співучасті ґрунтується на зміні ступеня суспільної небезпеки вчиненого. Проводиться така ДКВ за допомогою кількох засобів: урахування форми співучасті як кваліфікуючої ознаки; передбачення в Особливій частині КК України співучасті особливого роду.

Інститут форми співучасті має в своїй основі критерій згуртованості об'єднання співучасників для вчинення кримінального правопорушення. Зміна такої згуртованості впливає на зміну ступеня суспільної небезпечності посягання. Чим вищий ступінь згуртованості, тим вища суспільна небезпечність посягання, вчиненого певною злочинною групою.

Головний показник, який демонструє зміну ступеня суспільної небезпечності у бік збільшення, є небезпечність взаємної підтримки осіб, що утворюють таку групу. Адже співучасники стають одним цілим, взаємодоповнюючи один одного. Вони можуть викликати рішучість для вчинення кримінально караного посягання, впевненість у своїх діях, демонструвати взаємопідтримку у злочинній діяльності. Незалежно від того, чи діють співучасники паралельно, чи послідовно, кожен із них розуміє взаємозв'язок, цілісність усього механізму такої діяльності. В одних випадках співучасник керується мотивом взаємної підтримки і спільності всіх вчинюваних дій, що збільшує його рішучість, у інших – важливістю не підвести інших, які очікують на його підтримку, на виконання ним своєї частини дій. У будь-якому разі така група, яка є одним цілим, підвищує градус суспільної небезпечності вчиненого.

Суспільна небезпечність діяння, вчиненого у співучасті, в тому числі вчиненого кількома суб'єктами, які діяли як співвиконавці без попередньої змови між ними, є більш суспільно небезпечною порівняно із одноособовим вчиненням кримінально караного діяння.

У більшості випадків факт змови підвищує суспільну небезпечність посягання, оскільки діяльність учасників стає спланованою, узгодженою. Однак суспільна небезпечність посягання, вчиненого групою осіб, які безпосередньо перед злочином домовилися про спільне його вчинення і не вчинювали ніяких підготовчих дій, ідентична суспільній небезпечності посягання, яке вчинено групою осіб без попередньої змови. Доказування факту існування такої змови пов'язане здебільшого із показаннями самих учасників. З огляду на вказане, видається, що диференціювати кримінальну відповідальність за ознакою існування змови між двома чи більше учасниками групи не потрібно.

Зростання ступеня суспільної небезпечності посягання, яке вчинено організованою групою, обумовлене кількістю учасників групи та стійкістю такої групи. Саме ці дві ознаки й необхідно використовувати законодавцю у процесі визначення ознак організованої групи у кримінальному законі. Констатація зростання суспільної небезпечності посягання, вчиненого організованою групою, обумовлює висновок про необхідність ДКВ за цією ознакою.

Вчинення злочину найбільш стійким, організованим об'єднанням співучасників – злочинною організацією також підвищує ступінь суспільної небезпечності вчиненого. Однак ДКВ з урахуванням цієї форми співучасті повинна відбуватися шляхом формулювання складу злочину *sui generis* як співучасті особливого роду.

У чинному КК України законодавець диференціює кримінальну відповідальність з урахуванням вчинення злочину у певній формі співучасті шляхом формулювання спеціальних складів злочинів – кваліфікованих

складів із кваліфікуючою ознакою, в якій вказано на вчинення відповідного злочину групою. Зрозуміло, що паралельно законодавець використовує й такий засіб ДКВ, як визначення видів та розмірів покарань у санкціях статей Особливої частини КК України.

Кримінальний закон пов'язує існування співучасті не просто із вчиненням кримінального правопорушення кількома особами. Йдеться про участь у вчиненні кримінально караного посягання хоча б двох учасників, які наділені ознаками суб'єкта кримінального правопорушення. Однак часто посягання вчинюються кількома учасниками, серед яких ознаками суб'єкта наділений тільки хтось один. Тож, постає запитання щодо того, чи звичайне кількісне збільшення учасників кримінально караного посягання змінює суспільну небезпечність вчиненого, і, як наслідок, веде до необхідності диференціювати кримінальну відповідальність.

Зміна суспільної небезпечності посягання, вчиненого кількома учасниками (незалежно від того, наділені вони ознаками суб'єкта злочину чи ні) обумовлена тим, що:

- учасники посягання діють спільно, взаємодоповнюючи один одного;
- кінцеве посягання стає результатом спільної їхньої діяльності;
- вони усвідомлюють спільність посягання, тобто той факт, що діяння вчинюється не одноособово;
- усвідомлення ними віку, осудності іншого з учасників ніяк не впливає на усвідомлення спільності посягання.

Таке зростання суспільної небезпечності посягання, вчиненого суб'єктом та несуб'єктом наявне завжди, без прив'язки до конкретного злочину чи групи злочинів. Обмежувати врахування диференціюючого впливу групового вчинення посягання лише злочинами, які передбачають кримінальну відповідальність за заподіяння шкоди життю, здоров'ю, волі, честі й гідності, статевій свободі чи недоторканості особи не варто. Адже

підхід до визнання вищого ступеня суспільної небезпечності є універсальним і не залежить від об'єкта посягання.

Дослідження дає підстави зробити висновок, що зростання суспільної небезпечності діяння, вчиненого у співучасті (мінімум двоє учасників є суб'єктами злочину), та діяння, вчиненого групою учасників, з яких лише один є суб'єктом злочину, аналогічне. З огляду на це, диференціація кримінальної відповідальності у разі вчинення кримінально каранних діянь у таких випадках має бути однаковою.

Тож, необхідно повернутися до широкого розуміння співучасті не лише як спільної участі декількох суб'єктів у вчиненні умисного злочину, а як спільної участі декількох учасників, без прив'язки до наявності у них ознак суб'єкта кримінально караного діяння.

Питання про **диференціююче значення поділу співучасників на види** було предметом наукового аналізу. Проте пропозиції щодо ДКВ шляхом зміни розміру покарання залежно від виду співучасника, як і висновки щодо очевидної зміни ступеня суспільної небезпечності видів співучасників між собою, є спірними.

ДКВ у Загальній частині КК України з урахуванням виду співучасника не може проводитися, оскільки зміну ступеня суспільної небезпечності діянь виконавця, організатора, підбурювача або пособника можна оцінювати лише у конкретно вчиненому посяганні, тобто на етапі індивідуалізації кримінальної відповідальності.

Вітчизняний законодавець використовує ще один прийом законодавчої техніки: визнає деякі види організаторства, пособництва і підбурювання окремими складами злочинів (так звані злочини *sui generis*). Вочевидь поява таких окремих статей про співучасть особливого роду, впливає не лише на кваліфікацію дій винного, а й на форми кримінально-правового впливу, які можуть бути застосовані.

Тож співучасть особливого роду є засобом ДКВ з урахуванням виду співучасника. Адже, по-перше, були причини для відмови від традиційної кваліфікації дій з використанням класичного інституту співучасті і конструюванні таких окремих злочинів *sui generis* (зазвичай, це врахування суспільної небезпечності виконання саме певної ролі (пособницької, організаторської тощо) у певних, обраних законодавцем складах кримінально караних посягань. По-друге, сам законодавець, враховуючи таку суспільну небезпечність сконструйованого злочину *sui generis*, визначив у санкції статті Особливої частини КК України межі покарання, обравши його вид та розмір. По-третє, не менш важливим є той факт, що такий злочин, який є співучастю особливого роду, закінчений з моменту вчинення об'єктивної сторони, без прив'язки до жодного іншого кримінально караного посягання.

Велика кількість злочинів *sui generis* не є характерною для вітчизняного кримінального закону. Законодавець вочевидь враховував плюси та мінуси передбачення таких складів злочинів. Передумовою використання такого засобу ДКВ є врахування важливості ролі співучасника (організатора, підбурювача або ж пособника) в поєднанні з характером вчинюваного кримінально караного діяння та наступна констатація зростання суспільної небезпечності вчинення таких дій. З огляду на те, що в основі появи складів злочинів, які є співучастю особливого роду, закладено врахування зростання суспільної небезпечності посягання, необхідно констатувати, що такі склади злочинів є засобом ДКВ. Фактично поява співучасті особливого роду ґрунтується на врахуванні диференціюючого значення виду співучасника. Адже, особа, яка в інших випадках виступала б звичайним організатором, підбурювачем або ж пособником, з урахуванням важливості її ролі у вчинюваному модельному посяганні, визнана законодавцем такою, що потребує застосування визначених під цю модель злочинної поведінки заходів кримінально-правового впливу.

Особливої уваги потребує збалансування впливу форми співучасті на тяжкість скоєного у такий спосіб, щоб цей вплив був пропорційним між суворістю санкції за нормою про основний склад злочину і суворістю санкції за нормою про кваліфікований склад злочину. Складність забезпечення пропорційного зростання покарання з урахуванням форми співучасті не викликає сумніву. Ще більше утруднює завдання велика кількість конкуруючих норм, поєднання різних видів покарань.

З огляду на вказане видається **більш оптимальним провести наскрізну диференціацію кримінальної відповідальності з урахуванням форми співучасті**. Йдеться про закріплення відповідного диференціюючого положення у Загальній частині КК України. Такий підхід допоможе забезпечити ДКВ для всіх кримінально караних діянь, у яких можлива співучасть, з визначенням однакової сили такого впливу.

3.3. Диференціація кримінальної відповідальності при множинності кримінальних правопорушень

Наступним засобом ДКВ у зв'язку зі зміною суспільної небезпеки є **врахування кількості вчинених кримінальних правопорушень, тобто врахування інституту множинності**. Повторність та рецидив законодавець враховує шляхом використання кваліфікованих складів злочинів, а от сукупність – через покликання на категорію злочину (тяжкий або особливо тяжкий) під час визначення остаточного покарання засудженому.

Варто з'ясувати, чи повинен законодавець завжди посилювати кримінальну відповідальність у разі вчинення кількох кримінально караних посягань і, при позитивній відповіді на означене питання, необхідно визначитися, як це робити.

Однозначної відповіді для всіх видів множинності вочевидь дати не можна. Адже, по-перше, кожен із видів множинності має свої специфічні

ознаки, які потребують врахування; по-друге, сам законодавчий поділ на види множинності за певними ознаками має недоліки, оскільки містить у своїй основі не одну, а дві ознаки для поділу; по-третє, законодавець застосовує різні прийоми законодавчої техніки, щоб врахувати вплив ознаки множинності як на кримінально-правову кваліфікацію, так і на покарання (кваліфікований склад; вплив лише на етапі призначення остаточного покарання за вчинену множину злочинів).

Суспільна небезпечність повторного кримінально караного посягання зростає, оскільки злочинець виробляє певну спеціалізацію з учинення тотожних або однорідних злочинів. Суб'єкт злочину вже має попередню практику, він поводить себе впевненіше, агресивніше, він знає про небезпеки, які можуть виникнути в ході вчинення аналогічного злочину, може швидше вчинити кожне наступне посягання, має засоби та знаряддя для його вчинення, може нарощувати свою злочинну майстерність, обираючи більш складні в організаційному плані варіанти вчинення посягання. Формування «злочинної спеціалізації» у суб'єкта злочину якраз і є тим чинником, який зумовлює зростання суспільної небезпечності вчинюваного ним посягання. Це є достатньою підставою для необхідності проведення ДКВ за ознакою вчинення посягання повторно.

При сукупності кримінальних правопорушень зазвичай вчинюються різнорідні посягання, а тому вона фактично є звичайною множиною окремих не пов'язаних кримінально караних діянь. Окрім цього, сукупність можуть утворювати злочини з різними формами вини, а говорити про антисоціальні установки у разі вчинення необережного злочину не виправдано. Якщо сукупність утворюють діяння, які вчинені повторно, то підвищена суспільна небезпечність вже врахована в ознаці повторності. У разі ж вчинення різнорідних злочинів, що найчастіше наявне при сукупності, стверджувати, що суспільна небезпечність зростає, немає підстав.

У разі вчинення умисних злочинів, які утворюють спеціальний рецидив, суспільна небезпечність зростає, аналогічно як і в разі повторності. Загальний рецидив може підвищувати суспільну небезпечність, а може її не змінювати. З огляду на це вплив рецидивного вчинення злочину на суспільну небезпечність варто оцінювати не імперативно у процесі індивідуалізації кримінальної відповідальності.

Диференціацію кримінальної відповідальності при повторності та спеціальному рецидиві законодавець здійснив за допомогою такого засобу ДКВ, як визначення кваліфікованих складів злочинів. Проте основним недоліком такої ДКВ є її точковість, адже відповідальність диференційована не за всі умисні кримінальні правопорушення. Видається доцільним проведення наскрізної ДКВ шляхом передбачення у Загальній частині КК України як випадків різнорідної повторності, так і впливу цієї диференціюючої ознаки на всі умисні злочини, які містяться в Особливій частині КК України.

Диференціація кримінальної відповідальності при повторності чи спеціальному рецидиві у частині впливу на покарання могла бути відображена через коефіцієнти збільшення верхньої межі найбільш суворого виду покарання, визначеного санкцією відповідної статті КК України.

Існують підстави для диференціації кримінальної відповідальності за повторність необережних злочинів, вчинених спеціальним суб'єктом, які полягають у порушенні спеціальних правил безпеки. Адже постійне порушення такою особою правил, про які вона обізнана і яких повинна дотримуватися, свідчить про надмірну легковажність і через це й підвищену суспільну небезпечність такої особи.

Законодавцю варто відмовитися від надто заплутаних правил щодо складання покарань. Доцільно перейти до повного складання всіх покарань, які визначені за кожний окремий злочин. Водночас необхідно обумовити

верхню межу, яка слугуватиме максимальним покаранням у разі вчинення множини злочинів.

З огляду на викладене, необхідно:

застосовувати правило повного складання всіх покарань за кожен злочин, що утворюють сукупність;

встановити єдине правило, за яким при складанні покарань остаточне покарання за сукупністю визначається в межах максимального строку, встановленого для цього виду покарання в Загальній частині КК України для найтяжчого (за категорією) злочину із тих, що утворюють сукупність (якщо сукупність утворюють 5 нетяжких злочинів і один тяжкий – у межах покарання за тяжкий злочин);

якщо у кримінальному законі буде збільшено кількість категорій кримінальних правопорушень (як це пропонується у проєкті КК України), то у такому випадку при складанні покарань остаточне покарання за сукупністю варто визначати в межах максимального строку, встановленого для цього виду покарання в Загальній частині КК України для злочину, який на одну категорію більш небезпечний із тих, що утворюють сукупність (якщо сукупність утворюють 5 злочинів 4 категорії, 1 – 3-ї категорії, то за сукупністю межі санкції варто застосовувати як для злочину 2-ї категорії (за умови, що зростання суспільної небезпечності відбувається в бік 1 категорії)).

3.4. Диференціація кримінальної відповідальності в інституті звільнення від кримінальної відповідальності

Хоча у разі застосування інституту звільнення від кримінальної відповідальності наявна відмова держави від застосування кримінальної репресії до суб'єкта кримінального правопорушення, однак цей інститут є варіативним шляхом у застосуванні форм потенційного обмежувального впливу на особу.

Саме законодавець у тексті кримінального закону визначив підстави й умови для звільнення від кримінальної відповідальності. Він конкретизував те коло діянь, за які можливе таке звільнення. Суд лише застосовує відповідні положення кримінального закону, робить висновок про те, чи застосовні вони у разі вчинення конкретного суспільно небезпечного посягання, констатує, що наявні підстави та умови для звільнення від кримінальної відповідальності, які визначені законодавцем. Таке застосування можливості звільнення від кримінальної відповідальності судом, яке відбувається на підставі диференціюючих положень кримінального закону, є індивідуалізацією кримінальної відповідальності.

Конкретні види звільнення від кримінальної відповідальності стосуються або окремого складу кримінального правопорушення (спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності) або групи складів кримінальних правопорушень (кримінальних проступків, необережних тяжких злочинів тощо). Тобто законодавець вже наперед, до реального вчинення кримінально караного діяння обумовив можливість застосування аналізованого інституту у разі вчинення того чи іншого діяння.

Інститут звільнення від кримінальної відповідальності має важливе диференціююче значення для диференціації потенційної кримінальної відповідальності. Адже кримінально-правові відносини починаються не з моменту ухвалення обвинувального вироку, а з моменту виникнення підстави для кримінальної відповідальності, тобто з моменту вчинення кримінально караного діяння.

Підстави та умови для звільнення від кримінальної відповідальності є засобами диференціації кримінальної відповідальності. Критеріями для ДКВ у такому разі виступає врахування характеристик особи та суспільної небезпечності вчиненого.

Під час формулювання підстав і умов для загальних видів звільнення від кримінальної відповідальності законодавець використав інший підхід. Він

застосував так звані «збірні конструкції» для спрощення розуміння тексту кримінального закону, його лаконічності. Йдеться про покликання на категорію кримінального правопорушення у статтях 45–49 КК України. У всіх цих статтях вказано однією із умов для застосування певного виду звільнення вчинення або кримінального проступку, або необережного тяжкого злочину тощо.

Диференціації кримінальної відповідальності через інститут звільнення від останньої притаманні всі ознаки ДКВ як явища загалом, адже суб'єктом її проведення є законодавець, диференціюється відповідальність за базове діяння (або групу діянь), критерієм для диференціації є суспільна небезпечність вчиненого/характеристики особи, ціллю такої ДКВ є досягнення справедливого балансу такої відповідальності, а саме таке звільнення є реакцією держави на вчинене у формі відмови від застосування кримінальної репресії.

Вказівкою на загальне правило й винятки з нього щодо кола діянь, для яких можливим є застосування звільнення від кримінальної відповідальності законодавець диференціював кримінальну відповідальність. Адже він чітко констатував, що з кола діянь, які хоча й належать до певної категорії кримінальних правопорушень (наприклад, є злочинами невеликої тяжкості), виключаються певні склади, за які звільнення від кримінальної відповідальності неможливе.

Такий законодавчий крок зайвий раз підкреслює, що інститут звільнення від кримінальної відповідальності має диференціююче значення і саме законодавець визначає підстави та умови для його застосування. Передбачаючи підстави та умови для звільнення від кримінальної відповідальності, законодавець досягає реалізації принципу справедливості.

Позитивна посткримінальна поведінка особи зазвичай характеризує особу, яка вчинила кримінально каране діяння і враховується як основний критерій для ДКВ у загальних видах звільнення від кримінальної

відповідальності. Однак у спеціальних видах звільнення від кримінальної відповідальності в основі ДКВ головний акцент зроблено все ж на оцінку суспільної небезпечності вчиненого.

3.5. Диференціація кримінальної відповідальності в інститутах покарання та судимості

ДКВ у інститутах покарання та судимості полягає у визначенні видів покарань, які можуть бути застосовані до певних груп суб'єктів кримінального правопорушення, визначенні підстав та умов для звільнення від відбування покарання з випробуванням, умовно-дострокового звільнення від відбування покарання, заміни покарання більш м'яким, умов та підстав для зняття або погашення судимості.

Варто констатувати, що на цьому етапі роль індивідуалізації кримінальної відповідальності настільки зростає, що ДКВ фактично відходить на другий план. Однак правова природа положень, які диференціюють форми кримінально-правового впливу на особу все ж не змінюється. Адже можна чітко відокремити положення, окреслені законодавцем як суб'єктом ДКВ та правозастосовну діяльність суду.

ДКВ шляхом визначення кола покарань, які не можуть застосовуватися до певних груп суб'єктів здебільшого пов'язана із врахуванням характеристик такої особи (неповнолітній вік, інвалідність, пенсійний вік, вагітність тощо). Законодавець враховує саме належність суб'єкта до однієї з перелічених категорій та виключає можливість застосування певних видів покарань до цих осіб.

Проте навряд чи доцільно встановлювати такі обмеження саме на рівні ДКВ. Адже законодавець, керуючись, на перший погляд, гуманними цілями, може навпаки погіршити становище засудженої особи. Часто встановлення імперативної заборони на призначення одного з перелічених покарань

призводить до існування єдиного покарання, яке суд може призначити – позбавлення волі на певний строк. У судовій практиці сторона захисту часто звертається із апеляційною або ж касаційною скаргою на судове рішення і проханням призначити менш суворе покарання, ніж позбавлення волі на певний строк. Однак, зазвичай, менш суворі покарання суд позбавлений можливості обрати через законодавчу ДКВ шляхом обмеження кола покарань для певних категорій осіб.

Аналіз вітчизняної судової практики та положень кримінального закону дає підстави стверджувати про необхідність відмови від імперативної заборони призначати покарання, пов'язані з працею для осіб з інвалідністю, осіб пенсійного віку та неповнолітніх. Так само немає достатніх підстав для обмеження на призначення покарання у вигляді арешту та обмеження волі щодо низки категорій осіб, оскільки й за ступенем тяжкості, й за порядком відбування означені покарання є м'якшими, аніж позбавлення волі на певний строк.

ДКВ за критерієм врахування суспільної небезпечності вчиненого лежить в основі заборони призначати довічне позбавлення волі у разі вчинення готування до злочину та вчинення замаху на злочин не застосовується, крім випадків вчинення злочинів проти основ національної безпеки України, проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Водночас заборона призначати довічне позбавлення волі до осіб, що вчинили злочини у віці до 18 років і до осіб у віці понад 65 років, а також до жінок, що були в стані вагітності під час вчинення злочину або на момент постановлення вироку, ґрунтується виключно на врахуванні характеристик особи, яка вчинила кримінальне правопорушення.

Можливість застосування інституту призначення більш м'якого покарання, ніж визначено законом, необхідно обмежити чіткими законодавчими умовами. Встановлення цих умов буде засобом ДКВ,

оскільки лише за їх наявності суд зможе застосувати відповідні положення кримінального закону в ході індивідуалізації кримінальної відповідальності.

Цей інститут застосовується судом у процесі індивідуалізації кримінальної відповідальності. Подібно, як обставини, що пом'якшують або обтяжують покарання, цей інститут є інструментом у руках суду, а тому його роль у процесі індивідуалізації кримінальної відповідальності є очевидною.

Виключність застосування положень кримінального закону, які дозволяють призначити покарання нижче нижчої межі, обумовлена саме неординарністю вчиненого кримінально караного діяння, певною його особливістю, яку не міг врахувати законодавець, конструюючи склад кримінального правопорушення і передбачаючи санкцію у статті Особливої частини КК України. Цю особливість може встановити лише суд на етапі індивідуалізації кримінальної відповідальності.

Однак вибір тих обставин, які безумовно, очевидно можуть впливати на зміну ступеня суспільної небезпечності вчиненого, необхідно обумовити законодавцю. Щире каяття, активне сприяння розкриттю кримінально караного діяння, відшкодування шкоди тощо характеризують особу, однак не мають впливу саме на ступінь суспільної небезпечності вчиненого нею діяння.

Необхідно імперативно визначити, які з пом'якшуючих покарання обставин є такими, що істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення. Такими обставинами варто визнати: 1) вчинення кримінального правопорушення внаслідок збігу тяжких особистих, сімейних чи інших обставин; 2) вчинення кримінального правопорушення під впливом погрози, примусу або через матеріальну, службову чи іншу залежність; 3) вчинення кримінального правопорушення під впливом сильного душевного хвилювання, викликаного жорстоким поведінням, або таким, що принижує честь і гідність особи, а також за наявності системного характеру такого поведіння з боку потерпілого;

4) вчинення кримінального правопорушення з перевищенням меж крайньої необхідності.

Наявність хоча б однієї з них однозначно свідчить про менший ступінь суспільної небезпечності вчиненого. За таких умов, при існуванні будь-якої іншої пом'якшуючої обставини (наприклад, такої, що пов'язана із позитивною посткримінальною поведінкою особи), варто розглянути можливість застосування ст. 69 КК України.

Щодо можливості звільнення від покарання з випробуванням у разі вчинення нового кримінального правопорушення під час іспитового строку варто зауважити таке. Видається, що таку імперативну заборону необхідно передбачити на законодавчому рівні. Вона б слугувала чітким засобом для ДКВ.

Водночас варто зважити ще на один важливий аспект. Адже під час іспитового строку особа може вчинити умисне або необережне кримінально каране посягання. Вочевидь, що у разі вчинення умисного посягання під час іспитового строку про застосування звільнення з випробуванням не мало б йтися. Проте навряд чи така заборона має поширюватися на всі необережні кримінальні правопорушення.

З огляду на це, видається доцільним виключити можливість звільнення від кримінальної відповідальності з випробуванням у разі вчинення під час іспитового строку нового умисного або такого необережного кримінального правопорушення, яке полягає у порушенні спеціальних правил.

Адже судова практика підтверджує, що найчастіше ст. 75 КК України застосовується у разі вчинення такого необережного кримінально караного посягання як порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту. Водночас, якщо особа вже була звільнена від кримінальної відповідальності з випробуванням і знову протягом іспитового строку вчинила аналогічне діяння, то, видається, що є підстави констатувати, що цілі покарання досягнуті не були.

У разі застосування умовно-дострокового звільнення від відбування покарання або заміни його більш м'яким законодавець визначив імперативні умови, які власне і є диференціюючими. Йдеться про вказівку на категорію кримінального правопорушення під час визначення можливості застосування означених інститутів. Очевидно, що у ході застосування цих інститутів велику роль відіграє суд, індивідуалізуючи кримінальну відповідальність. Однак саме існування відповідних положень кримінального закону пов'язане саме з ДКВ, яка полягає у градуванні кримінально-правової репресії з урахуванням суспільної небезпечності вчиненого засудженим діяння та сукупності інших ознак.

3.6. Диференціація кримінальної відповідальності за віковою ознакою суб'єкта кримінального правопорушення

Вік є ознакою суб'єкта кримінального правопорушення і враховується законодавцем у ході вибору кола та розміру покарань, що можуть бути застосовані, з урахуванням цієї ознаки, впливає на інститути, пов'язані з відбуванням покарання та судимістю.

Положення про визначення віку, з якого настає кримінальна відповідальність, не є засобом ДКВ. Підставою для цього твердження є врахування цілі, яку ставив законодавець, визначаючи нижню межу віку особи, з досягненням якої вона претендує на визнання суб'єктом кримінального правопорушення. Адже у процесі законодавчого визначення цього віку повинні враховуватися передусім психічні критерії розвитку особи, її можливість усвідомлювати вчинене.

Вікова межа чітко відокремлює кримінальні правопорушення від тих діянь, які не містять усіх ознак складу злочину (в цьому випадку з урахуванням вікової ознаки суб'єкта посягання). Встановлення цієї межі є не індульгенцією з боку законодавця. Ця межа повинна бути визначена на

основі дослідження напрацювань низки суміжних наук, які передусім стосуються вивчення психічних, медичних особливостей розвитку людини. Держава не відмовляється від кримінальної репресії, як це має місце, для прикладу, у разі звільнення особи від кримінальної відповідальності. У цьому випадку відсутня підстава для кримінальної відповідальності як така через відсутність вікової ознаки суб'єкта злочину, тобто взагалі відсутній склад кримінального правопорушення. Тож і вести мову про диференціацію кримінальної відповідальності не можна.

Водночас вікова ознака має важливе диференціююче значення у тому разі, якщо йдеться про вчинення кримінально караного посягання особою, що має всі ознаки суб'єкта кримінального правопорушення. Вікова ознака суб'єкта кримінально караного посягання не впливає на суспільну небезпечність вчиненого діяння. Фактично законодавець, керуючись передусім принципом гуманізму, диференціює кримінальну відповідальність з урахуванням віку суб'єкта кримінального правопорушення.

Основними аргументами необхідності такого кроку є досягнення цілі виправлення особи, а не покарання щодо неповнолітніх суб'єктів кримінального правопорушення; гуманного ставлення щодо осіб, які досягнули певного віку (за КК України – 65 років).

Виокремлюють кілька шляхів для диференціації кримінальної відповідальності неповнолітніх: створення для неповнолітніх окремої системи покарань; обмеження у статті Загальної частини КК України меж покарання для неповнолітніх; пропорційне зменшення покарань, встановлених у санкції статті Особливої частини КК України.

У чинному КК України застосовано два підходи з наведених вище: звуження кола покарань для неповнолітніх та зменшення їхніх розмірів у Загальній частині КК України. Проте такий, на перший погляд, зрозумілий і виправданий законодавчий крок має низку недоліків.

Конструкції санкцій статей Особливої частини КК України фактично побудовані «для дорослих осіб». Якщо неповнолітній не працює, то йому неможливо призначити виправні роботи. Найімовірніше він і не матиме доходу, коштів чи майна, з якого можна сплатити штраф. Серед кола альтернативних покарань, зазвичай, залишається лише покарання у вигляді позбавлення волі.

Одним із шляхів виправлення означеного недоліку часто називають доповнення санкцій статей Особливої частини КК України альтернативними покараннями. Однак цей шлях не є правильним і містить низку серйозних недоліків. Передусім очевидна його казуїстичність, громіздкість. Окрім цього, доповнення всіх санкцій альтернативними покараннями, які зорієнтовані на неповнолітніх, автоматично вплине на диференціацію й для дорослих осіб та призведе до невиправданого пом'якшення відповідальності для них.

Тож, варто застосувати інший вихід – розширити коло покарань, які можуть бути застосовані до неповнолітніх. Йдеться про можливість застосування до неповнолітніх покарань, які пов'язані із залученням до праці.

Зменшення меж покарання для неповнолітніх шляхом централізованого зниження максимальної межі покарання хоч і диференціює кримінальну відповідальність за віковою ознакою, однак абсолютно перекреслює ДКВ, проведену у санкції статті та шляхом конструювання кваліфікованого складу злочину.

Проте саме ДКВ у кваліфікованих складах злочинів та у санкціях статей Особливої частини КК України ґрунтується на максимальному врахуванні суспільної небезпечності посягання. Навряд чи виправдано через врахування вікової ознаки, яка, нагадаю, здебільшого базується на врахуванні лише саме вікової характеристики особи, фактично відмовлятися від врахування суспільної небезпечності посягання. У будь-якому випадку

критерій ДКВ саме за суспільною небезпечністю вчиненого має бути превалюючим.

Щоб зберегти співвідношення між суспільною небезпечністю вчиненого і потенційними формами кримінальної відповідальності за це, які намагався закласти законодавець у Особливій частині КК України, варто перейти до пропорційного зменшення покарань, встановлених у санкції статті Особливої частини КК України для неповнолітніх.

Пропорційне зменшення покарань є наскрізним прийомом. Відповідно воно відбувається за допомогою окреслення порядку визначення розмірів покарань у статті Загальної частини КК України. Тож, можливість такого пропорційного зменшення може виглядати так: зменшення покарання для неповнолітніх, які досягли 14–15 років на 30 %, порівняно із повнолітніми, а для тих, які досягли 16–17 років – на 20 %.

Оскільки йдеться про фактичне зміщення у нижчу сторону покарань за віковою ознакою, то видається виправданим застосовувати таке зменшення до всіх видів альтернативних покарань та до обох меж покарань. Єдине, що варто пам'ятати – нижча межа санкції не може бути меншою, аніж найнижча межа для цього виду покарання, що передбачена Загальною частиною КК України.

Такий підхід має низку позитивних рис: 1) зберігається врахування суспільної небезпечності вчиненого, яке втілене за допомогою інших засобів ДКВ (кваліфікований склад, санкція статті); 2) зниження покарання відбувається пропорційно, поступово; 3) зведена до мінімуму можливість появи абсолютно визначених санкцій (хіба що верхня межа співпаде із найнижчим розміром покарання, який визначений Загальною частиною КК України).

Пропозиції щодо недоцільності застосування до неповнолітніх додаткових покарань варто відхилити, оскільки у разі вчинення низки кримінально караних діянь без застосування такого додаткового покарання досягнути цілей покарання складно.

Пропорційне зменшення покарань для неповнолітніх суб'єктів кримінальних правопорушень дасть змогу максимально врахувати ДКВ за ступенем суспільної небезпечності. Адже існуючий підхід щодо імперативного зниження для неповнолітніх верхньої межі санкції, враховуючи категорію кримінального правопорушення, фактично нівелює ДКВ шляхом конструювання кваліфікованих складів кримінальних правопорушень.

Спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності неповнолітніх повинні застосовуватися паралельно зі загальними видами такого звільнення. Обмеження застосування до неповнолітніх загальних видів звільнення від кримінальної відповідальності поставить їх у гірше становище, порівняно із повнолітніми особами.

ДКВ за ознакою віку може призводити до кваліфікації дій співучасників за різними статтями КК України. Однак, якщо кримінальна відповідальність за нормою-частиною настає з 14-річного віку, то за нормою-цілим вона теж повинна наставати з цього ж віку. Адже кримінально каране діяння, передбачене нормою-цілим, у всіх випадках є більш суспільно небезпечним, ніж те, що передбачене нормою-частиною.

Допущені законодавцем недоліки, які фактично ведуть до кваліфікації дій співучасників, виходячи із вікової ознаки, за різними статтями КК України можуть бути усунені двома способами: або ж детальною ревізією кримінального закону і внесенням відповідних доповнень шляхом розширення кола діянь, відповідальність за які настає з 14-річного віку; або ж шляхом відмови від складених складів злочинів.

РОЗДІЛ 4. ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В ОСОБЛИВІЙ ЧАСТИНІ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ УКРАЇНИ

Для ДКВ, яка проведена в Особливій частині кримінального закону, характерне використання власних засобів ДКВ. Лише в Особливій частині кримінального закону використано такі засоби ДКВ, як конструювання статей, які містять спеціальні норми, складені склади кримінальних правопорушень та норми, що містять суміжні склади кримінальних правопорушень. Конструювання альтернативних, відносно-визначених, кумулятивних санкцій теж як засіб ДКВ використано лише в Особливій частині КК України. І такі висновки є цілком закономірними, адже саме в Особливій частині законодавцем сконструйовано самостійні склади кримінальних правопорушень із санкціями за їх вчинення.

Також в Особливій частині КК України законодавцем враховано як кваліфікуючі ознаки інститут множинності (повторність, рецидив) та співучасть (форма співучасті як кваліфікуюча ознака та конструювання складів *sui generis*). Проте ці засоби ДКВ базовані на Загальній частині кримінального закону і були досліджені саме у межах розділу, присвяченого ДКВ у Загальній частині кримінального закону.

4.1. Диференціація кримінальної відповідальності у суміжних складах кримінальних правопорушень

В Особливій частині кримінального закону законодавець проводить ДКВ шляхом конструювання суміжних складів кримінальних правопорушень та тих складів, які конкурують між собою. Поява таких складів (суміжних і конкуруючих) допомагає провести диференціацію кримінальної відповідальності шляхом врахування певних спеціальних ознак, які змінюють суспільну небезпечність вчиненого.

Для суміжних складів кримінальних правопорушень характерним є те, що в парах цих складів відмінні ознаки є взаємовиключними і такі склади ніколи не накладаються один на одного. Наявність одного зі суміжних складів повністю унеможлиблює існування іншого, як-от умисне вбивство абсолютно виключає вбивство через необережність, оскільки умисел та необережність є взаємовиключними ознаками.

Натомість для конкуруючих складів властивим є врахування однієї або кількох спеціальних ознак, які додаються, нашаровуються на попередні ознаки складу. Як-от поява ознаки «корисливий мотив» нашаровується на ознаки умисного вбивства, як наслідок, утворюючи умисне вбивство з корисливих мотивів.

Суміжні склади злочинів і склади злочинів, що конкурують, існують паралельно. Вони мають низку спільних та відмінних рис. І суміжні склади, і склади з конкуруючими ознаками характеризуються тим, що «попарно» містять однакові ознаки складів. Водночас вони містять відмінні ознаки, за якими якраз й відрізняються. Проте різниця між суміжними та конкуруючими складами саме у специфіці відмінних ознак. У конкуруючих складах відмінні ознаки не виключають одні одних, а навпаки дають змогу кваліфікувати вчинене за загальною нормою чи нормами-частинами у разі виключення спеціальної норми або норми-цілого. Тобто для конкуруючих норм спрацьовує правило про те, що у випадку виключення законодавцем спеціальної норми або ж норми-цілого, вчинене все ж отримає кримінально-правову оцінку за статтею, яка передбачає «парну» конкуруючу норму (загальною нормою або нормами-частинами відповідно).

До суміжних складів злочинів вищезазначене правило не застосовне. Причиною такого категоричного твердження є те, що пари суміжних складів відрізняються такими ознаками, що є взаємовиключними. Тобто виключення законодавцем однієї із суміжних норм не дозволить кваліфікувати вчинене за тією суміжною нормою, що залишилася.

Суміжні склади і конкуруючі склади подібні до паралельних прямих: вони існують в одній площині, проте ніколи не перетинаються. **Як наслідок варто зазначити про існування двох окремих засобів ДКВ: ДКВ шляхом конструювання суміжних складів злочинів та ДКВ шляхом конструювання складів злочинів, що конкурують між собою.**

Законодавець досить часто використовує такий прийом законодавчої техніки, як конкретизація однієї й тієї ж ознаки складу злочину. Проте у тих випадках, **коли йдеться про суміжні склади злочинів, наявна конкретизація шляхом вказівки на взаємовиключні ознаки.**

Ще одним законодавчим прийомом, у результаті якого дві кримінально-правові норми стають взаємовиключними, є використання так званих негативних ознак складу кримінального правопорушення.

Використання вказівок на негативні ознаки, що виключають наявність складу іншого злочину, як-от «за відсутності ознак ... складу кримінального правопорушення» є невиправданим, оскільки щоразу, констатуючи наявність ознак певного складу кримінально караного діяння, правозастосувач і так робить висновок про відсутність у вчиненому ознак іншого кримінально караного діяння. Тож, використання такого типу негативних ознак варто обмежити або ж взагалі відмовитися від них.

З наведеного випливає, що у ході конструювання суміжних складів кримінальних правопорушень достатньо забезпечити чітку вказівку у диспозиції статті саме на відмінну, взаємовиключну ознаку, яка відрізняє суміжні склади цих правопорушень між собою. Саме вона вказує на зміну суспільної небезпечності вчиненого, а тому є критерієм ДКВ. Використання такого законодавчого прийому є необхідним, оскільки дає змогу диференціювати кримінальну відповідальність конкретно, точково, а не узагальнено. Адже законодавець уважно аналізує всі ознаки складу злочину й приймає рішення про те, що кримінальну відповідальність за умисні й необережні тяжкі тілесні ушкодження доцільно встановити і здійснює

подальшу ДКВ шляхом встановлення відносно визначених, альтернативних або кумулятивних санкцій. Або ж, навпаки, законодавець вважає достатнім встановлення кримінальної відповідальності лише за умисне діяння, як-от за умисні легкі тілесні ушкодження, взагалі не передбачаючи кримінальної відповідальності за необережне їх спричинення.

4.2. Диференціація кримінальної відповідальності у спеціальних нормах

Існування у кримінальному праві спеціальних норм безпосередньо пов'язане із конкуренцією кримінально-правових норм.

За критерієм співвідношення між конкуруючими нормами доцільно виокремлювати дві групи норм, які поділяються залежно від того, чи наявна у відповідному співвідношенні спеціальна норма. За цим критерієм варто виділити дві такі групи конкуренції норм:

конкуренція, що пов'язана із виокремленням спеціальної (-их) норми (конкуренція загальної і спеціальної норми, конкуренція кількох спеціальних норм);

конкуренція без виокремлення спеціальних норм (конкуренція частини і цілого).

Поділ на дві групи за критерієм наявності спеціальної норми вказано не даремно. Він наочно допомагає визначити доцільність існування відповідних законодавчих прийомів, які застосовані законодавцем під час конструювання статей Особливої частини, що з'явилися в результаті проведеної ДКВ. Так, врахування певної (певних) спеціальної ознаки вочевидь призводить до появи спеціальної (спеціальних) норми. А от об'єднання кількох норм у ціле, тобто конструювання складеного складу кримінального правопорушення, веде не до появи спеціальної норми, а до появи норми-цілого.

Спеціальні норми існують лише в парі із загальними. Без існування загальної норми вочевидь беззмістовно говорити про спеціальну норму.

Особливість спеціальної норми у тому, що законодавцем враховано якісь особливі, спеціальні ознаки, яких немає у загальній нормі. Тому диференціація шляхом виділення спеціальної норми – це врахування певних особливостей, порівняно з тими, що є у загальній.

Спеціальна норма є результатом проведеної диференціації. Адже суть її появи у врахуванні саме того показника, який змінює суспільну небезпечність вчиненого діяння. Законодавцю доцільно диференціювати кримінальну відповідальність таким способом лише у тому разі, коли показник, який враховується у створюваній спеціальній нормі, суттєво змінює суспільну небезпечність базового діяння.

Такий критерій, як поширеність відповідних кримінально караних діянь, в яких враховуваний показник є відносним. Адже, варто враховувати, що якщо поширеність не є високою, однак суспільна небезпечність відповідних посягань суттєво зростає, то лишень цього достатньо для того, щоб констатувати необхідність у проведенні ДКВ.

Конкуренцію частини та цілого не можна вважати результатом проведеної законодавцем диференціації. Адже суть цього виду конкуренції фактично зводиться до утворення складеного складу злочину. Цей вид конкуренції не полягає у додаванні спеціальних диференціюючих ознак до базових ознак певного кримінально караного діяння, що характерне саме для спеціальних норм.

Законодавчий прийом щодо конструювання спеціальних норм у кваліфікованих та привілейованих складах кримінальних правопорушень, які розміщені в Особливій частині кримінального закону, є виправданим. Адже винесення всіх чи більшості таких обтяжуючих ознак до Загальної частини КК України не дозволить правильно визначити пропорційний вплив відповідної ознаки та об'єкт посягання. Зазвичай такий вплив має обиратися у кожному конкретному випадку у ході конструювання моделі кримінально караного діяння законодавцем.

Проте деякі типові кваліфікуючі ознаки, до яких відносяться врахування стадії вчинення кримінального правопорушення, форма співучасті та вчинення його у множинності (повторність, рецидив) варто винести за межі Особливої частини, передбачивши їхній чіткий наскрізний вплив на всі умисні кримінально карані посягання. Також варто передбачити диференціюючий вплив множинності й на необережні кримінально карані посягання, які полягають у порушенні спеціальних правил, як-от правил безпеки дорожнього руху, правил безпеки виробництва тощо.

4.3. Диференціація кримінальної відповідальності у санкціях статей Особливої частини кримінального закону

Весь процес ДКВ має своїм логічним завершенням визначення балансу між суспільною небезпечністю вчиненого посягання, характеристиками особи винного та впливом, який застосовує держава як кримінально-правову репресію. Після кримінально-правової оцінки вчиненого, яка безпосередньо втілюється у формулі кримінально-правової кваліфікації, ДКВ знаходить свій вираз у визначенні видів та розмірів покарань у санкціях статей Особливої частини КК України. Фактично йдеться про початок процесу вибору кримінально-правової репресії. Визначення видів та розмірів покарань у санкції статті Особливої частини КК України – це окреслення законодавцем тих меж, у яких суд обиратиме конкретне покарання, індивідуалізуючи кримінальну відповідальність.

Законодавець використовує низку інструментів, аби, з одного боку, диференціювати кримінальну відповідальність, а з іншого, залишити поле для належної індивідуалізації такої відповідальності судом з урахуванням конкретних обставин кримінального провадження.

Роль санкцій у процесі ДКВ надзвичайно важлива, оскільки саме санкція статті є відображенням потенційної реакції держави на вчинене суспільно небезпечне діяння.

Конструювання альтернативних, відносно визначених, кумулятивних санкцій реалізовує ДКВ на так званому модельному складі кримінального правопорушення, і це суттєво допомагає суддям. Адже завжди судді складно навіть у визначених законодавцем межах санкції обрати саме той розмір покарання, який відповідатиме вчиненому суспільно небезпечному діянню, і мотивувати це у судовому рішенні.

Поява у кримінальному законі абсолютно визначених санкцій є негативним явищем, оскільки у ході оцінки доцільності її існування необхідно враховувати не лише кримінально-правові, а й процесуальні аспекти, які загалом впливають на процеси диференціації та індивідуалізації кримінальної відповідальності загалом.

Законодавцю необхідно дотримуватися певної послідовності у разі конструювання кумулятивної санкції. Зокрема, у тому випадку, коли у разі вчинення простого складу відповідного кримінального правопорушення передбачена можливість застосування судом додаткового покарання, то вочевидь таке покарання повинно обов'язково міститися й у санкції кваліфікованого складу того ж кримінального правопорушення.

ДКВ, яка проведена з урахуванням характеристик особи, що вчинила кримінально каране діяння і полягає в обмеженні можливості застосування низки покарань до певних категорій осіб, проведена невдало. Тому пропонується застосовувати до неповнолітніх ті види покарань, які пов'язані із залученням особи до праці (виправні роботи, громадські роботи).

У підсумку щодо ДКВ у санкціях статей Особливої частини КК України варто констатувати, що використаний законодавцем підхід потребує зміни шляхом відмови від абсолютно визначених санкцій, доповнення санкцій статей Особливої частини КК України такими альтернативними

видами покарань, які б унеможливили ситуації, коли суд позбавлений можливості призначити будь-яке покарання загалом з урахуванням неможливості застосування певних видів покарань до конкретних категорій осіб.

РОЗДІЛ 5. ПЕРСПЕКТИВНІ ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Якщо задатися питанням, чи є досконалим чинний кримінальний закон крізь призму ДКВ, то варто констатувати, що загалом механізм побудови КК України, внутрішня взаємодія між кримінально-правовими нормами, міжгалузєва взаємодія норм кримінального закону із нормами інших галузей права у цілому працюють. Правоохоронні органи та суди можуть застосовувати диференціюючі положення кримінального закону, можуть здебільшого досягати забезпечення принципу справедливості через застосування тих диференціюючих механізмів, які імплементавав законодавець у КК України.

Проте цілком закономірно, що такий механізм ДКВ не є абсолютно досконалим. Він потребує щонайменше точкових правок, аби усунути виявлені недоліки, що наявні в ході застосування норм, які диференціюють кримінальну відповідальність.

Однак важливішим є окреслення тих глобальних, об'ємних шляхів, яких варто дотримуватися законодавцю з метою покращення проведеної ДКВ. Такі об'ємні зміни, шляхи щодо вдосконалення вочевидь не можуть бути раптово впроваджені законодавцем. Вони потребують обговорення, осмислення, вдосконалення. Проте у разі масштабної реформи кримінального закону ті варіанти змін і пропозицій, які будуть найбільш обґрунтованими, підтриманими вченими, практиками, могли б бути втілені у новому кримінальному законі.

ДКВ є магістральним шляхом розвитку кримінального законодавства. В Україні законодавець вдався до надмірної ДКВ, часто диференціюючи відповідальність без належних для того підстав. Адже вочевидь не доцільно диференціювати кримінальну відповідальність з урахуванням кожної ознаки,

навіть тієї, яка несуттєво впливає на зміну ступеня суспільної небезпечності вчиненого.

ДКВ повинна проводитися лише за тими ознаками, які суттєво змінюють таку суспільну небезпечність. Інші ознаки можуть бути враховані судом у межах індивідуалізації кримінальної відповідальності. Такий підхід допоможе забезпечити баланс між диференціацією кримінальної відповідальності, з одного боку, та її індивідуалізацією – з іншого.

Диференціація кримінальної відповідальності обов'язково повинна проводитися щодо найбільш поширених на практиці кримінальних правопорушень. Водночас законодавцю необхідно забезпечити виважену диференціацію за ті кримінально карані діяння, які на практиці не є поширеними. Абсолютно відмовлятися від ДКВ за їх вчинення навряд чи доцільно. Адже щодо кожного із кримінально караних діянь, які передбачені у кримінальному законі є такі характерні ознаки, які різко змінюють суспільну небезпечність вчиненого базового діяння з урахуванням такої ознаки.

Також ДКВ повинна бути **своєчасною**. Йдеться про те, що перед внесенням будь-яких змін до кримінального закону, вони повинні обговорюватися. Адже лише відкрите широке обговорення допоможе визначити недоліки пропонованого проєкту. Також необхідним є отримання позицій від правоохоронних органів і судів, оскільки часто саме ці інституції бачать на практиці ті проблеми, яких не помітив науковець.

Внесення змін до кримінального закону у період, коли ті положення, які пропонується змінити «на піку застосування», має бути дуже обережним. Навіть варто говорити про те, що краще утриматися від внесення таких змін, якщо вони не є нагальними. Лише у тих випадках, коли такі зміни є критичними, якщо без них кримінальний закон не реагує або ж неадекватно реагує на ті загрози, які посягають на охоронювані ним цінності,

диференціація кримінальної відповідальності буде виправданою. Проте, якщо такої критичної необхідності немає, то такі зміни можуть лише розбалансувати існуючу модель розуміння правниками (як ученими, так і правозастосувачами) того кола норм і співвідношення між ними, які вже в цей момент мають бути реалізовані на практиці і щодо яких існували певні усталені як законодавчі, так і правозастосовні підходи.

Законодавець безсумнівно усвідомлює необхідність диференціації кримінальної відповідальності. Рівень правової культури та розвиток доктрини кримінального права свідчать про те, що навряд чи у майбутньому виникне питання про те, що феномен ДКВ є зайвим. Навпаки, законодавець, опираючись на доктринальні напрацювання, повинен продовжувати забезпечувати справедливий баланс між суспільною небезпечністю вчиненого діяння, характеристиками особи винного та потенційною кримінальною репресією.

У чинному КК України, так і у проєкті КК 2019 року проведена ґрунтовна диференціація кримінальної відповідальності. Звісно ж у обох цих документах є чимало відмінних речей (кількість видів множинності, відмова від групи осіб без попередньої змови як форми співучасті тощо). Проте є й різко відмінні підходи, як-от відмова від санкцій у Особливій частині та прив'язка до категоризації кримінально караних діянь. Чи може у такому разі зміна законодавчої техніки щодо конструювання кримінального закону загалом, так само як і щодо способів диференціації кримінальної відповідальності, бути поступовою. Мабуть, ні, адже навіть відмінності у структурній побудові проєкту КК 2019 року не дають змоги забезпечити поступовий перехід. Проте різка відмова від існуючих моделей побудови складів кримінальних правопорушень, урахування ознак, що пом'якшують або обтяжують кримінальну відповідальність за вчинене діяння, санкцій статей Особливої частини КК України може мати негативні наслідки, які проявлять себе лише після початку застосування проєкту закону на практиці.

Передбачити зі стовідсотковою чи хоча б 80-відсотковою вірогідністю питання, які виникнуть у процесі правозастосування у ході теоретичного опрацювання, неможливо.

Передусім як би автори будь-якого закону та законодавець не намагалися врахувати всі можливі нюанси, що виникають чи можуть виникнути на практиці, все одно залишається певний пласт питань, які вони упускають з-поза своєї уваги і який потім стає проблемним у правозастосуванні.

Чим більше різких змін пропонується ухвалити одномоментно, тим більше буде дискусійних питань, колізій, проблем у практичному застосуванні новоухваленого закону. Кількість дискусійних питань визначатиметься пропорційно до кількості і суттєвості внесених змін.

Практика правозастосування свідчить, що навіть щодо положень кримінального закону, які вже існують і застосовуються роками, немає єдності. Причому, коли Верховний Суд планує ухвалювати висновок щодо застосування тієї чи іншої норми закону, то у всіх без винятку випадках від членів науково-консультативної ради при Верховному Суді приходять взаємовиключні висновки і пропозиції.

Тому вносити зміни потрібно покроково. Адже не можна виключати ситуації, що можливо певна наукова концепція чи ідея, яка втілена у кримінальному законі, не призведе до покращення правозастосування і необхідно буде від неї відмовитися. Тому апробувати нові концепції варто шляхом внесення змін у чинний кримінальний закон. Лише у разі якщо певна реалізована концепція покаже свою дієвість, варто буде поглиблювати відповідну ідею в кримінальний закон і надалі.

Для прикладу, повна відмова від спеціальних складів кримінальних правопорушень у Особливій частині КК України одномоментно зумовлює передбачення кваліфікуючих або ж привілеюючих норм у окремих статтях Особливої частини КК України. Чи доцільно робити такий різкий крок

одразу? Можливо варто спершу спробувати, як «працюватиме» кримінальний закон у разі винесення у Загальну частину КК України тих наскрізних диференціюючих ознак, які характерні для більшості кримінальних правопорушень. Йдеться про форми співучасті та повторність й рецидив.

Лише у разі схвалення правозастосувачем такого кроку можна продовжувати реалізацію ідей щодо відмови від диференціюючих ознак, які стосуються менших груп кримінально караних діянь або ж взагалі стосуються одиничних діянь.

Особливу частину кримінального закону доцільно будувати зі зменшенням відсоткової частки складених кримінально караних діянь. Відмова від складених складів кримінальних правопорушень веде до кваліфікації вчиненого за сукупністю. Це своєю чергою допоможе суду у процесі призначення покарання врахувати усі вчинені кримінально карані діяння. Тому цілком підтримую підхід щодо відмови від використання способів поглинання або часткового складання покарань у разі призначення покарання за сукупністю кримінальних правопорушень.

Звуження кола покарань, які можуть бути призначені за вчинення злочину або ж проступку у поєднанні із відмовою від санкцій у Особливій частині кримінального закону, потребує додаткового вивчення. Окрім цього, питання покарання зумовлюють й необхідність більш детального дослідження інститутів, пов'язаних із його застосуванням. Ці проблеми надто об'ємні і цілком дослідити їх у межах вивчення феномену ДКВ складно.

Однак, керуючись значенням санкції статті Особливої частини КК України як фактичного проміжного результату ДКВ через визначення відносно визначених покарань, альтернативних та кумулятивних санкцій, видається, що відмова від них є передчасною. Саме санкція статті Особливої частини КК України чітко демонструвала потенційну кримінально-правову репресію з боку держави.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження підтвердило актуальність обраної теми та важливість диференціації кримінальної відповідальності з огляду на площину законотворчості та правозастосування. Адже переважна більшість інститутів кримінального права України пронизані нею і відображають уявлення держави про справедливість.

На підставі проведеного дослідження запропоновано концептуальний підхід до розуміння диференціації кримінальної відповідальності як складової принципу справедливості, який є засадничою ідеєю переважної більшості інститутів галузі кримінального права та відображає уявлення держави про пропорційність кримінально-правової репресії як реакції держави на вчинене кримінально каране діяння, змодельовану у КК України з використанням засобів диференціації кримінальної відповідальності. Запропоновано виокремлювати такі елементи диференціації кримінальної відповідальності, як її ознаки, класифікацію, види, критерії, показники та засоби, що становлять цілісну взаємообумовлену та взаємоузгоджену систему. Основою концептуального розуміння диференціації кримінальної відповідальності визнано вчення про кримінальну відповідальність.

Запропоновано власний поняттєвий апарат концепції диференціації кримінальної відповідальності, зокрема такі термінопоняття:

- *«диференціація кримінальної відповідальності»*, що розуміється як здійснювана законодавцем з метою реалізації його уявлень про принцип справедливості варіативна оцінка кримінальних правопорушень, які є видами одного і того ж базового (загального) посягання, залежно від характеру та типового ступеня суспільної небезпечності вчиненого, характеристик особи винного, результатом якої є закріплення у Загальній та Особливій частинах КК України диференціюючих положень, що визначають різні форми потенційного обмежувального впливу на особу;

- *«критерії (підстави) диференціації кримінальної відповідальності»*, які трактуються як об'єктивно існуючі та суб'єктивно усвідомлені фактори, що обумовлюють встановлення різних видів та мір відповідальності за однорідні кримінальні правопорушення;

- *«засоби диференціації кримінальної відповідальності»*, які інтерпретуються як способи, прийоми законодавчої техніки, за допомогою яких законодавець закріплює у кримінально-правових нормах різновиди диференційованого базового діяння та форми потенційного обмежувального впливу на особу у разі його вчинення.

Теорія диференціації кримінальної відповідальності є вченням про те, як держава через законодавця, який є єдиним суб'єктом диференціації закріплює у кримінальному законі базові моделі суспільно небезпечної поведінки, визначає показники, що її підвищують або навпаки знижують, враховує характеристики особи, яка її вчинила та у кінцевому варіанті закріплює межі потенційного впливу, що є реакцією держави на вчинене кримінально каране діяння.

Диференціація кримінальної відповідальності є невід'ємною складовою принципу справедливості, поряд із криміналізацією/декриміналізацією та індивідуалізацією кримінальної відповідальності. З огляду на те, що диференціація кримінальної відповідальності здійснюється законодавцем і полягає у побудові моделі кримінально караного діяння і визначенні меж потенційного впливу кримінально правовими засобами на особу, яка вчинила кримінально каране діяння, вона відрізняється від індивідуалізації кримінальної відповідальності, що здійснюється судом, виходячи із конкретного вчиненого суспільно небезпечного діяння і ознак особи, яка його вчинила.

Виокремлено критерії (підстави) диференціації кримінальної відповідальності, якими запропоновано визнавати зміну суспільної небезпечності (ступеня тяжкості кримінального правопорушення порівняно

із суспільною небезпечністю базового кримінального правопорушення) та характеристики особи, яка вчинила кримінально каране діяння.

Історичний екскурс щодо досліджуваної проблематики дає підстави констатувати факт проведення законодавцями диференціації кримінальної відповідальності у всіх джерелах кримінального права, які діяли на території України. У найдавніших пам'ятках законодавства простежується відсутність абстрактних підходів до диференціації кримінальної відповідальності, які з розвитком законодавчої техніки починають запроваджуватися у тексти історичних пам'яток кримінального права шляхом використання наскрізних понять, переходячи при цьому до використання абстрактних категорій, узагальнень.

Законодавчі підходи до здійснення диференціації кримінальної відповідальності змінювалися не лише в аспекті розвитку від казуїстичності до абстрактності, а й у частині зміни підходів до застосування окремих прийомів юридичної техніки під час диференціації відповідальності. Йдеться про використання так званих наскрізних диференціюючих ознак у Загальній частині кримінального закону.

Диференціація кримінальної відповідальності притаманна усім без винятку правовим системам, що простежується з аналізу кримінального законодавства окремих зарубіжних держав. У проаналізованих кодексах простежується використання таких засобів диференціації кримінальної відповідальності як конструювання спеціальних складів кримінально караних діянь, визнання ознаками, що мають диференціююче значення, віку суб'єкта кримінального правопорушення, рецидиву, співучасті (форми й виду) та стадій вчинення кримінального правопорушення. Проте у переважній більшості кримінальних кодексів законодавець обмежувався лише вказівкою на напрямок такого впливу і лише у небагатьох з них передбачена вказівка на коефіцієнт, який підвищує або зменшує покарання у разі існування відповідної диференціюючої ознаки.

Дослідження показало, що використання філософських методів допомагає наблизитися до розуміння ідеалу диференціації кримінальної відповідальності. Проте такий ідеал є недосяжним, оскільки реальну диференціацію здійснює законодавець, який через суб'єктивне сприйняття справедливості і втілює її у тексті кримінального закону. Саме для законодавця виокремлені критерії, показники, які повинні слугувати орієнтиром для того, щоб диференціювати кримінальну відповідальність за певне кримінально каране діяння або ж відмовитися від такої диференціації.

Диференціація кримінальної відповідальності покликана забезпечити справедливий, пропорційний баланс між базовим (загальним) посяганням зі всіма його ознаками/особою, яка вчинила таке діяння, та потенційним колом заходів, які передбачені законодавцем за вчинене у кримінальному законі.

У кожному випадку після криміналізації або ж одночасно з нею законодавцю необхідно провести справедливу диференціацію кримінальної відповідальності. Адже лише баланс між оцінкою суспільної небезпечності вчиненого та особою злочинця, з одного боку, та кримінально-правовою репресією – з іншого, допоможуть забезпечити пропорційність впливу на особу та досягнути справедливості загалом.

Ознаками диференціації кримінальної відповідальності є:

суб'єкт здійснення ДКВ – законодавець;

предмет ДКВ – базове (загальне) посягання;

мета ДКВ – реалізація принципу справедливості;

зміст ДКВ – варіативна оцінка суб'єктом ДКВ базового посягання;

підстави ДКВ: характер суспільної небезпечності, типовий ступінь суспільної небезпечності, характеристика особи винного;

результат ДКВ – закріплення у КК України диференціюючих положень, які визначають форми потенційного обмежувального впливу на особу.

Запропоновано таку класифікацію диференціації кримінальної відповідальності: 1) *за формою реалізації кримінальної відповідальності*: диференціація у формі осуду, диференціація у формі покарання; диференціація у формі судимості; 2) *за підставами для диференціації*: диференціація за суспільною небезпечністю вчиненого (за характером суспільної небезпечності та за ступенем суспільної небезпечності), диференціація залежно від ознак, які не стосуються суспільної небезпечності вчиненого; 3) *за ознаками винного*: диференціація за ознаками, що впливають на ступінь суспільної небезпечності вчиненого, диференціація за ознаками, які характеризують особу, однак не впливають на ступінь суспільної небезпечності вчиненого; 4) *за місцем у кримінальному законі відповідних диференціюючих кримінальну відповідальність законодавчих положень*: диференціація у Загальній частині КК України, диференціація в Особливій частині КК України.

Види ДКВ виокремлюються за такими ознаками: *за рівнем узагальнення*: диференціація-абстракція, диференціація-конкретизація; *залежно від об'єктивності ДКВ*: у межах складу кримінального правопорушення або поза межами складу кримінального правопорушення; *за характером імперативності/дискреційності подальших дій суду*: ДКВ, яка не допускає подальшої індивідуалізації кримінальної відповідальності, ДКВ, яка допускає подальшу індивідуалізацію кримінальної відповідальності; *залежно від виду кримінального правопорушення*: ДКВ у межах кримінальних проступків, ДКВ у межах злочинів.

Основними критеріями ДКВ є характер та типовий ступінь суспільної небезпечності вчиненого, характеристики особи винного.

До типових показників, які змінюють характер суспільної небезпечності потрібно віднести: об'єкт кримінального правопорушення; спеціального потерпілого (у разі одночасної зміни об'єкта посягання); форму вини (умисел і необережність); мету (у разі одночасної зміни об'єкта

посягання); суб'єкта кримінального правопорушення (у разі одночасної зміни об'єкта посягання).

До типових показників, які змінюють ступінь суспільної небезпечності потрібно віднести: спеціального потерпілого; стадію вчинення кримінального правопорушення; співучасть; множинність; розмір спричиненої матеріальної та фізичної шкоди; спосіб, місце, час, обстановку, знаряддя та засоби вчинення кримінального правопорушення; мотив, мету, емоційний стан; суб'єкта кримінального правопорушення; перевищення меж необхідної оборони, уявної оборони, виконання спеціального завдання зі запобігання чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації.

До типових показників характеристик особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, потрібно віднести: неповнолітній вік; пенсійний вік; інвалідність; вагітність; наявність малолітніх дітей; несення військової служби.

Необхідно вести мову й про допоміжні критерії для ДКВ: позитивний, який вказує на доцільність проведення ДКВ, та про негативний, який навпаки вказує на надмірність існуючої ДКВ. Позитивний критерій має місце тоді, коли суддівська дискреція надто широка та коли необхідно виділити спеціальні склади кримінальних правопорушень. Негативний критерій проявляється через протилежні показники: 1) межі суддівської дискреції надмірно вузькі; 2) надто багато спеціальних складів кримінальних правопорушень.

Врахування законодавцем максимального рівня ушкодження об'єкта кримінально-правової охорони або досягнення максимального покарання вказують на те, що подальша ДКВ не доцільна й неможлива.

Виокремлено засоби диференціації кримінальної відповідальності, які впливають на склад кримінального правопорушення або ж лише на форму кримінальної відповідальності особи. До засобів диференціації першого виду

віднесено врахування повторності та рецидиву, співучасті, а також конструювання спеціальних норм та норм, що містять суміжні склади кримінальних правопорушень. Засобами диференціації другого виду є такі: врахування стадії вчинення посягання; врахування вікової ознаки особи, яка вчинила кримінальне правопорушення; конструювання альтернативних, відносно визначених, кумулятивних санкцій; визначення особливостей застосування певних видів покарань; передбачення можливості звільнення від кримінальної відповідальності; можливість звільнення від покарання або його відбування, умовно-дострокове звільнення, заміна невідбутої частини покарання більш м'яким, встановлення строків зняття та погашення судимості; встановлення особливостей кримінальної відповідальності за певну групу кримінальних правопорушень.

У Загальній частині кримінального закону ДКВ втілена через призму незакінченого кримінального правопорушення, співучасть, множинність, звільнення від кримінальної відповідальності, покарання, судимість, вікову ознаку суб'єкта кримінального правопорушення.

З огляду на існування очевидної відмінності між суспільною небезпечністю замаху та закінченого кримінального правопорушення запропоновано відмовитися від імперативного диференціювання кримінальної відповідальності за замах шляхом забезпечення оцінки зміни суспільної небезпечності між замахом та закінченим посяганням з урахуванням конкретних обставин провадження та делегувати оцінювання зміни такої суспільної небезпечності на етап індивідуалізації кримінальної відповідальності. Водночас з урахуванням якісної відмінності між суспільною небезпекою готування та замаху і закінченого кримінального правопорушення констатовано наявність підстави для диференціації кримінальної відповідальності у цьому випадку. Запропоновано відмовитися від законодавчого підходу щодо зменшення верхньої межі найбільш суворого

покарання у разі вчинення замаху, залишивши таку ДКВ у разі вчинення готування.

Готування до вчинення кримінального правопорушення повинно бути кримінально караним не у всіх випадках. Визначення тих складів кримінальних правопорушень, відповідальність за які настає, починаючи зі стадії готування, необхідно визначити в окремій статті Загальної частини КК України. Вибір кола таких складів повинен ґрунтуватися на врахуванні об'єкта посягання та характеру суспільно небезпечного діяння.

Виокремлено основні підходи впливу стадій вчиненого посягання вочевидь на потенційне покарання: поступове зниження меж покарання за незакінчене посягання; відсутність кардинальних відмінностей у визначенні нових меж покарання від тих, що первинно визначені законодавцем; застосування зниження до обох меж покарання; застосування зниження лише до найбільш суворого покарання; незастосування довічного позбавлення волі у разі незакінченого кримінального правопорушення; незастосування правила зниження меж покарання за кримінальні правопорушення, вчинені під впливом фактичної помилки. Встановлено, що диференціація кримінальної відповідальності в Особливій частині КК України з урахуванням стадії вчинення посягання має бути проведена шляхом формулювання складів *sui generis*, усічених складів кримінально караних посягань та шляхом криміналізації (яка водночас є й ДКВ) поставлення в реальну небезпеку життя іншої людини.

Диференціація кримінальної відповідальності з урахуванням співучасті відбувається за допомогою врахування законодавцем форми співучасті як кваліфікуючої ознаки та співучасті особливого роду (складів *sui generis*). При цьому зміна суспільної небезпечності як критерій для ДКВ з урахуванням співучасті ґрунтується на ознаці згуртованості співучасників, яка якісно характеризує інститут співучасті загалом. Встановлено відсутність підстав для диференціації кримінальної відповідальності залежно від

вчинення кримінального правопорушення групою осіб без попередньої змови та групою осіб за наявності такої змови. Водночас стійкість об'єднання, яке є властивістю організованої групи або ж злочинної організації безпосередньо обумовлює зростання ступеня суспільної небезпечності посягань, що вчинені такими злочинними утвореннями.

Найбільш типовими законодавчими прийомами для диференціації кримінальної відповідальності з урахуванням ознаки співучасті є конструювання кваліфікованих складів кримінальних правопорушень за цією ознакою та наступне підвищення видів і розмірів покарань у санкціях статей Особливої частини КК України.

Комплексний аналіз проблематики вчинення кримінального правопорушення разом із особами, які не є суб'єктами кримінального правопорушення, дав змогу констатувати факт зростання суспільної небезпечності у разі спільного вчинення кримінально караного діяння не лише спільно з особами, які є суб'єктами кримінального правопорушення, а й спільно з особами, які такими суб'єктами не є. З огляду на це висунута теза про необхідність повернення до широкого розуміння співучасті не лише як спільної участі декількох суб'єктів у вчиненні умисного злочину, а як спільної участі декількох учасників, без прив'язки до наявності у них ознак суб'єкта кримінально караного діяння.

Встановлена неможливість диференціації кримінальної відповідальності в Загальній частині КК України з урахуванням виду співучасника, оскільки зміну ступеня суспільної небезпечності діянь виконавця, організатора, підбурювача або пособника можна оцінювати лише у конкретно вчиненому посяганні, тобто на етапі індивідуалізації кримінальної відповідальності.

Диференціація кримінальної відповідальності може відбуватися з урахуванням таких ознак, як повторність та спеціальний рецидив.

Загальний рецидив не завжди підвищує суспільну небезпечність наступного посягання, а тому його вплив варто оцінювати не імперативно у ході ДКВ, а вже у процесі індивідуалізації кримінальної відповідальності.

Перелік складів, які утворюють різnorідну повторність необхідно передбачити у Загальній частині кримінального закону. Такий підхід допоможе самому законодавцю забезпечити комплексний підбір складів кримінальних правопорушень, які утворюють різnorідну повторність і уникнути прогалин, а правозастосувачу буде простіше застосовувати кримінальний закон.

Сукупність кримінальних правопорушень зазвичай утворюють різnorідні посягання, а тому вона є звичайною множиною окремих не пов'язаних кримінально караних діянь. Якщо сукупність утворюють діяння, які вчинені повторно, то підвищена суспільна небезпечність вже врахована в ознаці повторності. Натомість у разі вчинення різnorідних злочинів суспільна небезпечність не змінюється, а, отже, критеріїв для ДКВ немає.

З метою забезпечення наскрізної ДКВ з урахуванням повторності та спеціального рецидиву обґрунтовано доцільність винесення цих диференціюючих ознак до Загальної частини КК України та застосування визначених законодавцем коефіцієнтів, які б збільшували верхню межу найбільш суворого виду покарання, визначеного санкцією відповідної статті Особливої частини КК України.

Постійне порушення спеціальних правил спеціальним суб'єктом, про які він обізнаний і яких повинен дотримуватися, свідчить про його підвищену суспільну небезпечність і слугує підставою для диференціації кримінальної відповідальності за повторність порушення спеціальних правил особою, яка повинна їх дотримуватися.

У разі вчинення множини кримінальних правопорушень, максимальне покарання повинно визначатися в межах максимального строку, встановленого для цього виду покарання в Загальній частині КК України для

найтяжчого (за категорією) злочину із тих, що утворюють сукупність. Цей підхід варто застосовувати у всіх випадках, коли наявна сукупність кримінальних правопорушень, а не лише тоді, коли у цю сукупність входять тяжкий або особливо тяжкий злочини.

Інститут звільнення від кримінальної відповідальності є самостійним засобом ДКВ, оскільки він безпосередньо прив'язаний до потенційної кримінальної відповідальності.

Основними аргументами для віднесення цього інституту до диференціюючих є те, що:

- кримінально-правові відносини починаються з моменту вчинення кримінально караного діяння;
- умови та підстави для звільнення від кримінальної відповідальності визначені саме законодавцем у тексті кримінального закону;
- звільнення від кримінальної відповідальності судом, яке здійснюється на підставі диференціюючих положень кримінального закону, є індивідуалізацією кримінальної відповідальності.

Безпосередніми засобами диференціації у цьому випадку є підстави та умови для звільнення від кримінальної відповідальності, а її критеріями – врахування характеристик особи та суспільної небезпечності вчиненого.

Диференціація кримінальної відповідальності може здійснюватися шляхом визначення кола покарань, які не можуть застосовуватися до певних груп суб'єктів на основі врахування характеристик особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (неповнолітній вік, інвалідність, пенсійний вік, вагітність тощо) або суспільної небезпеки (можливості/неможливості призначення довічного позбавлення волі за незакінчений злочин, обмеження застосування конфіскації майна). Обґрунтовано доцільність відмови від заборони призначати покарання, пов'язані з працею, для осіб з інвалідністю, осіб пенсійного віку та неповнолітніх; арешту та обмеження волі щодо низки

категорій осіб, оскільки такі диференціюючі положення часто призводять до протилежного результату.

Запропоновано у тексті КК України визначити імперативні обставини, які слугуватимуть підставами для застосування інституту призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом. До того ж такі обставини повинні істотно знижувати ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення. Йдеться про: 1) вчинення кримінального правопорушення внаслідок збігу тяжких особистих, сімейних чи інших обставин; 2) вчинення кримінального правопорушення під впливом погрози, примусу або через матеріальну, службову чи іншу залежність; 3) вчинення кримінального правопорушення під впливом сильного душевного хвилювання, викликаного жорстоким поведженням, або таким, що принижує честь і гідність особи, а також за наявності системного характеру такого поведження з боку потерпілого; 4) вчинення кримінального правопорушення з перевищенням меж крайньої необхідності.

Необхідно доповнити кримінальний закон новим диференціюючим положенням, яке б імперативно унеможливило застосування інституту звільнення від кримінальної відповідальності з випробуванням у разі вчинення під час іспитового строку нового умисного кримінального правопорушення або такого необережного кримінального правопорушення, яке полягає у порушенні спеціальних правил.

Вікова ознака суб'єкта кримінально караного посягання не впливає на суспільну небезпечність вчиненого діяння, однак вона є характеристикою особи, яка вчинила кримінально каране діяння, а тому сама собою є достатньою для ДКВ.

Висловлено такі пропозиції щодо ДКВ за віковою ознакою: якщо кримінальна відповідальність за нормою-частиною настає з 14-річного віку, то за нормою-цілим вона теж повинна наставати з цього ж віку; потрібно розширити коло покарань, які можуть бути застосовані до неповнолітніх, які

досягнули 14-річного віку, шляхом застосування тих видів покарань, які полягають у залученні до праці; до неповнолітніх доцільно застосовувати додаткові покарання; зменшення розмірів покарань для неповнолітніх повинно відбуватися пропорційно; спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності неповнолітніх повинні застосовуватися паралельно із загальними видами такого звільнення.

В Особливій частині кримінального закону ДКВ втілена через: суміжні склади кримінальних правопорушень; спеціальні норми; санкції статей.

Установлено, що диференціююче значення мають взаємовиключні ознаки суміжних складів кримінальних правопорушень; одна чи кілька ознак, які додаються законодавцем до ознак загального складу, що зумовлює виникнення конкуренції кримінально-правових норм.

Існують підстави для наскрізної диференціації кримінальної відповідальності з урахуванням форми співучасті, повторності та спеціального рецидиву у Загальній частині кримінального закону. Адже ці ознаки змінюють суспільну небезпечність в усіх умисних кримінальних правопорушеннях, а ознаки повторності та спеціального рецидиву – суттєво впливають також на суспільну небезпечність необережних кримінальних правопорушень, які полягають у порушенні спеціальних правил.

Запропоновано відмовитися від абсолютно визначених санкцій; змінити підхід до можливості призначення неповнолітнім покарань, які пов'язані зі залученням до праці, оскільки вони здатні реалізувати ціль виправлення та перевиховання засудженого. Якщо санкція простого складу кримінально караного діяння є кумулятивною, то й у кваліфікованому складі варто залишити можливість застосування до засудженого додаткового виду покарання.

Визначено, що вектор зміни законодавчої техніки в частині диференціації кримінальної відповідальності повинен бути спрямований на: відмову від подальшого збільшення кількості спеціальних складів

кримінальних правопорушень, оскільки велика кількість спеціальних норм у кримінальному законі спричиняє надмірну казуїстику; збільшення кількості наскрізних диференціюючих положень із передбаченням їхнього диференціюючого впливу у Загальній частині кримінального закону; використання механізмів, які забезпечують поступову диференціацію кримінальної відповідальності.

Останній вектор особливо стосується диференціації кримінальної відповідальності через застосування інституту покарання. Адже саме покарання, як одна з форм кримінальної відповідальності найяскравіше демонструє досягнення справедливості у співвідношенні «суспільна небезпечність вчиненого посягання – реакція держави на вчинене кримінально-правовими засобами».

У підсумку необхідно підсумувати, що 1) критеріями для диференціації кримінальної відповідальності є явна зміна суспільної небезпечності вчиненого посягання, а також врахування характеристик особи, яка його вчинила; 2) в основі оцінки зміни суспільної небезпечності вчиненого повинен первинно бути об'єкт посягання; 3) чітко окреслити коло тих ознак (показників), які явно впливають на зміну суспільної небезпечності посягання неможливо, оскільки така оцінка зміни пов'язана з оцінкою передусім об'єкта посягання; 4) деякі показники завжди змінюють суспільну небезпечність вчиненого діяння, а тому їхній диференціюючий вплив повинен бути наскрізним через закріплення у Загальній частині кримінального закону, а не у кожній статті Особливої частини кримінального закону; 5) досягнення максимального ступеню ушкодження об'єкта посягання або ж досягнення максимального покарання є тими межами, після яких подальше проведення ДКВ недоцільне; 6) законодавцю варто відмовитися від подальшої казуїстики у ході ДКВ, а слід повернутися до застосування наскрізних підходів.

Зазначені орієнтири можуть бути основою для окреслення інших правил для законодавця, які повинні враховуватися у ході процесу диференціювання кримінальної відповідальності з метою забезпечення справедливого балансу між оцінкою вчиненого діяння і потенційними засобами кримінальної репресії, у межах якої суд індивідуалізує кримінальну відповідальність.

ДОДАТКИ

Додаток А

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор
Львівського державного університету
внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, професор
полковник поліції

Гарас СОЗАНСЬКИЙ

АКТ

21. 08. 2023

Львів

№ 91/1

Про впровадження результатів дисертації у формі монографії Антоноук Наталії Олегівни на тему «Диференціація кримінальної відповідальності у кримінальному праві України» в освітній процес ЛьвДУВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи у складі:

- начальника відділу забезпечення якості освіти та методичної роботи кандидата юридичних наук, доцента Руслана СТРОЦЬКОГО;
- начальника відділу організації наукової роботи кандидата юридичних наук майора поліції Людмили ПАВЛИК;
- декана факультету № 1 ПФІНП ЛьвДУВС кандидата юридичних наук, професора підполковника поліції Руслана ШЕХАВЦОВА;
- завідувача кафедри кримінального права і криминології факультету № 1 ПФІНП ЛьвДУВС кандидата юридичних наук, доцента Ірини ГАЗДАЙКИ-ВАСИЛИЩИН;
- директора загальної бібліотеки Ірини КРАВЕЦЬ.

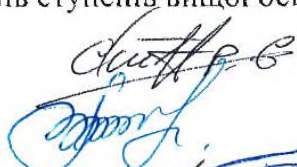
Комісія відповідно до Положення про порядок впровадження результатів наукових робіт в освітній процес, наукову, практичну, законотворчу діяльність та їх облікування у ЛьвДУВС, затвердженого наказом ЛьвДУВС від 16.08.2023 № 270, розглянула й узагальнила матеріали дисертації, виконаної у формі монографії, поданої на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук, судді Верховного Суду, заступниці голови Касаційного кримінального суду кандидатки юридичних наук, доцентки Антоноук Наталії Олегівни на тему «Диференціація кримінальної відповідальності у кримінальному праві України».

Проаналізовано основні результати дисертації Антонюк Н.О., зокрема монографію:

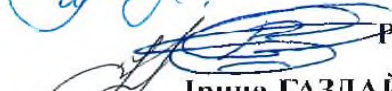
1. Антонюк Н.О. Диференціація кримінальної відповідальності у кримінальному праві України: монографія. Київ: Алерта, 2023. 554 с.

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок, що наукова праця Антонюк Н.О. містить науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, що дає підстави запровадити їх для використання в освітньому процесі Львівського державного університету внутрішніх справ, зокрема при викладанні навчальних дисциплін «Кримінальне право», «Кримінально-правова кваліфікація» та «Актуальні проблеми застосування кримінального законодавства», під час підготовки навчально-методичних і дидактичних матеріалів, а також рекомендувати їх до вивчення під час самостійної роботи здобувачів ступенів вищої освіти «бакалавр» та «магістр».

Члени комісії:

Руслан СТРОЦЬКИЙ

Людмила ПАВЛИК

Руслан ШЕХАВЦОВ

Ірина ГАЗДАЙКА-ВАСИЛИШИН

Ірина КРАВЕЦЬ

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
Декан факультету правничих наук
Національного університету
«Києво-Могилянська академія»

В. М. Венгер

«14» листопада 2023 р.

АКТ

**про впровадження в освітню та науково-дослідну діяльність
факультету правничих наук Національного університету
«Києво-Могилянська академія» результатів дисертації
Антонюк Наталії Олегівни на тему: «Диференціація кримінальної
відповідальності у кримінальному праві України»**

Комісія у складі: голови – професора кафедри кримінального та кримінального процесуального права, доктора юридичних наук, професора М. І. Хавронюка та членів комісії – професора кафедри кримінального та кримінального процесуального права, доктора юридичних наук, професора А. М. Бойка і доцента кафедри кримінального та кримінального процесуального права, доктора юридичних наук, доцента О. П. Гороха, констатує, що дисертаційне дослідження кандидата юридичних наук, доцента, судді Верховного Суду Н.О. Антонюк на тему «Диференціація кримінальної відповідальності у кримінальному праві України» має високий науково-теоретичний рівень та вагомим практичне значення, а його результати впроваджені в освітню та науково-дослідну діяльність факультету правничих наук Національного університету «Києво-Могилянська академія», зокрема:

I. Результати дисертації Н.О. Антонюк апробовані й використовуються в освітньому процесі факультету правничих наук НаУКМА для підготовки викладачами кафедри кримінального та кримінального процесуального права навчальних посібників, наукових статей, лекцій, навчально-методичного забезпечення та викладання навчальних дисциплін: «Кримінальне право», «Кримінальне процесуальне право», «Практичні проблеми кримінальної юстиції», «Кримінальні правопорушення: проблеми правозастосування», «Кримінально-правова кваліфікація: практикум».

II. Здобувачам вищої освіти зі спеціальності 081 «Право» для використання під час написання курсових та кваліфікаційних робіт, а аспірантам – під час підготовки дисертації на здобуття ступеня доктора філософії з права рекомендовані оприлюднені Н.О. Антонюк наукові праці, у яких відображені основні положення дисертації:

1. Антонюк Н.О. Диференціація кримінальної відповідальності у кримінальному праві України. Київ: Алерта, 2023. 554 с.

2. Антонюк Н.О. Вдосконалення законодавчої конструкції складу «Умисного вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини» (ст. 117 КК

України). *Вісник Львів. ун-ту. Серія юридична*. 2009. № 49. С. 198–206.

3. Антонюк Н.О. Імплементация міжнародно-правових норм про катування. *Вісник Луганського держ. ун-ту внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка*. 2010. № 3. С. 64–72.

4. Антонюк Н.О. Негативні ознаки складу злочину: поняття і значення. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: зб. наук. статей*. 2010. Вип. XXII. С. 175–186.

5. Антонюк Н.О. Зміст поняття «житло» під час диференціації відповідальності за викрадення. *Вісник Львів. ун-ту. Серія юридична*. 2011. Вип. 52. С. 254–261.

6. Антонюк Н.О. Критерії визначення вартості майна, яким заволоділа особа. *Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. праць*. Одеса: «Юридична література», 2011. Вип. 57. С. 516–522.

7. Антонюк Н.О. Усічений склад злочину: необхідна юридична конструкція чи міф? *Наук. вісник міжнар. гуманітарн. ун-ту*. 2014. Вип. 11. Т. 2. С. 87–90.

8. Антонюк Н.О. Види диференціації кримінальної відповідальності. *Держава і право. Юрид. і політ. науки*. 2019. Вип. 86. С. 165–176.

9. Антонюк Н.О. Виділення критеріїв диференціації кримінальної відповідальності. *Наук. вісник Ужгород. нац. ун-ту: серія: Право*. 2019. Т. 2, Вип. 59. С. 78–82.

10. Антонюк Н.О. Методологічні засади дослідження диференціації кримінальної відповідальності. *Питання боротьби зі злочинністю: зб. наук. праць*. Харків: Право. 2019. Вип. 38. С. 9–22.

11. Антонюк Н.О. Місце диференціації кримінальної відповідальності серед принципів кримінального права та кримінально-правової політики. *Наук. вісник Ужгород. нац. ун-ту: серія: Право*. 2019. Т. 2, Вип. 58. С. 66–71.

12. Антонюк Н.О. Концепції розуміння кримінальної відповідальності. *Часопис Київ. ун-ту права*. 2019. № 2. С. 170–175.

13. Антонюк Н. Поняття диференціації кримінальної відповідальності. *Право України*. 2019. № 9. С. 196–214.

14. Антонюк Н. Засоби диференціації кримінальної відповідальності. *Право України*. 2020. № 2. С. 228–243.

15. Антонюк Н.О. Диференціація кримінальної відповідальності неповнолітніх. *Слово Нац. школи суддів України*. 2020. № 4 (33). С. 76–87.

16. Антонюк Н.О. Диференціація кримінальної відповідальності під час призначення покарання за незакінчений злочин. *Наук. записки Ін-ту законодавства Верховної Ради України*. 2020. № 2. С. 55–61.

17. Антонюк Н.О. Диференціація кримінальної відповідальності у правових інститутах звільнення від покарання чи його відбування. *Підприємництво, господарство і право*. 2020 (290). № 4. С. 272–277.

18. Антонюк Н.О. Диференціація кримінальної відповідальності у правовому інституті звільнення від кримінальної відповідальності. *Вчені*

записки Таврійського нац. ун-ту ім. В.І. Вернадського Серія: Юридичні науки. 2020. Т. 31 (70). № 2. Ч. 3. С. 16–21.

19. Антонюк Н.О. Загальні засади диференціації кримінальної відповідальності за суспільно небезпечні діяння вчинені декількома особами. *Право і суспільство*. 2020. № 2. Ч. 3. С. 9–16.

20. Антонюк Н.О. Зарубіжний досвід диференціації кримінальної відповідальності в аспекті призначення покарання за множинність злочинів. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 1. С. 422–425. URL: http://www.pap.in.ua/1_2020/106.pdf

21. Антонюк Н.О. Категоризація злочинів як основа диференціації кримінальної відповідальності. *Прикарпатський юрид. вісник*. 2020. Вип. 2 (31). С. 147–152.

22. Антонюк Н.О. Множинність злочинів: до питання про вдосконалення диференціації кримінальної відповідальності. *Наук. записки Ін-ту законодавства Верховної Ради України*. 2020. № 3. С. 6–13.

23. Антонюк Н.О. Роль інституту проступків для диференціації кримінальної відповідальності. *Право України*. 2020. № 11. С. 158–172.

24. Антонюк Н.О. Фактична помилка та поставлення в небезпеку в ході диференціації кримінальної відповідальності за незакінчений злочин. *Часопис Київ. ун-ту права*. 2020. № 1. С. 286–290.

25. Антонюк Н. Роль приміток до статей Кримінального кодексу України для диференціації кримінальної відповідальності. *Слово Нац. школи суддів України*. 2020. № 1 (30). С. 63–73.

26. Антонюк Н. Державна зрада і колабораційна діяльність: питання кримінально-правової кваліфікації. *Слово Нац. школи суддів України*. 2021. № 4 (37). С. 56–68.

27. Антонюк Н.О. Зміни до злочинів проти основ національної безпеки: криміналізація чи диференціація кримінальної відповідальності. *Право України*. 2022. № 11. С. 39–40.

28. Антонюк Н. Диференціація кримінальної відповідальності у незакінчених кримінальних правопорушеннях. *Слово Нац. школи суддів України*. 2022. № 3–4 (40–41). С. 57–67.

29. Антонюк Н.О. Диференціація кримінальної відповідальності з позицій *de lege lata* & *de lege ferenda*. *Право України*. 2023. № 1. С. 122–133.

30. Антонюк Н.О. Контекстуальний елемент воєнних злочинів: зміст та необхідність встановлення. *Право України*. 2023. № 5. С. 30–38.

31. Antonyuk N. Nadużycie uprawnień w świetle ukraińskiego prawa karnego. *E-Czasopisma Prawa Karnego i Nauk Penalnych*. 2014. № 10. URL: <http://czpk.pl/index.php/preprinty/183-naduzycie-uprawnien-w-swietle-ukrainskiego-prawa-karnego>

32. Антонюк Н.О. Диференціація кримінальної відповідальності і принцип справедливості. *Recht der Osteuropäischen Staaten*. 2019. № 2. С. 5–8.

33. Antoniuk N. Differentiation of criminal liability of medical professionals. *Wiadomości Lekarskie*. 2020. Vol. LXXIII, ISSUE 12 PART 2, December. P. 2728–2732.

34. Antoniuk N.O. Forms of criminal liability in case of death of the patient. *Wiadomości Lekarskie*. 2021. Vol. LXXIV, Iss. 11 Part 2, November. P. 2891–2896.

35. Antoniuk N. Criminal and legal assessment of collaborationism: a change of views in connection with Russia's military aggression against Ukraine. *Access to Justice in Eastern*. 2022. № 3 (15). P. 3. URL: https://ajee-journal.com/upload/attaches/att_1655357504.pdf

Голова комісії:

професор кафедри кримінального та кримінального процесуального права факультету правничих наук НаУКМА, доктор юридичних наук, професор

М. І. Хавронюк

Члени комісії:

професор кафедри кримінального та кримінального процесуального права факультету правничих наук НаУКМА, доктор юридичних наук, професор

А. М. Бойко

доцент кафедри кримінального та кримінального процесуального права факультету правничих наук НаУКМА, доктор юридичних наук, доцент

О. П. Горох

ВЕРХОВНИЙ СУД

КАСАЦІЙНИЙ КРИМІНАЛЬНИЙ СУД

вул. П. Орлика, 4-А, м. Київ, 01043, тел. (044) 253 03 14, тел./факс (044) 253 86 20

e-mail: kks@supreme.court.gov.ua

Код ЄДРПОУ 41721784

АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ

Комісія у складі: Голови Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду Марчука О. П., судді Великої Палати Верховного Суду, доктора юридичних наук, професора Лобойка Л.М., заступника керівника апарату Верховного Суду – керівника секретаріату Касаційного кримінального суду, кандидата юридичних наук Хім'яка Ю. Б. склала цей акт про те, що нею розглянуто окремі результати монографічного дослідження Антонюк Н. О. на тему «Диференціація кримінальної відповідальності у кримінальному праві: монографія. Київ: Алерта, 2023. 554 с.»

Комісія вважає, що викладені в монографічному дослідженні висновки та пропозиції, що стосуються диференціації кримінальної відповідальності загалом та диференціації у Загальній та Особливій частині Кримінального кодексу України є належним чином обґрунтованими і можуть бути враховані під час здійснення Касаційним кримінальним судом у складі Верховного Суду своїх повноважень, а також у процесі аналітичної діяльності, яка здійснюється департаментом аналітичної та правової роботи Верховного Суду.

Голова Касаційного кримінального суду
у складі Верховного Суду

Олександр МАРЧУК

Суддя Великої Палати Верховного Суду,
доктор юридичних наук, професор

Леонід ЛОБОЙКО

Заступник керівника Апарату Верховного Суду –
керівник секретаріату Касаційного кримінального суду,
кандидат юридичних наук

Юрій ХІМ'ЯК

ВЕРХОВНИЙ СУД
Касаційний кримінальний суд

726/1/158-23 від 13.11.2023

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія

(за результатами її опублікування здійснюється захист наукових досягнень і підготовлено наукову доповідь):

1. Антонюк Н.О. Диференціація кримінальної відповідальності у кримінальному праві України: монографія. Київ: Алерта, 2023. 554 с.

Статті у наукових виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України:

1. Антонюк Н.О. Вдосконалення законодавчої конструкції складу «Умисного вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини» (ст. 117 КК України). *Вісник Львів. ун-ту. Серія юридична*. 2009. № 49. С. 198–206.

2. Антонюк Н.О. Імплементация міжнародно-правових норм про катування. *Вісник Луганського держ. ун-ту внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка*. 2010. № 3. С. 64–72.

3. Антонюк Н.О. Негативні ознаки складу злочину: поняття і значення. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: зб. наук. статей*. 2010. Вип. XXII. С. 175–186.

4. Антонюк Н.О. Зміст поняття «житло» під час диференціації відповідальності за викрадення. *Вісник Львів. ун-ту. Серія юридична*. 2011. Вип. 52. С. 254–261.

5. Антонюк Н.О. Критерії визначення вартості майна, яким заволоділа особа. *Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. праць*. Одеса: «Юридична література», 2011. Вип. 57. С. 516–522.

6. Антонюк Н.О. Усічений склад злочину: необхідна юридична конструкція чи міф? *Наук. вісник міжнар. гуманітарн. ун-ту*. 2014. Вип. 11. Т. 2. С. 87–90.

7. Антонюк Н.О. Види диференціації кримінальної відповідальності. *Держава і право. Юрид. і політ. науки*. 2019. Вип. 86. С. 165–176.

8. Антонюк Н.О. Виділення критеріїв диференціації кримінальної відповідальності. *Наук. вісник Ужгород. нац. ун-ту: серія: Право*. 2019. Т. 2, Вип. 59. С. 78–82.

9. Антонюк Н.О. Методологічні засади дослідження диференціації кримінальної відповідальності. *Питання боротьби зі злочинністю: зб. наук. праць*. Харків: Право. 2019. Вип. 38. С. 9–22.
10. Антонюк Н.О. Місце диференціації кримінальної відповідальності серед принципів кримінального права та кримінально-правової політики. *Наук. вісник Ужгород. нац. ун-ту: серія: Право*. 2019. Т. 2. Вип. 58. С. 66–71.
11. Антонюк Н.О. Концепції розуміння кримінальної відповідальності. *Часопис Київ. ун-ту права*. 2019. № 2. С. 170–175.
12. Антонюк Н. Поняття диференціації кримінальної відповідальності. *Право України*. 2019. № 9. С. 196–214.
13. Антонюк Н. Засоби диференціації кримінальної відповідальності. *Право України*. 2020. № 2. С. 228–243.
14. Антонюк Н.О. Диференціація кримінальної відповідальності неповнолітніх. *Слово Нац. школи суддів України*. 2020. № 4 (33). С. 76–87.
15. Антонюк Н.О. Диференціація кримінальної відповідальності під час призначення покарання за незакінчений злочин. *Наук. записки Ін-ту законодавства Верховної Ради України*. 2020. № 2. С. 55–61.
16. Антонюк Н.О. Диференціація кримінальної відповідальності у правових інститутах звільнення від покарання чи його відбування. *Підприємництво, господарство і право*. 2020 (290). № 4. С. 272–277.
17. Антонюк Н.О. Диференціація кримінальної відповідальності у правовому інституті звільнення від кримінальної відповідальності. *Вчені записки Таврійського нац. ун-ту ім. В.І. Вернадського Серія: Юридичні науки*. 2020. Т. 31 (70). № 2. Ч. 3. С. 16–21.
18. Антонюк Н.О. Загальні засади диференціації кримінальної відповідальності за суспільно небезпечні діяння вчинені декількома особами. *Право і суспільство*. 2020. № 2. Ч. 3. С. 9–16.
19. Антонюк Н.О. Зарубіжний досвід диференціації кримінальної відповідальності в аспекті призначення покарання за множинність злочинів. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 1. С. 422–425. URL: http://www.pap.in.ua/1_2020/106.pdf
20. Антонюк Н.О. Категоризація злочинів як основа диференціації кримінальної відповідальності. *Прикарпатський юрид. вісник*. 2020. Вип. 2 (31). С. 147–152.
21. Антонюк Н.О. Множинність злочинів: до питання про вдосконалення диференціації кримінальної відповідальності. *Наук. записки Ін-ту законодавства Верховної Ради України*. 2020. № 3. С. 6–13.
22. Антонюк Н.О. Роль інституту проступків для диференціації кримінальної відповідальності. *Право України*. 2020. № 11. С. 158–172.

23. Антонюк Н.О. Фактична помилка та поставлення в небезпеку в ході диференціації кримінальної відповідальності за незакінчений злочин. *Часопис Київ. ун-ту права*. 2020. № 1. С. 286–290.

24. Антонюк Н. Роль приміток до статей Кримінального кодексу України для диференціації кримінальної відповідальності. *Слово Нац. школи суддів України*. 2020. № 1 (30). С. 63–73.

25. Антонюк Н. Державна зрада і колабораційна діяльність: питання кримінально-правової кваліфікації. *Слово Нац. школи суддів України*. 2021. № 4 (37). С. 56–68.

26. Антонюк Н.О. Зміни до злочинів проти основ національної безпеки: криміналізація чи диференціація кримінальної відповідальності. *Право України*. 2022. № 11. С. 37–48.

27. Антонюк Н. Диференціація кримінальної відповідальності у незакінчених кримінальних правопорушеннях. *Слово Нац. школи суддів України*. 2022. № 3–4 (40–41). С. 57–67.

28. Антонюк Н.О. Диференціація кримінальної відповідальності з позицій *de lege lata* & *de lege ferenda*. *Право України*. 2023. № 1. С. 122–133.

29. Антонюк Н.О. Контекстуальний елемент воєнних злочинів: зміст і необхідність встановлення. *Право України*. 2023. № 5. С. 30–38.

***Статті у наукових періодичних виданнях інших держав із напрямку,
з якого підготовлено дисертацію:***

1. Antonyuk N. Naduzycie uprawnień w świetle ukraińskiego prawa karnego. *E-Czasopisma Prawa Karnego i Nauk Penalnych*. 2014. № 10. URL: <https://www.czpk.pl/artykuly/naduzycie-uprawnien-w-swietle-ukrainskiego-prawa-karnego>

2. Антонюк Н.О. Диференціація кримінальної відповідальності і принцип справедливості. *Recht der Osteuropäischen Staaten*. 2019. № 2. С. 5–8.

***Статті з наукового напрямку, за яким підготовлено дисертацію,
опубліковані у періодичних виданнях, включених до категорії «А» Переліку
наукових фахових видань України та у закордонних виданнях,
проіндексованих у базах даних Web of Science Core Collection
та/або Scopus***

1. Antoniuk N. Differentiation of criminal liability of medical professionals. *Wiadomości Lekarskie*. 2020. Vol. LXXIII, ISSUE 12 PART 2, December. P. 2728–2732. (видання проіндексовано у базі даних Scopus)

2. Antoniuk N.O. Forms of criminal liability in case of death of the patient. *Wiadomosci Lekarskie*. 2021. Vol. LXXIV, Iss. 11 Part 2, November. P. 2891–2896. (видання проіндексовано у базі даних Scopus)

3. Antonyuk N. A Criminal and legal assessment of collaborationism: a change of views in connection with Russia's military aggression against Ukraine. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2022. № 3 (15). P. 137-145. URL: https://ajee-journal.com/upload/attaches/att_1655357504.pdf. (видання включено до категорії «А» Переліку наукових фахових видань України)

Відомості про апробацію результатів дисертації:

1. Антонюк Н.О. Доцільність виділення усічених складів злочинів. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні*: мат-ли XXI звітної наук.-практ. конф. (м. Львів, 12–13 лют. 2015 р.). У 2 ч. Львів: Юрид. фак-т Львів. нац. ун-ту ім. Івана Франка, 2015, ч. 2. С. 110–112. (Очна форма участі).

2. Антонюк Н. Юридична техніка під час диференціації кримінальної відповідальності. *Юридична техніка і технологія: теорія та практика застосування*: тези доп. та повідомл. учасн. II Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Львів, 24–25 листоп. 2016 р.) / за заг. ред І.Д. Шутака. Харків: Право, 2016. С. 207–210. (Заочна форма участі).

3. Антонюк Н.О. Диференціація кримінальної відповідальності за ст. 286 Кримінального кодексу України залежно від стану алкогольного сп'яніння винного. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності*: тези Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 03 берез. 2017 р.). Хмельницький: НАДПСУ, 2017. С. 64–66. (Заочна форма участі).

4. Антонюк Н. Концепція реформування КК України щодо визначення кваліфікуючих та привілеюючих ознак кримінальних правопорушень. *Кримінальна юстиція: quo vadis?* V Львів. форум кримінальної юстиції: зб. мат-лів наук.-практ. конф. (м. Львів, 19–20 вер. 2019 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2019. С. 7–10. (Очна форма участі).

5. Антонюк Н.О. Наступність у питаннях диференціації кримінальної відповідальності у світлі реформування Кримінального кодексу України. *Концептуальні засади нової редакції Кримінального кодексу України*: мат-ли міжнар. наук. конф. (м. Харків, 17–19 жовт. 2019 р.) / редкол.: В.Я. Тацій (голов. ред.), А.П. Гетьман, Ю.В. Баулін та ін. Харків: Право, 2019. С. 165–169. (Очна форма участі).

6. Антонюк Н.О. Висновки щодо норм кримінального права у рішеннях Великої Палати Верховного Суду. *Забезпечення єдності судової практики: правові позиції Великої Палати Верховного Суду та стандарти Ради Європи*: матеріали онлайн-конференції (м. Київ, 2020 р.). *Слово Нац. школи суддів України. Спеціальний випуск*. 2020. С. 226–229. (Очна форма участі).